

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM ANABİLİM DALI

112522

TÜRKÇEDE EZGİ ÖRÜNTÜLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Araş. Gör. Dilek Fidan

117572

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İclal Ergenç

Ankara-2002

T.C. YÖNETİM ÜZERİNDEN İZLENİMLİ
DOĞRUŞA YÖNELİK

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE EZGİ ÖRÜNTÜLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İclâl Ergenç

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

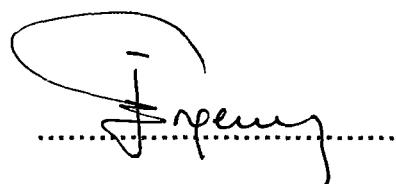
Prof. Dr. İclâl Ergenç

Prof. Dr. Güray König

Doç. Dr. Engin Uzun

Tez sınavı Tarihi: ..... 20.06.2002 .....

İmzası

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	I-II
KISALTMALAR VE KULLANILAN İŞARETLER.....	III
1. GİRİŞ.....	1-6
1.1. Tezin Adı.....	1
1.2. Tezin Konusu.....	1
1.3. Tezin Amacı.....	1
1.4. Tezin Önemi.....	1
1.5. Yöntem.....	2
2. DİL SİSTEMİ.....	7-20
2.1.SESBİLİM-GÖREVSEL SESBİLİM AYRIMI.....	7
2.2. ALANA ÖZGÜ KAVRAMLAR.....	10
2.1. SESBİRİM	10
2.1.1. Parçalı Sesbirimler.....	11
2.1. 2. Parçalarüstü Sesbirimler	11
2.1. 2.1. Süre.....	12
2.1. 2. 2. Kavşak	15
2.1. 2. 3. Vurgu	18
2.1. 2. 4. Ezgi.....	20
3. EZGİ.....	21-38
3.1. EZGINİN İŞLEVLERİ.....	23
3.2. EZGİ TÜRLERİ.....	25
3.2.1. Biten ezgi.....	25

3.2.2. Süren ezgi.....	25
3.2.3. Soru ezgisi.....	26
3.2.3.1. Evet/Hayır soru ezgisi.....	26
3.2.3.2. Ne-Kim soru ezgisi.....	27
3.3. EZGINİN BİLEŞENLERİ.....	28
3.3.1. Durak.....	29
3.3.2. Ton.....	30
3.3.3. Odak.....	33
4. BULGULAR.....	39-64
4.1. Ad Tümcelerinde Ezgi Örütüleri.....	39
4.2. Eylem Tümcelerinde Ezgi Örütüleri.....	46
4.3. Varoluşsal Tümcelerde Ezgi Örütüleri.....	54
4.4. NK-Soru Tümcelerinde Ezgi Örütüsü.....	61
5. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	65-69
KAYNAKÇA.....	70-73
EKLER.....	74-112
EK 1. Ezgi Örütüleri İncelenen Tümceler.....	74
EK 2. Ezgi Örütüleri İncelenen NK-Sorulu Tümceler.....	79
EK 3. Ezgi Örütüleri İncelenen Tümcelerin Grafikleri.....	80
EK 4. Ezgi Örütüleri İncelenen NK-Sorulu Tümcelerin Grafikleri.....	95
EK 5. Ezgi Örütüleri İncelenen Tümcelerin Başlangıç-Odak-Bitiş Değerlerine Ait Ortalamalar (Hz.).....	97
EK 6. Ezgi Örütüleri İncelenen NK-Sorulu Tümcelerin Başlangıç-Odak-Bitiş Değerlerine Ait Ortalamalar (Hz.).....	101

EK 7. Ezgi Örüntüleri İncelenen Tümcelerin Başlangıç-Odak-Bitiş Değerlerine Ait Ortalamaların Grafikleri.....	102
ÖZET.....	113
SUMMARY.....	114

ÖNSÖZ

Lisans öğrenimim boyunca aldığım ve dinleyici olarak katıldığım dersler, okuduklarım dilbilimde beni hep nörolinguistin içine çekmiş... Orda gizemli ve keşfedilmeyi bekleyen bir şeyler vardı benim için. Bir gün gelip de görevsel sesbilim çalışacağım hiç aklıma gelmemiştir. Nasıl olduğunu bilmiyorum ama birdenbire görevsel sesbilim içinde, bilgisayar karşısında farklı tümce türlerinde Türkçenin ezgi örüntülerini çalışıyor buldum kendimi. İlk önce şizofrenlerle normal insanların ezgi örüntülerini karşılaştırmakla başladığım bu serüven de epey ilginç geldi. Burada da keşfedilmesi gereken pek çok kaynak vardı... Uzun ve belki de bunaltıcı geceler beni bekliyordu.

Nelerle karşılaşacağımı bilmemenin verdiği ürkekliği yaşadığım bu dönemlerde –ve tabii tüm lisans öğrenimim boyunca- beni hep yürekłendiren ve destek olan kişi, Sevgili Hocam Prof. Dr. İclâl Ergenç'tir. Tüm yoğun çalışma programına rağmen bana vakit ayıran Hocama tüm katkılarından dolayı sonsuz teşekkürler.

Dilbilim Bölümü olarak biz, bir aile gibiydik. Tezimin her aşamasında onların arkamda olduğunu bilmenin ayrı bir güvencesini taşıdım. Bu nedenle burada hepsinin tek tek adını anmak ve teşekkür etmek istiyorum: Doç. Dr. N.Engin Uzun, Doç. Dr. Leylâ Uzun, Öğr. Gör. Dr. Özgür Aydın, Dr. Seda Gökmen, Araş. Gör. Kamil İşeri, Araş. Gör. Zeynep Erk Emeksiz ve Araş. Gör.Neslihan Özmen.

Konuşma analizi programını kullanmaya başladığında programa karşı yabancılık çekme sürem çok uzun olmadı. Bu sürenin çabuk geçmesinde katkısı olan ve benimle deneyimlerini paylaşan Dr. Ertan Gökmen'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmalarım sırasında yoğun olarak bilgisayar kullandığım için bu teknoloji harkası (!) yaratıkların azılığine uğramadığımı söyleybilmeyi çok isterdim ama

uğradım. Bu dönemlerde imdadıma yetişen öğrencilerimizden Birkan'a ve Murat'a; ayrıca Enver'e ve özellikle de Ayfer'e teşekkürler.

İngilizce konusunda, hiçbir yardımdan çekinmeyen ve bu konudaki desteğini her firsatta içtenlikle dile getiren Sevgili Öğretmenim Dr. Hakan Gür'e de özel olarak teşekkür ederim.

Kuramsal bölümü hazırlarken internetten özetini bulduğum ama metnin tümüne bir türlü ulaşamadığım bir makaleyi, İngiltere'deki kütüphaneleri araştırarak bana ulaştıran arkadaşım Daniel Austin'e de ayrıca teşekkürler.

Sağlık Psikolojisi dersini aldığım sırada tanıdığım Sevgili Nilhan Hocam, siz bana hayatın değişik pencerelerini araladınız; artık daha çok ışığım var, tüm manevi desteğiniz için teşekkürler. Ayrıca çalışmalarım sırasında bana yol gösteren, istatistiği sevdiren Hocam Prof. Dr. Selim Hovardaoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tezi bitirebilmemde en büyük manevi desteği veren sevgili ailem; sizin varlığınıza içimde hissediyorum ve gökteki yıldızları yollarınıza sersem yine de hakkınızı ödeyemem, benim için yaptıklarınıza sonsuz teşekkürler.

Son olarak; uzun gecelerin sessizliğini ve bunaltıcılığını benimle paylaşan birisi vardı; O sadece geceleri değil, geceleri ve gündüzleri bir bütün olarak benimle yaşadı. Tez yazmadı ama tez yazmanın tüm sorunlarını benimle yaşayarak tez yazmış kadar oldu. Fiziki mekan olarak benden çok uzaklardaydı ama ihtiyacım olan her an sesini duyuyor manevi desteğini hep arkamda hissediyordum... Tüm yardım ve desteğin için teşekkürler Aytuğ.

Dilek FİDAN

Ankara,2002

KISALTMALAR VE KULLANILAN İŞARETLER

ÜDD: Üretici-dönüştümsel dilbilgisi

AÖ: Ad öbeği

E/H-sorusu: Evet/hayır sorusu

NK-sorusu: Ne-kim sorusu

[ ]: Fidan'ın açıklaması

1.GİRİŞ

1.1. TEZİN ADI:

Türkçede Ezgi Örüntüleri

1.2. TEZİN KONUSU:

Türkçede, tümce türlerine göre değişen ezgi örüntülerini belirlemektir.

1.3. TEZİN AMACI:

Bu çalışmada Türkçede farklı tümce türlerinde temel ezgi örüntülerinin nasıl bir görünüm sergilediğinin belirlenmesi ve tümevarım yöntemiyle, daha önceki çalışmalar da göz önünde bulundurularak, Türkçede ezgi örüntülerine ait bir ulamlama yapılması amaçlanmıştır.

1.4. TEZİN ÖNEMİ:

Günümüze kadar Türkçedeki ezgi ve diğer bürün öğeleri üzerine Selen (1973), Ergenç (1989), Aksan (1995), Demircan (1996), Ergenç-Uzun, L. (1998), Ergenç-Bulut (1998), Gökmen (2002) gibi araştırmacıların çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bu tür çalışmaların özellikle 1990'ların sonlarına doğru yoğunluk kazanmış olmasına karşın Türkçeye ait ezgi ve bileşenlerinin tam bir şablonu henüz oluşturulamamıştır. Ancak bu ve benzeri çalışmalar çoğaldığında ve Türkçenin tüm bağamlardaki ezgi örüntüleri tam olarak betimlendiğinde,

-Söylem çözümlemelerinde dilin düşünsel ve metinsel işlevlerinin daha ayrıntılı biçimde betimlenmesinde,

-Yabancılara Türkçe sesletimin öğretimi aşamasında yeni ölçütlerin geliştirilmesine,

- Konuşma sorunu olan kişilere tanı koyma aşamasında ve terapi programlarının hazırlanmasında,

- Konuşma ve konuşmacı tanıma bağlamındaki suçlu belirlemeye yönelik olarak kriminolojik çalışmalarda,
- İnsan dilinin dört temel becerisinin (konuşma, anlama, yazma ve okuma) bilgisayar ortamlarına aktarılmaya çalışıldığı projelerde, bilgisayarda dilin konuşma ve anlama yönünün geliştirilmesine de katkıda bulunacaktır.

1.5. YÖNTEM:

Bu çalışmada (i) her dilde ezgi vardır, (ii) ezgi, tümce türlerine duyarlıdır, sayıtlarından yola çıkışmış, tümevarımlı yöntem izlenerek oluşturulan toplam 150 ad, eylem tümcesi, varoluşsal ve NK-sorulu tümce (bak. EK 1,2), ezgi örüntüleri; durak, ton ve odaktan oluşan bileşenler (ses rengi, bilgisayar ortamında çözümlenemediği için çalışma dışı bırakılmıştır) göz önünde bulundurularak betimlenmiş ve bir ulamlama yapılmıştır. Ulamlama yapılan bu tümcelerin 45'i ad tümcesi, 55'i eylem tümcesi, 36'sı varoluşsal ve 14'ü NK-sorulu tümcedir.

Ad, eylem tümceleri ve varoluşsal tümceler aşağıdaki görünümler göz önünde bulundurularak ezgi örüntüleri açısından çözümlenmiştir

- a. Olumlu,
- b. Olumsuz,
- c. Evet/Hayır-Sorusu (E/H-sorusu),
- d. Onaylamalı E/H-sorusu,
- e. Olumsuz Onaylamalı E/H-sorusu,
- f. Olumsuz E/H-sorusu
- g. Seçenekli E/H-sorusu

Çalışmanın veri tabanının oluşturulması sırasında ad, eylem tümcelerinin ve varoluşsal tümcelerin, yukarıdaki görünümlere ek olarak NK-soruları açısından da incelenmesi planlanmış ancak sorular, olumlu tümcenin kurucularının sorgulanması biçiminde oluşturulduğu için diğer NK-soru görünümlerini yansıtmadıklarına karar verilerek ad, eylem tümceleri ve varoluşsal tümcelere ek olarak NK-sorulu tümceler de ayrı bir ulam altında değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda, betimlemeler sırasında aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

-Tümcelerin başlangıç ve bitiş değerleri, tümce türüne bağlı olarak değişmekte midir?

-Soru tümcelerinin NK-sorusu ve E/H-sorusu olması, tümcedeki ezgi örüntülerinde ne tür farklılıklar ortaya koymaktadır?

Çalışmaya alınan tümceler doğal konuşma ortamından alınmamış, Türkçenin temel sözdizimi yapısı göz önünde bulundurularak üretilmiştir: Ad ve eylem tümceleri için seçilen bu kurucular, tümcenin başlangıç ve bitiş değerleri ile ilk okumada odağın yerini ortaya koymada temel birimler olduğu için seçilmiştir. Yapılan pilot çalışmalar sırasında, temel kuruculardan daha fazla birimin kullanılmasının, yukarıda sözü edilen değerlerde herhangi bir değişiklik yaratmadığı gözlendiği için tümcelerdeki birim sayısı genişletilmemiştir. Ad tümceleri 3 gruba ayrılmış ve yukarıda belirtilen olumluluk, olumsuzluk ve soru görünümleri açısından yeni tümceler oluşturulmuştur. 1. grup ad tümceleri, özne ve yüklemcil öğeden; 2. grup tümceler, özne-tümleç-yüklemcil öğeden; 3. grup tümceler de özne-tümleç-eklenti-yüklemcil öğeden oluşmaktadır. Eylem tümceleri 4 gruba ayrılmış ve yukarıda belirtilen olumluluk, olumsuzluk ve soru

görünümleri açısından tümceler türetilmiştir. 1. grup tümceler, özne ve yüklemcil ögeden; 2. grup tümceler, özne-nesne-yüklemcil ögeden; 3. grup tümceler, özne-nesne-tümleç-yüklemcil ögeden; 4. grup tümceler özne-tümleç-yüklemcil ögeden oluşmaktadır. Varoluşsal tümceler ise 3 gruba ayrılmıştır: 1. grupta iyelikli, 2. grupta yer belirten ve 3. grupta varlık belirten tümceler yer almıştır.

Çalışmada, sınırlılıklarda da belirtileceği gibi ezginin söylem değerleri kapsam dışı bırakıldığı ve amaç Türkçe tümcelerin temel ezgi örüntülerini belirlemek olduğu için türetilen tümceler ölçünlü dil konuşucusu bir kadın uzman tarafından sesletilmiştir.

Yazılı dilin biçimile konuşulan dilin biçimini birbirinden farklıdır. Yazı dili bürün özelliklerinden yoksun olduğu için (Ergenç: 1995: 16) bir metnin sesli okunması sırasında metin üreticisi, eğer özel bir çaba harcamazsa, bürün öğelerini yeterince kullanamaz ve metin alıcısı üzerinde, istediği etkiyi uyandıramaz. Türkçe açısından okuma konuşması (reading speech) düşünüldüğünde Türkçe, sağa yüklendiği yani tümceler sözdizimsel olarak özne, nesne ve yüklem sırası ile oluştugundan metnin sonunun nasıl sonuçlanacağını bilmeyen konuşucu, yanlış yerde nefes alabilir; bürün öğelerini yanlış veya yetersiz kullanabilir. İşte bu nedenle yazılı dilin biçim farklılığını ortadan kaldırmak için bu çalışmada standart dil konuşuruna tümceler yazılı olarak verilmiş, içinden birkaç defa okuması ve kendini hazır hissettiğinde yazılı metne bakmadan tümceleri sesletmesi istenmiştir.

Ses kaydı sırasında Joseph J-930 marka mikrofon kullanılarak çözümlemeler bilgisayar ortamında, bir konuşma analizi programı olan Praat 4.05'te, 11025 örneklem oranında (sampling rate) yapılmıştır. Örneklem oranı,

kullanılan programın saniyede alabileceği ses örneklerinin sayısıdır ve bu oran yükseldikçe sesin çözünürlüğünü artmakta; düştükçe de çözünürlük azalmaktadır. Tümceleri sesleten, kadın olduğu için verilerin yükseklik analizi (pitch analyse) aşağıdaki aralıklarda yapılmıştır¹:

Time step(s): 0.01

Min. Pitch (Hz):100

Max. Pitch (Hz):600

Yükseklik analizi yapılan her bir tümcenin başlangıç-odak-bitiş değerleri Hz. cinsinden kaydedilmiş, ortalamaları alınmış, daha sonra da bu değerlerin tümce türlerine göre başlangıç-odak-bitiş ortalamalarını gösteren grafikler oluşturulmuştur. Verilerin yorumlanması sırasında yukarıda söz edilen ortalamalara ve grafiklere ek olarak tümcelerin ezgi örüntülerini gösteren grafikler de kullanılmıştır.

Bağlam ve konuşucunun duygusal durumu, söylemin içine girdiğinde ezgileme olanaklarının da arttığı (ve hatta ses rengi işin içine girdiği) için çalışmada, tümceler seslettirilirken standart dil konuşuruna, tümceyle ilgili bir bağlam bilgisi verilmemiş ve daha önce de belirtildiği gibi ses renginin bilgisayarda işlenemiyor olması gereklisiyle duygusal durum değişimleri ve tümcenin olası söylem değerleri çalışmanın kapsamı dışına bırakılmıştır. Buna paralel olarak çoklu NK-soruları ve yansımışlı sorularda da yukarıda anlatılan durum gözlemediğinden bu tümce türleri çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

---

¹ Veri çözümlemesinde incelenen ses, kadın erkek sesi veya patolojik ses olmasına göre farklı aralıklarda işlenmektedir. Bu aralıkların ortalaması değerleri programın içinde belirtilmektedir.

İçtümceli, bağlaçlı ve odaklayıcı sözcüksel birimlerin bulunduğu tümceler, ezgi ile oluşturulan soru tümceleri, aynı bir çalışmada daha kapsamlı ele alınması düşünüldüğü için çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

2. DİL SİSTEMİ

İnsanoğlunun, diğer insanlarla iletişim kurmalarını sağlayan dil üzerine çalışmalarına başlaması milattan öncelere kadar uzanmaktadır. Dil çalışmalarında, 20. yy.'a gelene kadar dil kavramının anlamı “sözcükler” idi. 20. yy.'da F. Saussure dilin, bir “sözcükler yığını” olmadığını bir “dizgeler bütünü” olduğunu söylemiştir (bak. Saussure 1985:10-14/ Ergenç 1989:2/ Aksan 1995:28). Dil sisteminin işleyişinde 5 dizgeden söz edilir: Ses, bürün, biçim, sözdizimi ve anlam dizgesi. Bu çalışmada, dilin bürün dizgesinin birimlerinden olan parçalarüstü birimlerden ezgi incelenecektir.

2.1. SESBİLİM (Phonetics)-GÖREVSEL SESBİLİM (Phonology) AYRIMI

Dil çözümlemesi çalışmaları çeşitli alanlarda yapılmaktadır. Konuşmayı anatomiğ ve fizyolojik bir süreç olarak ele alan çalışmalarında dil, larinks gibi konuşma organları ve bunların işlevleri; bu organlar tarafından üretilen konuşma sesleri incelenmektedir. Konuşmanın, *ses dalgalarının yayılması* tanımından yola çıkan çalışmalarda ses dalgaları incelenmektedir. Bunlara ek olarak, ses (sound) kavramının dinleyici tarafından duyulma ve anlaşılmaya süreçleri de başka bir araştırma konusu tarafından ele alınmaktadır. Bütün bu çalışma alanları, sesbilim kavramı altında toplanmıştır (Clark-Yallop 1999:1). Bugünkü anlamda sesbilim ancak Saussure sonrası dönemde, yukarıda da belirtildiği gibi dilin bir dizgeler bütünü olduğu görüşünün kabulünden sonra oluşmuştur (Ergenç 1989:2).

Belirtilmesi gereken bir diğer önemli nokta da dilin, insan aktivitesi olduğudur: Dil sadece aktarım (movement), enerji ya da gürültü değil; sistematik olarak organize edilmiş, anlam taşıyıcı bir eylemdir. Bu tür yüksek dil fonksiyonlarıyla da görevsel sesbilim ilgilenmektedir (Clark-Yallop 1999:2).

Çağdaş anlamda görevsel sesbilimin (phonology) kurucusu, Trubetzkoy'dur. 1928 yılında, La Haye'de düzenlenen I. Uluslararası Dilbilim Kurultay'ında R. Jakobson ve S. Karsevski ile birlikte sundukları "Savlar", dilin ses düzenine ilişkin görüşler içermektedir. Prag Dilbilim çevresi, bu Savlar'ı daha geliştirerek 1929 yılında, bu kez Prag'da düzenlenen I. Slav Filologları Kurultay'ında sunmuştur. Savlar, daha sonra 1929'da Prag Dilbilim Çevresi Çalışmaları'nın (*Travaux du Cercle Linguistique de Prague*) 1. cildi olarak yayımlanır. Böylece hem sesbilim hem de dilbilimdeki yapısalcılığın temeli atılmış olur. Saussure'ün dil/söz karşılığından yola çıkan Trubetzkoy, dil düzlemindeki seslerle söz düzlemindeki sesleri birbirinden ayırmış ve sesbilimin sözdeki; görevsel sesbilimin dildeki sesleri incelemesi gerektiğini söylemiştir. Buna ek olarak, sesbirim kavramını dildeki işlevi açısından en küçük anlam ayırcı birim olarak tanımlamış, bir dildeki sesbirimlerin belirlenmesi için kurallar ortaya koymuş ve buna bağlı olarak sesbilimsel karşıtlıkları (ikiyanlı ve çok yanlı; orantılı ve tekil; eksiköğeli, dereceli ve eşögeli; yansızlaşabilir [ya da silinebilir] ve sürekli karşıtlıklar) sınıflandırmıştır (Ergenç 1989:5/Rifat 2000:33).

Trubetzkoy ve Martinet sesbilimsel çözümlemeyi *bir dilin ses birliklerinin saptanması* ve bu dildeki işlevlerine göre sınıflandırılması biçiminde tanımlamaktadırlar. Trubetzkoy, Martinet ve dolayısıyla da Prag Okulu'ndakilerin sesbilimsel çözümlemesi, tek tek sesbirimlerin ayırcı özelliklerin yardımıyla betimlenmesine dayanmaktadır. (Ergenç 1989:6). Ayırcı özellikler kavramı R. Jakobson, C. G. M. Fant ve M. Halle tarafından geliştirilmiş ve üretimsel dilbilim çalışmalarında da benimsenmiştir (Aksan 1995:225).

Üretici-dönüştümsel dilbilgisinde (ÜDD) görevsel sesbilimsel bileşen, yüzey yapı ile ilişkili kurallar sistemidir ve görevsel sesbilimsel kurallar sistemi, her yüzey yapıya sesbilimsel bir yorumlama getirir. Bu bileşenin saptanmış bir görünümü ve belirli bir pozisyonu vardır. Bu görünüm, *evrensel durumlar* (universal conditions) olarak adlandırılır (Chomsky& Hale 1997:14).

Chomsky'nin üretici-dönüştümsel dilbilgisinin birinci aşamasını, dönüşümsel dilbilgisi oluşturur. Dilbilimin amaçlarını açık seçik olarak göstermeye çalıştığı 1957'de yayımlanan Syntactic Structures'ta sözdizimine dayalı dilbilgisi 3 bölümden oluşur (Rifat 2000:80):

1. Dizimsel kurallar,
2. Dönüşümsel kurallar,
3. Biçimbilimsel-sesbilimsel kurallar.

Dizimsel kurallar, soyut yapıları üretir ve dönüşümsel kurallar, soyut yapıları tümcelere dönüştürürken biçimbilimsel-sesbilimsel kurallar da, dönüşümlerin yarattığı tümcelerin biçimbirimlerine uygulanan sesbilimsel kurallarla tümcelerin gerçekleşme aşamasına gelmesini sağlar.

ÜDD'nin 2. aşamasını Standart Kuram oluşturur. Chomsky 1965'te Aspects of the Theory of Syntax'ta dilin 3 bileşeninden söz eder. Bir başka deyişle 3 bileşenden oluşan bir dilbilgisi önerir (Rifat 2000:83-84/Uzun, N.E. 2000:55-56):

1. Sözdizimsel bileşen,
2. Anlambilimsel bileşen,
3. Sesbilimsel bileşen.

Dönüşümlere girdi olan temel yapı, daha soyut bir düzlem olarak derin yapı (d-yapı) kavramı ile değişmiştir. D-yapı, öbek yapı kuralları ile üretilen yapıdır. Bu yapı anlambilimsel bileşene girdi oluşturur. D-yapılara uygulanan dönüşümlerin çıktısı yüzey yapıdır (y-yapı). Türemiş yapının yerini alan bu yapı, doğrudan sesbilimsel bileşene girdi oluşturur ve orada sesbilimsel olarak yorumlanır. Sesbilimsel olarak yorumlanma kabaca tümcenin sesletimi anlamına gelir.

ÜDD'nin 3. aşamasını 1970 ve olmasını kapsayan Genişletilmiş Standart Kuram oluşturmaktadır. Bu kuramda, yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve kurama yapı düzeyi eklenmiştir. Kuramda mantıksal bileşen mantıksal biçimini elde edebilecek biçimde y—yapıyı yorumlarken y-yapı da genişletilmiş bir sesbilimsel bileşene girişi sağlar. Bu sesbilimsel bileşende de gerçek anlamdaki sessel anlamlandırmanın yanı sıra, anlam etkisi olmayan biçimsel değişiklikler ve silmeler de gerçekleştirilir. Sessel biçimini üreten de işte bu sesbilimsel bileşendir (Rifat 2000:85-86).

ÜDD'nin 4. aşaması, Yönetme ve Bağlama Kuramıdır ve 1980 ve olmasını kapsamaktadır. Bu aşamada, Genişletilmiş Standart Kuram'daki dilbilgisel örnekçenin şeması korunmuş ama bileşenlerin iç yapısında değişiklikler yaşanmıştır (Rifat 2000:85-86).

2.2. ALANA ÖZGÜ KAVRAMLAR

2.2.1. Sesbirim (Phoneme)

En genel tanımlıyla sesbirim, dildeki anlam ayırcı en küçük öğedir. (Ergenç 1989:9). Vardar (1998:177) ise sesbirimi şöyle tanımlamaktadır: En küçük ayırcı,

kesintili, işlevsel, karşılığa dayanan, sesbirimciklerden oluşan ve ikinci eklemilik düzenine bağlanan birim.

Sesbirim soyut bir kavramdır: Her dilin kendine göre sesbirimleri vardır. Bir başka deyişle, aynı sesbirim bir dilde anlam ayırdediciyken bir başka dilde anlam ayırdedici olmayabilir. Sesbirimlerin belirlenmesinde kullanılan kurallar uygulanarak bir dilin sesbirim çizelgesini hazırlamak olasıdır². Aksan (1995:225)'te R. Jakobson'un, C. G. M. Fant'ın ve M. Halle'in her dilin sesbirim dizgesinin en çok 12 karşılıktan yararlanılarak saptanabileceğini ve bu karşılıkların da *iki değerli* (genizsi-ağızsal, soluklu-soluksuz...vb) olduğunu belirtikleri söylenmektedir.

Sesbirimler, parçalı ve parçalarüstü olmak üzere 2'ye ayrılır:

2.2.1.1. Parçalı Sesbirimler (Segmental Phonemes): Düşey karşılık içinde bulunan bu sesbirimler, ünlüler, ünsüzler, kayanünlüler ve yarıünlüler içerir. Ayırıcı özelliklerden yola çıkarak bir dile özgü sesbirim dizgesi belirlenmektedir. Sesbirimlerin saptanmasında ayırıcı özellikler ünlüler, ünsüzler kayanünlüler ve yarıünlüler için ayrı ayrı ele alınır (Ergenç 1989:10/ Aksan 1995: 228).

2.2.1.2. Parçalarüstü Sesbirimler (Suprasegmental Phonemes): İnsan iletişiminde önemli bir rol oynayan parçalarüstü sesbirimler, Trubetzkoy ve Jacobson'dan bu yana pek çok dilbilimci tarafından ele alınmıştır. İngiliz Dilbilimci J.R. Firth ve arkadaşları, doğrudan doğruya parçalarüstü sesbirimleri içeren yeni bir sesbilim kuramı oluşturmuş ve buna *bütünsel sesbilim* (prosodic phonology) adını vermişler, bu sesbirimlerin dilde bir dizge oluşturduğunu savunmuşlardır. Firth, sistemleri, paradigmatic karşılıkların yansımaları

---

1. Ayrintılı bilgi için bak. ERGENÇ 1989:10.

(karşılıklar içinde sesbirimlerin herbirinin bir sistem olması) olarak ve yapıları da sözdizimsel ilişkilerin yansımaları (örn. her seslemen sıralı bir yapısı vardır) olarak görmüştür. *Süre*, *ton*, *kavşak*, *durak*, *vurgu* ve *ezgi* parçalarüstü sesbirimlerdendir (Ergenç 1989:33/ Clark-Yallop 1999: 398-400). Bu kavramları açıklamaya geçmeden önce belirtilmesi gereken bir nokta da bir dilin parçalarüstü birimleriyle bürün dizgesini oluşturan birimlerin her zaman örtüşemeyebileceğidir. Bir başka deyişle parçalarüstü birimlerin bürün dizgesinin birimi olması için dilde anlam ayırediciliğin olması gereklidir. Anlam ayırediciliğe karar verirken kullanılan ölçüt, birimlerin karşılık ilişkisine girip girmediklerini kontrol etmektir. Çünkü karşılık ilişkisi oluşturmayan birimin ayırediciliğinden de söz edilemez.

Gökmen (2002:36)'da sözdizimsel yapı yanında, parçalarüstü birimlerin tümce içerisindeki yapılanmasından tümcedeki bilgi değerinin çıkarılabilcecinden söz etmekte ve "..... herhangi bir tümcenin sesletiminde bilgi değerine ait temel bilgiler, sözdizimsel yapıdan çok parçalarüstü birimlerin tümcede taşıdıkları işlevlerle belirginleşmektedir." demektedir.

Bürün öğelerinin, dillerin bağlı bulunduğu dil ailelerinden bağımsız evrensel özellikler taşıdıklarını gösteren çalışmalar vardır. Örneğin, Makarova (2001:138)'de belirtildiğine göre Çince ve Amerikan İngilizcesi konuşurlarının tonu algılamalarının araştırıldığı bir çalışma, bürün öğelerinin algılanılmasında dilden-bağımsız (language-independent) özelliklerin var olduğunu ortaya koymustur.

2.2.1.2.1. Süre (Duration, Length): Seslerin çıkarılışları sırasında uzun ya da kısa söyleşileriyle ilgili bir kavramdır.

Türkçede sesin uzun ya da kısa sesletilmesi anlam ayırdedilikile yol açmaktadır. Türkçe açısından *süre* incelenirken ünlüler ve ünsüzler aynı ayrı ele alındığında şu görünümler ortaya çıkar: Türkçede uzun ünlü yoktur ve Türkçe, ünlülerini kısaltma eğilimindedir; ancak kimi durumlarda uzayabilen ünlüler vardır. Ayrıca yabancı dillerden Türkçeye girmiş sözcüklerde de uzun ünlülerin bir kısmı korunmuştur (Ergenç 1989:33-35/ Kornfilt 1997: 489). Örnek 1'de yabancı dillerden Türkçeye girmiş sözcüklerde ünlünün uzun sesletilmesiyle *sürenin* anlam ayırdediliğinin ortaya çıkması gösterilmiştir:

Örnekla'da ve b'de ilk sıradaki ve uzun sesletilen âlem, 'evren'; âdet, 'gelenek' anlamında, ikinci sıradaki alem, 'bayrak, simge'; adet, 'sayı' anlamında kullanılmıştır.

Ergenç (1989:34)'te Türkçede ünlülerin uzadığı durumlar aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

- a. <ğ> sonseste bulunuyorsa, kendinden önceki ünlüyü uzatır.
<çığ> [tʃɪ:]

b. <ğ>nin önünde bir ünlü, ardında bir ünsüz varsa ünlü uzun okunur.
<çağrı> [tʃa:fɪ]

c. <ğ> aynı nitelikli iki ünlü arasında bulunuyorsa; ünlüler birbirine ulanarak uzarlar.
<düğüm> [dy:m]

d. <-hane>yle oluşmuş sözcüklerde <h>nin yitimiyle ünlüler ulanır ve uzarlar.
<postahane> [pɔsta:nɛ]

e. İçseste bulunan <h> kimi zaman söyleyişte kaybolur ve yanındaki ünlülerin uzamasına neden olur.

<daha neler> [da:]

f. Alıntı sözcüklerde içseste bulunan çift ünlüler, ulanarak uzun okunurlar.

<saat> [sa:t]

Uzunluk-kısalık arasındaki ayırıcı olup olmadığını en küçük çiftler kurarak saptamak olasıdır. Örnek 2'de en küçük çiftler oluşturularak ünlülerin uzun/kısa sesletimlerinin nasıl anlam farklılaşmasına neden olduğu gösterilmiştir:

Örnek 2:   da_____   katıl_____   dün_____
                  dağ   katılı   düğün

Örnek 2'de de görüldüğü gibi en küçük çiftlerden birinci sıradaki sözcüklerden sırasıyla /a/, /a/ ve /ü/ ünlülerini ikinci sıradaki ünlülerle göre daha kısa sürede sesletilmektedir. Bunun sonucunda da birinci sıradaki sözcüklerden *da*, ‘dahi’; *katıl*, ‘cinayet işlediği sanılan kişi’; *dün*, ‘zaman birimi’ anlamlarında kullanılırken ikinci sıradaki sözcüklerden *dağ*, ‘coğrafi yer adı’; *katıl*, ‘cinayet işleyen kişi’; *düğün*, ‘evlenme töreni’ anlamlarına gelmektedir.

Süreye ünsüzler açısından bakıldığında, kimi dillerde ünsüzlerin de uzunluğundan söz edilmekteyse de Türkçede bu duruma genellikle *seslenme* ve *buyrum* biçimlerinde rastlanmaktadır. Ancak ünsüzlerin uzun sesletilmeleri herhangi bir anlam farkına neden olmamaktadır. Örnek 3'deki sözcülerde uzun ünsüzler gösterilmektedir:

Örnek 3: a) Sakın!:

b) Sağa dön!:

c) Bir:ak!

Örnek 3'te de görüldüğü gibi 3a ve 3b'de /n/, 3c'de /r/ ünsüzü uzun sesletilmiştir, ancak aynı ünsüzlerin kısa sesletimlerinde de anlamsal bir farklılık ortaya çıkmamaktadır.

Arapça ve Fince gibi dillerde uzun ünlülere rastlanırken, Lithuanian ve Luganda gibi diller, uzun ünsüz bulunduran dillerdir (Crystal 1992:197). Sonuç olarak uzunluk-kısalık, her dilde değişik görünümler sunar ve göreceli uzunluğu saptamak için Ses Çözümleme Programlarından yararlanılabilir.³.

2.2.1.2.2. Kavşak (Juncture): *Kavşak*, görevsel sesbilimde birçimbirim, sözcük, veya öbek (clause) gibi dilbilgisel birimlerin (grammatical units) sınırlarını belirleyebilen bir kavramdır. En çok gözlenen *kavşak* özelliği, *sessizlik*tir (silence); ancak bağlantılı/ulamalı konuşmada (connected speech) bu özellik, dilbilgisel birimlerin başlangıç ve bitişlerine yapılan çeşitli modifikasyonların kullanımı kadar yaygın değildir. (Crystal 1992:188). Parçalarüstü sesbirimlerden sayılan kavşak, sınır sinyallerinin bir bölümüdür ve dilde kimi kez anlam ayırcı birim niteliğindedir, kimi kez de değildir. Birçimbirimler arası geçişlerde karşımıza çıkmaktadır.

CRYSTAL (1992:188-189)'da yaygın olarak kullanılan 2 tür *kavşak* sınıflamasından söz edilmektedir:

1. *Açık* (open) veya *arti* (plus) *kavşak*

2. *Kapalı* (close) *kavşak*

Açık kavşak, sessizlikten önceki bir sözcük sınırlaması için kullanılır ve genellikle <+> işaretiley gösterilir. *Kapalı kavşak* ise bir sözcük içinde sesler

---

2. Türkçe için ayrıntılı bilgi için bak. ERGENÇ 1989:33-35/ DEMİRCAN 1996:60-64/ KORNFIL.T 1997:489-503.

arasındaki geçiş anlatır. Yani *açık kavşak* tek tek sözcüklerle ilgiliyken; *kapalı kavşak*, aynı sözcük içindeki seslerle ilgilidir.

Türkçede genellikle kök biçimbirimler seslemle örtüşürken (gel-, sev-, al-...vb.) bu kökler ek aldıklarında, özellikle bir ünsüzle bitmiş olan kök, ünlüyle başlayan bir ek aldığında biçimbirimle seslemenin örtüşmesi ortadan kalkar. Çünkü seslemleme sırasında kökün son sesindeki ünsüz, kökten ayrılarak ekin başındaki ünlünün yanında yer alır (Ergenç 1989:35-40). Örnek 4'te git- eyleminin üzerine biçimbirim aldıktan sonra seslemde nasıl biçimlendiği gösterilmektedir:

Örnek 4: a) git-iyor-um
b) gi-di-yo-rum

Örnek 4'te de görüldüğü gibi git- eylemi 4a'da olduğu gibi üzerine biçimbirim alınca 4b'de görüldüğü gibi eylemin sonundaki ünsüzle (/t/) şimdiki zaman biçimbiriminin (-iyor) ünlüsü (/i/); şimdiki zaman biçimbiriminin (-iyor) son ünsüzüyle (/r/) de kişi biçimbiriminin ünlüsü (/u/) bir seslemmiş gibi sesletilerek kapalı kavşak oluştururlar.

İnsan gırtlağının anatomisi incelendiğinde fizyolojik olarak, seslemleme açısından başta ve ortada bulunan seslemelerin bir ünsüzle başlaması seslemeyi kolaylaştırır. Sözcükten sözcüğe geçişlerde de aynı kural kendini göstermektedir. Bir sözcüğün son seslemi bir ünsüzle bitiyor, ikinci sözcüğün ilk seslemi bir ünlüyle başlıyorsa, ünlüyle başlayan seslemenin başındaki gırtlak çarpması [?] yerini bir önceki sesin son sesinde duran ünsüze bırakır ve seslemleme açısından bir ulama ortaya çıkar. Bu durum kimi zaman önemsiz görünürse de *kavşak* denen kısa soluklanmanın ortadan kalkması çoğu kez farklı anlamlardaki birliklerin ortayamasına neden olur (Ergenç 1989:37). Örnek 5'te *kavşak* kullanıldığından

ya da yanlış yerde kullanıldığında veya kullanılmadığında ortaya çıkabilecek görünümelerden biri gösterilmiştir:

Örnek 5: O dama gel

Odama gel

Örnek 5'te 1.söz öregunta “o” ve “dam” arasında bir soluklanma, ‘Sana dün gösterdiğim dama gel, kuzu yavrusunu görürsun.’ anlamına gelebilirken; “o” ve “dam” kavramlarını soluklanmadan sesletmek ise “oda” kavramından bahsedilmesine neden olur.

İlk sözcüğün son sesi bir ünlüyle bitiyor, ikinci sözcük yine bir ünlüyle başlıyorsa gırtlak çarpması [?], özelliğini koruyamadığından ortaya uzun ünlü çıkar. Örnek 6'da uzun ünlünün ortaya çıktığı durumlardan biri gösterilmektedir:

Örnek 6: ba-ba-? al-dı> ba-ba:l-di

Örnek 6'da görüldüğü gibi ünlüyle biten bir sözcükle (baba) ünsüzle biten bir sözcük (aldi) yanyana geldiğinde [?] sesi özelliğini koruyamamakta ve ortaya uzun ünlü çıkmaktadır.

Lass (1984:37-38)'ye göre kavşaklar, dereceleri birbirinden ayrı tutmak için kullanılan yöntembilimsel (methodological) bir yoldur ve kavşakların biçim sözdizimsel olmayan (non-morphosyntactic) (yani salt görevsel sesbilimsel) varlıklar olarak gerçek bir bağımsızlık iddiaları yoktur. Bu durumda biçim sözdizimdeki sınırlar (boundaries), görevsel sesbilimsel planda da etkileri olan nesneler olarak ele alınmalıdır. Sınırlar genellikle parçalı birimlermiş gibi davranışırlar ve bu yüzden görevsel sesbilimde, doğal sınır olma özelliklerini kaybetmeden ve yeni bir kavşak pozisyonuna ihtiyaç duymadan *parçaymış* gibi davranabilmektedirler.

2.2.1.2.3. Vurgu (accent, stress, emphasis, strength): Vurgu, bir sözcük ya da sözcük öbeğinde seslemlerden birinin daha soluklu, daha baskılı ve kimi kez söyleyiş süresi uzatılarak diğer seslemlerden belirgin biçimde ayırmasını ve böylece kimi durumlarda yeni bir anlamın doğmasını sağlar (Ergenç 1989:42/ Aksan 1995: 229/ Vardar 1998:221). Demircan (1989:27, 124-125), soluk baskısını *kuvvetli* ve *zayıf* olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bir başka deyişle soluk baskısının kuvvetli olması, söyleyiş süresinin daha uzun ve yoğunluğun daha fazla olması anlamına gelmektedir. Zayıf olması ise nispeten daha kısa süreli bir sesletime ve daha az yoğunluğa işaret etmektedir. Vurguyu oluşturan sesletme ayırmaları şunlardır:

1. Sesin temel titreşim sayısı (frequency),
2. Seslemlerin görece şiddeti/yögenliği (intensity),
3. Ünlülerin çıkış özellikleri,
4. Ünsüz yoğunluğu,
5. Ünsüz uzunluğu.

Vurgu, dillere göre değişiklikler sergilemektedir; kimi dillerde yerini değişmezken Türkçe, İtalyanca, İspanyolca, Rusça gibi dillerde değişmekte ve bundan ötürü de ayırcı bir işlev yüklenmektedir. Örnek 7'de bir sözcüğün farklı seslemlerinde *vurgu* kullanılarak ortaya çıkan anlam farklılıklarını gösterilmiştir.

Örnek 7:

- a) Ordu ‘Karadeniz Bölgesinde bir şehir’
b) ordu ‘Askeri birlik’

Örnek 7'de “ORDU” sözcüğü 2 farklı şekilde sesletilmiştir: 7a'da birinci seslem, 7b'de ikinci seslem vurgulu sesletilmiş ve örneklerde de görüldüğü gibi farklı iki anlam ortaya çıkmıştır.

Vurgusunu hiç değiştirmeyen dillerde ise karşılık ilişkisi de oluşmadığı için *vurgunun* anlam ayırdediligidinden söz edilemez.

İki tür vurgudan söz edilir: *Sözcük vurgusu* ve *tümce vurgusu*. *Sözcük vurgusu* ile kastedilen, seslemlerden birinin daha soluklu söylemenmesidir. Türkçe açısından bakıldığından, bağlantılı bir dil olması ve sondan eklemelerin olması vurgunun yerini sabitleştirmesini engellemektedir. Genellikle kök ya da gövdenin son sesleminde olan *vurgu*, sözcüğün özel ad, yer adı veya bileşik sözcük olup olmamasına ve üzerine aldığı eklere göre değişiklikler sergileyebilmektedir. Örneğin yapım eki -CA, olumsuzluk eki -mA, şimdiki zaman eki -yor, ilgi eki -ki, soru eki -mI, -ImIş ve -ise biçimbirimlerinin sözcük köküne kaynaşmış biçimlerinde *vurgu* bu seslemlere gelmez, kendinden bir önceki seslemde kalır.

Yalın niteleyicilerle kurulmuş tamlamaların vurgusu, niteleyen sözcük üzerine düşer. Üst birim içinde bulunan her ayrı niteleyici [yani tamlama öbeğine eklenen her yeni niteleyici] için bu vurgu kuralı yinelenir. Bunun nedeni, niteleyenin yeni ve ayrı bilgi taşıyor olmasıdır (Demircan:1996:150). Örnek 8'de "araba" ad öbeğine (AÖ) eklenen yeni niteleyicilerle obekteki vurgu değişimleri gösterilmiştir.

Örnek 8: a) *araba*

b) *kırmızı* *araba*

c) *yeni* *kırmızı* *araba*

Örnek 8a'da vurgulu seslem -ba'dır; 8b'de öbeğe yeni bir niteleyen (kırmızı) eklenmiş ve bu niteleyen de araba AÖ'sü için yeni bilgi konumunda olduğu için obek vurgusunu üzerine çekmiştir, vurgu kırmızı'da -zı üzerindedir;

8c'de ise “kırmızı araba” AÖ'süne bir yeni bilgi (yeni) daha eklenmiş ve bu sefer öbek vurgusunu “yeni” almıştır, vurgu yeni'de –ni üzerindedir.

Tümce vurgusunda ise tümcedeki bilgi öbek/lerinden birinin ya da bir kaçının konuşucunun amaç ve bekłentilerine (buna paralel olarak da bağlama) uygun olarak öne çıkarılmasıdır. Ergenç (1989:50)'de, öne çıkarılan bu ögenin belirlenmesi sırasında değişenin ton olduğu, sözcüğün vurgulanan sesleminde bir kaymanın söz konusu olmadığı özellikle belirtilmektedir. Bir başka deyişle, tümce söz konusu olduğunda *sözcük vurgusunda* bir değişme olmamakta, ton değişmektedir⁴.

2.2.1.2.4. Ezgi: Ezgi, bu çalışmanın inceleme konusu olduğu için, ayrı bir bölüm altında daha ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

2.Ayrıntılı bilgi için bak. Selen (1973: 15-29), Ergenç (1989:42-52), Aksan (1995: 228-229). Demircan (1996: 131-162)

3. EZGİ

Bir konuşma zincirindeki seslem, biçimbirim ve sözcükleri kapsayan ton değişimlerinin tümüne ezgi denir. Tümce ile sözceyi ilgilendiren bu bürünsel öge, dil durağan olmadığı, konuşan kişinin ruhsal durumuyla ve konuşucunun eğitim ve sosyal düzeyi ile ilişkili olduğu için her durum için geçerli tek bir ezgi biçimini saptamak kolay olmamaktadır (Selen 1973:40/ Ergenç 1989:52-53).

Knowles (1984:227)'e göre ezgi, konuşma sistemindeki işlevsel bir birimdir. Ezgi kuramının temel amacı, konuşma sistemindeki ezgiye dayalı olguları⁵ belirleyebilmek için kuralları bulmaktır.

Brazil (1984:46) ezginin öneminin, söylemin işleviyle ilgili olduğunu belirtmekte, ellerine aynı yazılı metin verilen iki kişiden bu metni sesletmeleri istendiğinde her ikisinin de bireysel ezgi seçimleri yapacaklarını ve bu seçimlerde konuşucunun yorumlayıcı rolünün (interpretative role) etkili olduğunu belirtmekte, ancak bu durumun ezgi ile ilgili bir takım sınırlamalar yapılamayacağı anlamına gelmediğini de eklemektedir.

Crystal (1992:182)'de ise yükseklik ya da melodi örüntülerinin anlam ayırdedici kullanımına ezgi denmektedir.

Demircan (1996:134)'e göre konuşurken sözü/sözceyi gerek anlamına gerekse yapısına uygun olarak örten ses perdesinde yapılan değişiklıklar tümüne ezgi, bu işlemin kendisine de ezgileme denir. Bir tümce ezgilenirken其实te üç ayrı anlamlı seçim yapılır (bak. Demircan 1996⁶:163):

1. Tümcenin bilgi birimlerine ayrimı (tonality),

⁵ İngilizce metinde "somethings" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır.

⁶ Demircan'ın bu bilgiyi alıntıladığı ycr: Halliday, M.A.K. 1967 Intonation and Grammer in British English. Mouton.

2. Bilgi birimi içinde odağın seçimi ve yerinin belirlenmesi (tonacity),
3. Odak üzerine yayılacak olan ton ya da perde iniş-çıkışının seçimi (tone).

Vardar (1998:102)'ye göre ezgi, bir tümce ya da sözcükteki titremlemedir [yükseklik değişimleri].

Yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü gibi ezgi, konuşucunun iletişimsel amaçları doğrultusunda bir konuşma bütüncesindeki ritmik dağılımların oluşmasına etki eden tüm bileşenlerin toplamıdır ve yüksekliklerin birleşiminden oluşmaktadır.

Konuşma eylemi, konuşucunun amacı ve sezdirimleri ile dinleyicinin çıkarımlarının bir toplamı olarak yalnızlaştırılabilir. Buradan hareketle, ezginin konuşma sezdirimlerinin aktarılışında rol aldığı söylemek mümkündür. Söylemdeki konusal yapının, söylemin bilgi yapısının, dünya bilgisinin ya da sözcüksel seçimlerin de sezdirimlerin aktarılışında önemli rolü vardır. Ancak ezgi, bu konuda egemen öğe konumuna yükselmekte ve diğer etmenlerin de işlevini etkinleştirmektedir (Ergenç-Uzun 1998:123).

Ezginin bileşenleri *durak*, *ton*, *odak* ve *ses rengi*dir. Bu bileşenlerden *durak*, *ton*, ve *odak* bilgisayar ortamında incelenebilirken; konuşucunun duyu durumunun yansımıası olan ses rengi, ancak kulakla çözümlenebilmektedir. Ses renginde konuşucunun sezdirimleri saklıdır ve ses rengi edinilen bir birimdir. Dolayısıyla sadece o dilin doğal konuşucuları tarafından anlaşılır⁷.

---

⁷ Güner (1998: 71) ve Malkoç (2001:31-32)'ye göre adli amaçlı konuşma ve konuşmacı tanımda 2 tür yöntem kullanılmaktadır: Uzman kulağı (işitsel yöntem) ve cihaza dayalı yöntem. Bu yöntemlerden işitsel yöntemde uzman, ses rengine karar vermeye çalışmaktadır. Bu nedenle Malkoç, bu yöntemlerin sağlıklı bir biçimde uygulanabilmesi için analiz yapanların bürün ögelerini bilmesi gereğinden bahsetmektedir.

Knowles (1984:226-227)'ye göre de ezgi üzerine yapılan gözlemlerde, temel sıklık (fundamental frequency) eğrileri, yükseklik hareketleri, ritm, yükselme-düşmeler (gradient), ses kalitesi, yükseklik eğrileriyle örtüşen ünlü ve ünsüz yolları dikkate alınmalıdır.

Her tümcede, dinleyicinin ilgi odağını belirleyecek en az bir sözcük vardır. Bu anlamca en önemli sözcüğün yanında ikincil derecede önemli, biçim öğesi sayılabilecek sözcükler olabilir. Tümcede birincil derecede önemli vurgulu seslem, tümcenin *ezgi doruğumu* oluşturur. Önünde ve ardından ikincil durumdaki sözcükler ve seslemler ise ezgi doruğunun öncülleri ve artçılarıdır. Eğer tümce bir sözcükten oluşuyorsa, vurgulu seslem ezgi doruğunu oluşturur. Önünde ve altında duran seslemler artçı niteliklidir (Selen 1973:29-30/ Ergenç 1989:54-55).

3.1. EZGINİN İŞLEVLERİ

Ezginin dildeki en önemli işlevi, dilbilgisel yapının bir işaretleyicisi olmasıdır; yazıldığı noktalamaya benzer bir rol üstlenir fakat noktalamadan daha fazla karşıtlıklarla yüküldür. Bir başka deyişle noktalamadan çok daha fazla işlevi, ileti değeri vardır. Ezgi, tümcenin, tümceciğin belirlenmesinde ve soru, durum gibi bazı dilbilgisel yapıların diğer sınırlarının ve karşıtlıklarının belirlenmesinde kullanılan parçalarüstü bir birimdir. İletişimde veya kişisel davranışlarda ezginin ikinci işlevi; iğneleme (sarcasm), şaşkınlık, kızgınlık gibi tüm duyguları, diğer bürünsel ve paralinguistik özelliklerle birlikte yükseklikteki karşıtlıkları da kullanarak ifade etmektir (Crystal 1992:182). Makarova (2001: 139,141-142)'e göre Rusça ezgi kuramı, büyük çapta tümce türü ayrılıklarına göre yapılmıştır; Rusçada tümceler, tümce türünü belirtecek sözcüksel veya dilbilgisel işaretler

taşımaz. Bu nedenle Ruslar, tümce türü ayrimini yapabilmek için ezgiye (ezgi davranışlarına/cues) güvenmek zorundadır. Buna karşılık Biçimsel Japonca, tümce türünü belirten sözcüksel ve dilbilgisel işaretler taşımاسına karşın günlük dilde kullanılan Japoncada, bol miktarda eksiltili yapı kullanılması, dilbilgisel yapıların karışmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ezgi davranışları, günlük konuşma dilindeki karışıklıkları ortadan kaldırır hale gelmektedir.

Svetozarova (1975; Gökmen, 2002:40)'ta ezginin işlevleri şu şekilde belirtilmiştir:

1. Bir konuşma zincirindeki yapılanma ve bölünme,
2. Her parçada yer alan birimlerdeki dizisel (paradigmatic) karşılıklar,
3. Parça birimleri arasındaki ilişkiyi gösterme,
4. Ezgi birimleri içinde yer alan öğelerin arasındaki ilişkileri gösterme,
5. Duyguları gösterme.

Knowles (1984:227)'ye göre ezginin en basit görevi, dinleyicinin dikkatini düzsözün (locution) bir parçasında yoğunlaştırmak ve jestlerle (gestures⁸) birlikte yüksekliği, göze çarpan (obtrusion) bir biçimde yukarı çekmektir. Bu jest tek bir seslemi belirtmek için kullanıldığından, geleneksel olarak VURGU olarak adlandırılır: Yükseklik, vurgulanan seslemde bir doruğa kadar yükselir ve sonra daha alçak bir yüksekliğe düşer.

Yukarıda anlatılanlardan da görüldüğü gibi ezgi, iletişimsel amaçlar doğrultusunda dilbilgisel belirleyicilik yanında ruhsal ve bağlamsal durumun algılanmasında da önemli bir role sahiptir.

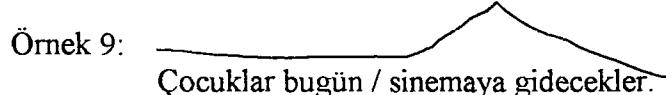
---

⁸ Jest olarak çevrilen gestures, Crystal (1992:153)'te bir parçanın (segment) belirli bir karakteristiğini tanımlamak için kullanılan bir terim biçiminde tanımlanmaktadır.

3.2. EZGİ TÜRLERİ

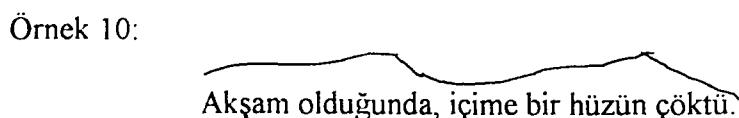
Ezginin dillere göre genel dağılımına bakıldığında genel olarak 3 türle karşılaşılmaktadır:

3.2.1. Biten ezgi: Tümcenin bittiğini verilmek istenen bildirimin sona erdiğini dinleyiciye iletmek işleviyle yüklüdür. Bu ezgi tipinde ses tonu tümcenin sonunda düşer (Selen 1973:12-13⁹/ Ergenç 1989:54-61). Örnek 9'da biten ezgi kullanılan bir tümcenin ezgi eğrisi gösterilmektedir:

Örnek 9'daki tümcede öncüller, orta ton yüksekliğini ezgi doruğundan bir önceki sesleme kadar sürdürmekte, ezgi doruğundan sonrasya tümcenin sonuna kadar kademeli bir alçalma söz konusu olmaktadır.

3.2.2. Süren ezgi: Genellikle yan tümcelerden oluşmuş bildirimlerde kullanılan ve ses tonunun tümce sonunda ezgi doruğuyla aynı düzeyde kaldığı ya da ondan bir-iki perde daha yükseldiği ezgi türüdür. Bu ezgi türünde dinleyiciye, bildirinin henüz bitmediği, süreceği izlenimi verilir (Selen 1973: 12-13¹⁰/ Ergenç 1989:62-63). Selen (1973:48)'e göre konuşucu ezgi doruğunu, bir başka deyişle tümcenin anlamca en önemli sözcüğünü kullanmadığı sürece söz konusu mesaj, süren ezgi ile söyleniyor demektir. Örnek 10'da süren ezgi kullanılan bir tümcenin ezgi eğrisi gösterilmektedir:

⁹ Selen 1973, biten czgi için “terminal entonasyon” kavramını kullanmıştır.

¹⁰ Selen (1973) süren czgi için “progredint entonasyon” kavramını kullanmıştır.

Örnek 10'da, konuşucunun dinleyiciye vermek istediği ana düşunce, içine üzün çöktüğüdür. Tümcenin ikinci bölümünde orta yükseklikten başlayan ses tonu ilk seslemlerden sonra hafif bir alçalma göstermekte, sonra -zün ezgi dorğuna doğru yükselmekte, artçı seslemde yine alçalarak tümcenin sonunda bitmektedir.

3.2.3. Soru ezgisi: Dinleyiciden herhangi bir konuda bilgi, yanıt istenildiğinde ses tonunun tümce sonunda yükselmesiyle belirtilen ezgi türüdür (Selen 1973: 12-13¹¹/ Ergenç 1989:54). Selen (1973) ve Ergenç(1989)'a göre Türkçede bu ezgi türü 2'ye aynılır:

3.2.3.1. Evet/Hayır soru ezgisi¹²: Bu soru ezgisi türü, dinleyicinin *evet* ya da *hayır* biçiminde yanıtlayabileceği soru ezgisidir. Ses tonunun bildirinin sonunda düşmesi nedeniyle biten ezgi karakteri gösteren karar soru tümceleri, Türkçeyi anadili olarak konuşmayanlar tarafından bildiri tümcesi olarak algılanabilir. Bunun sonucunda da denilebilir ki Türkçede soru ezgisi vardır, ancak E/H-soru tümcelerinde kullanılmamaktadır (Ergenç 1989:63-68). Bu durum şöyle açıklanabilir; bu tümceler, ml soru biçimbirimi ile oluşturulmaktadır ve Türkçede ml soru biçimbirimi üzerine vurgu almamakta kendinden bir önceki seslemenin vurgulu söylemenesini sağlamaktadır. Aynı zamanda bu biçimbirimin tümcede yeri sabit olmadığı ve sorguladığı birimin önüne geldiği için diğer dillerde görünenin aksine tümce sonunda ses tonunda yükselme görülmemektedir.

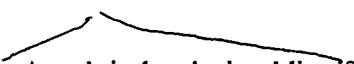
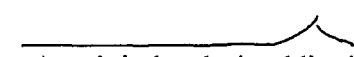
E/H-soru tümcelerinde ezgi dorğunun yeri değiştirilerek, ama sözdiziminde hiçbir oynamaya yapmadan kastedilen anlam da değiştirilebilmektedir.

¹¹ Selen (1973) soru ezgisi için "interrogatif entonasyon" kavramını kullanmıştır.

¹² Ergenç (1989) evet/hayır soru ezgisi için "karar soru ezgisi" kavramını kullanmıştır.

Örnek 11'de E/H-soru ezgileri kullanılan bir tümcenin ezgi eğrileri gösterilmektedir:

Örnek 11:

- a) Ayşe'nin kardeşi geldi mi?
- b) Ayşe'nin kardeşi geldi mi?
- c) Ayşe'nin kardeşi geldi mi?

Örnek 11'de sözdiziminde hiçbir değişiklik yapmadan, sadece ezgi doruklarının yerleri değiştirilerek üç farklı anlamda tümce elde edilmiştir. Dolayısıyla bu tümcelerde *karşıtlılık* da görülmektedir. Örnek 11a'da kullanılan ezgi ile ‘başkasının değil, Ayşe’nin’; 11b’de ‘başkası değil, kardeşi’; 11c’de ‘gelip-gelmeme karşılığı’ anlatılmak istenmektedir.

3.2.3.2. Ne-Kim soru ezgisi¹³: *Tamamlayıcı soru ezgisi* de denilen ezgi türü, dinleyicinin tam bir tümceyle yanıt verebileceği ezgi türüdür. *Kim*, *ne*, *nerede*, *nasıl*, *neden*...vb. soru sözcükleriyle oluşturulan bu tür tümcelerde ezgi doruğu bu sözcüklerin üzerinde oluşturulur ve Selen (1973:56)'ya göre ses tonu tümcenin sonunda düşer; Ergenç (1989:65)'e göre ise ses tonu tümcenin sonunda ya düşer ya da orta düzeyde kalır. Gökmen (2002 87-90)'da ise ses tonu, bu tümcelerde yükselmektedir. Bulgular, Sonuç ve Tartışma Bölümelerinde de belirtileceği gibi bu çalışmanın verileri, Gökmen (2002) ile paralellik göstermektedir. Yani NK-sorulu tümcelerde ses tonu yükselmektedir. Örnek 12a-c'de Ergenç (1989:65)'ten,

¹³ Ergenç (1989) evet/hayır soru ezgisi için “tamamlayıcı soru ezgisi” kavramını kullanmıştır.

Örnek 12d'de Gökmen (2002)'den alınan N/K-soru ezgisi kullanılan tümceler ve ezgi eğrileri gösterilmektedir:

Örnek 12:

- a) Kim anlatacak?
- b) Ne demek istedin?
- c) Bunu nasıl söyleylerim?
- d) Kim Ayşeyi sinemaya götürdü?

Örnek 12a-b ve c'de de görüldüğü gibi ezgi doruğu soru sözcüklerinin üzerinde oluşmakta, daha sonra da ses tonu düşmektedir. Örnek 12d'de ise ezgi doruğu, tümce başı konumundaki *kim* üzerinde oluşmakta kademeli bir düşüşten sonra tümcenin son sesleminde ton yükselmesi gözlenmektedir.

3.3. EZGINİN BİLEŞENLERİ

Ezginin işlevlerinin anlatıldığı 3.1. Bölümünde de belirtildiği gibi bürün öğelerinin işlevleri, noktalama işaretleri kullanılarak bir dereceye kadar yerine getirilse de konuşma dilindeki kadar açık, net ve anlaşılır olmaz. Ezgileme sırasında durak, ton, odak ve ses rengi bileşenlerinden oluşan parçalarüstü birimler kullanılmaktadır.

Bu bölümde, durak, ton ve odak bileşenleri açıklanacaktır. Ses rengi, Giriş Bölümü'nde belirtildiği gibi bilgisayar ortamında analiz edilemediği için bu bölüme alınmamıştır.

3.3.1. Durak (Pause): *Durak*, bir tümce ya da sözce içinde bulunan birden çok bilgi öbeği arasında verilen kısa aralardır (Ergenç, 1995:23). Vardar (1998:87)'de ise *durak, söz zincirinde belli bir süre kapsayan kesinti* biçiminde açıklanmaktadır. Bu iki tanımdan da anlaşılacağı üzere *durak*, konuşma sırasında bilgi öbeklerinin sınırlarını belirlemek ve de anlamsal bulanıklığı ortadan kaldırmak için verilen kısa, soluk aralarıdır. Ergenç (1995: 23,24) bu konuda şöyle söylemektedir:

"Konuşucunun iletmek istediği duygular ve düşüncelerin, bildirinin amacını en etkili ve anlaşılır biçimde alıcı tarafından algılanabilmesine, gönderilen kodun doğru olarak çözümlenmesine yardımcı olan duraklar, gereği gibi kullanılmadıklarında yanlış anlamalara neden olacak ölçüde önemli ve anlam ayırıcı özellik taşımaktadır."

Örnek13'te aynı tümcenin farklı yerlerinde *durak* kullanılmış ve anlamsal açıdan iki değişik bilgi öbeği oluşmuştur.

Örnek 13: Ne zaman / çocuk yaptı?
Ne zaman çocuk / yaptı?

Örnek13'teki birinci tümcede "ne zaman"dan sonra *durak* verildiğinde 'çocuk yap-' eylemi, ikinci tümcede "çocuk"tan sonra *durak* verildiğinde ise 'sözü edilen şeyi çocuğun ne zaman yaptığı' anlatılmak istenmektedir.

Bir tümcede sınırlar (boundaries), konuşucu, parçaları (items) tek bir ton-grubu içine koymak istemediğinde gündeme gelir. Bunun altında yatan sebep, konuşucunun üretimle ilgili problemi [fizyolojik engeller] ya da dinleyicinin anlamlandırma problemini tahmin etmeyle ilgili olabilmektedir (Knowles 1984:232). İşte bu problemleri ortadan kaldırmak için de durak kullanılmaktadır.

3.3.2. Ton (Tone, titremleme/intonation): Ton, ses *yeğinliği* (sesin şiddeti, intensity) ve *vurguya* sıkça karıştırılan bir terim olduğu için bu kavramların tanımlarını gözden geçirmek yararlı olacaktır: *Ses yeğinliği*, titreşen varlığın titreşim genişliğine (genlik) bağlıdır. Titreşim genişliğiyle sesin artıp eksilen duyulma ölçüsüne *ses yeğinliği* denir (Aksan 1995: 175). *Vurgu*, bir sözcükteki ya da sözcük öbeğindeki bir seslemi diğerlerine oranla daha belirgin, baskılı kılan yeğinlik artışıdır (Vardar 1998: 221). *Ton* ise seslemi ilgilendiren bir kavramdır: *Bir seslemdeki sıklık yüksekliği ya da düşüklüğü yani seslemenin tiz ya da pes söylemesi* biçiminde tanımlanır. *Sıklık*, bir varlığın 1 sn.deki titreşim sayısıdır. Bir sesin sıklığı yükseldikçe çıkan sesin tizliği artmakta, tizlik azaldıkça ses pesleşmektedir. Bir sözcük ya da konuşma parçası içinde bir seslem vurgulu söyleendiğinde genel olarak *sıklık* da yükselmektedir (Ergenç 1989: 40-41/ Aksan 1995: 229-230). Yani vurgulanan seslemde ton yükselmekte ve ses tizleşmektedir. Daha önce 2.2.1.2.3. Vurgu Bölümünde de söylendiği gibi bir sözcüğün bir seslemesinin vurgulu söylemesinde *ton* değişmekte, *sözcük vurgusunda* bir değişiklik olmamaktadır. Öztle, ses yeğinliğinde titreşimin genişliği; vurguda yeğinlik artışı yani titreşimin genişlemesi; tonda ise titreşim sayısı rol oynamaktadır. Bir başka deyişle ton, bütün seslemlerde vardır. Ama kimisindeki titreşim sayısı azken kimisinde de daha fazladır.

Dil edinimi sırasında ilk edinilen birim *ton*dur. Ses rengi ve ton içiçe girmektedir. Çocukların yumuşak ve sert ses/yüksek-alçak ses tonunu ayırdedebiliyor olmaları tonun ve ses renginin edinildiğini göstermektedir.¹⁴

Ton, Türkçede ezgi birimine bağlıdır ve genellikle tek sözcükten oluşan bildirilerde anlam ayırıcı olarak kullanılmaktadır (Ergenç 1989:40-41). Örnek 14'te "ya" sözcüğünün değişik tonlamalarla farklı anamlara gelişti gösterilmiştir:

Örnek 14:

Ya: 'Öyle mi?'

Ya: 'Gördün mü?'

Türkçede genellikle çıkış ve düşüş olmak üzere iki ton özelliği kullanılmaktadır. Konuşcunun o anki ruhsal durumuna göre bu iniş ve çıkışlar, ses perdesine göre *ortadan çıkış*, *alçaktan çıkış* ya da *yüksekten düşüş*, *basamaklı düşüş* gibi biçimler alabilir (ERGENÇ 1989: 41). Tablo 1'de tondaki bu çıkış ve düşüşlerin ses perdesine göre nasıl olduğu gösterilmiştir.

		TON	
		ÇIKIŞ	DÜŞÜŞ
SES PERDESİNE GÖRE	ORTADAN	X	
	ALÇAKTAN	X	
	YÜKSEKTEN		X
	BASAMAKLI		X

Tablo 1: Tondaki çıkış ve düşüşün ses perdesine göre görünümleri. Ergenç (1989:41)'de *tonun* kullanımının kişilere bağlı farklılık sergileyebileceğine ve aynı zamanda uluslar arasında da ulusların karakterlerine bağlı olarak değişiklik gösterebileceğine degenilmiştir. Sonuç olarak ton, sözcüğün vurgulu sesleniminin alçalan ya da yükselen bir ses tonıyla söylemesi

¹⁴ Normal (sağlıklı) insanların ton kullanmadan konuşmaları imkansızdır. Ezgi ile ilgili bütün işlemler beyinde sağ yarıkürede frontal lobda olmaktadır. Eğer sağ yarıkürede bir sorun olursa kişi söyleneni anlamaz, donuk ve tonsuz konuşur (Springer, S./ Deutsch, G. 1993:160). Çince gibi tonun anlam ayırdedici bir bürün ögesi olduğu tonlu dillerde, bir sözcüğün farklı tonlamalarla 10-12 farklı anlama geldiği durumlar göz önünde bulundurulursa ton ediniminin ne kadar önemli bir unsur olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

sonunda değişik anlamların ortaya çıkmasına neden olabildiği için parçalarüstü sesbirimlerden sayılır.

Demircan (1996:27)'ye göre ise ton ile oluşturulmuş karşılık [yani anlam farklılığı] değişimin yönü ve biçimini ile yaratılır. Bu değişim, şu yönlerde olur:

- 1) Düşen (üst perdeden alt perdeye doğru),

Bağlam

(-Bunu kim yaptı?)

Ton

-Ben. → düşen

- 2) Çıkan (alt perdeden üst perdeye doğru),

Bağlam

(-Sen çocuğa bakacaksın.)

Ton

-Ben? → çıkan

- 3) Düşüp çıkan (üst perdeden alt perdeye doğru- alt perdeden üst perdeye doğru),

Bağlam

(Onu buraya kim çağırdı?)

Ton

-Ben → düşen-çıkan= N'olacak?

- 4) Çıkıp düşen (alt perdeden üst perdeye doğru- üst perdeden alt perdeye doğru),

Bağlam

(-Çocuğa kim bakacak?)

Ton

-Sen. → çıkan-düşen= alaylı

- 5) Düz.

Bağlam

(-Evi kim temizleyecek?)

Ton

-Sen. → düz=duymadın mı!

3.3.3. Odak (focus):

Bildirim işlemi sırasında konuşucumun, dinleyicinin dikkatini çekmek istediği bilgi ya da bilgi öbekleri üzerinde yaptığı ton değişikliğidir (Ergenç 1989:50-52, Ergenç 1995:25).

Crystal (1992:139)'a göre *odak, konuşucu tarafından kabul edilen (assumed) bilgiyle iletişimsel amacın merkezindeki bilgi arasında ayrim yapmada tümcenin iki bölümlü analizi sırasında kullanılan bir kavramdır*. Bu durumda odak, önvarsayımin (presupposition) karşısıdır (yeni ve eski bilgi arasındaki karşılık, yukarıda anlatılan ayrima örnek bir ayırmadır) ve odağın belirlenmesinde ezgi eğrilerinden yararlanılır.

Demircan (1996:152)'de *odak, bilgi biriminin yeni bilgi taşıyan bölümünde bir seslemi birinci derece vurgulanan ve tonlanan sözcük biçiminde tanımlanmaktadır*. Demircan'a göre her bilgi biriminde ancak bir odak bulunur.

Vardar (1998:155)'e göre ise *odak, öne çıkarılan söylem öğesi*dir.

Daha önce de belirtildiği gibi iletişim sırasında her sözcede, diğerlerine oranla anlamca daha önemli bir birim bulunmaktadır. Yukarıdaki tanımlar da göz önüne alındığında, anlamca daha önemli bu birim, görevsel sesbilim açısından odaklıma yapılarak belirgin hale getirilir. Odak, bilgi yapısından soyutlanamaz. İşsever (2000:37)'de odağın yeni bilgi içeriği neredeyse tüm araştırmacılar tarafından kabul edildiği belirtilmektedir.

Odak-merkezli çalışmalarda odak, tümcenin bilgisellik açısından en önemli birimidir ve tümce vurgusuyla belirlenmesinden dolayı işlemsel bir ölçüte gereksinim duymadığı genel olarak kabul edilmektedir (İşsever 2000:37).

Zubizaretta (1998:1-2,6)'ya göre tümcede odağı belirlemek için tümceye NK-sorusu sorulur ve her tümcede bir, sadece bir tane odak vardır.

Ergenç (1989:50)'ye göre Türkçede odaklama işlemi 3 şekilde yapılmaktadır:

1. Belirtilmek istenen öge, yazı dilinde de olduğu gibi tümcenin yüklenimin önüne getirilir:

Çocuk EVE geldi.

Eve ÇOCUK geldi.

2. Ya da sözdiziminde değişiklik yapılmaksızın belirtilmek istenen ögenin vurgulu seslemi daha baskın bir tonda söylenilir:

ÇoCUK eve geldi.

Çocuk eVE geldi.

Çocuk eve gelDİ.

3. Belirtilen ögenin başa alınarak devrik tümceyle ifade edilmesi (bu durum, belirtilen öge yüklemse söz konusudur) ya da ilgeç ve belirteçlerde kullanılmasıdır:

GitTİ güzelim vazo!

SakLA çabuk şunu!

Daha önce durak konusunda belirtildiği gibi tümcede bilgi öbeklerinin iki veya daha fazla olması durumunda öbeklerin sınırı, duraklar kullanılarak belirlenir. Aynı şekilde odaklama öncesinde de durak verilir; bunun bir nedeni, dinleyicinin dikkatini odaklanacak birim üzerine çekmek ve ikinci nedeni de fizyolojik olarak bu etkiyi yaratabilmek için ciğerleri havayla doldurmaktır.

İşsever (2000:33)'te bilgi yapısına göre tümcenin bütünü de odak olabileceği belirtilmektedir. Örnek 15'te İşsever'den alınan bir örnek gösterilmektedir.

ÖRNEK 15: Çocuklar bahçeye çıktılar.

Daha önce de belirtildiği gibi odağı belirlemek için tümceye NK-sorusu sorulmaktadır. Örnek 15'te tümceye "Ne oldu?" sorusu sorulursa tümcenin tamamı odak haline gelmektedir¹⁵.

Tümcede ezgi doruğu ile odak örtüsü. Odaktan/ezgi doruğundan sonra gelen birim sayısı ne kadar çoksa ezgideki düşüş de orantılı olarak kademeli olur (Selen 1973:33, Ergenç 1989:56).

Demircan (1996:152-154) ise Türkçede 5 ayrı odaklılama biçimini olduğunda söz eder:

1. Olağan odaklılama,
2. Odaklayıcı öğe kullanma,
3. Vurguyu kaydırma,
4. Devrik dizim,
5. Vurgulu seslemi değiştirme.

Olağan odaklılama, yeni bilgi taşıyan sözcüğün yüklem önüne getirilmesidir. Ancak, yeni bilgi taşımayan birim yüklenin önüne getirilirse *olağan dizimden değil; karşıtsal dizimden* söz edilir.

Odaklayıcı öğe kullanmada iki tür dizimsel öğe kullanılmaktadır: (i) odağın ardına bitişenler (ml, dA, bile...vb.), (ii) odağın önüne bitişenler (yalnız, ancak...vb.). Odaktan önce gelen odaklayıcılar, hem bir niteleyici hem de bir

¹⁵ İşsever, aynı tümcenin farklı birimlerine yönelik soruların sorulması halinde de tümcenin tamamının değil; sadece o birimlerinin odak olacağını da belirtmiştir.

karşılık odaklayıcı işlevi görürler. Örnek 16'da Demircan'dan alınan odağın önüne gelen odaklayıcılarla ilgili bir örnek verilmiştir:

ÖRNEK 16: Mehmet yarın okula gidebilir.

Mehmet yarın ancak okula gidebilir. 'Başka iş yapamaz.'

Mehmet ancak yarın okula gidebilir. 'Başka gün gidemez.'

Ancak Mehmet yarın okula gidebilir. 'Başkası yarın gidemez.'

Vurguyu kaydirmada olağan sözdiziminde değişiklik yapılmaz, yalnızca vurgu, odak seçilen öğe üzerine kaydırılır.

Devrik dizim, aynı bilgi birimi içinde kalmak koşuluyla Türkçe dizimde "verilmiş bilgi" taşıyan öğelerin yüklemden sonraya atılmasıdır. Devrik dizim, özellikle yüklemi odaklılama işlemi olarak görülür. Örnek 17'de, devrik dizimle odaklanmış bir yüklemci öğe görülmektedir:

ÖRNEK 17: SakLA samanı, GeLİR zamanı.

Kısıtlı bir kullanımı olan *vurgulu seslemi değiştirme*, odak seçilen kimi *adıl*, *zarf*...vb. vurgulu seslemi değiştirebilen bir sözcüğün vurgulu seslemesini ileri-geri kaydırarak tümçeye farklı bir anlam yüklemeyi. Örnek 18'de Demircan'dan alınan bir örnek yer almaktadır:

ÖRNEK 18: Arkadaşlardan **biri** geldi. 'Yalnızca bir tanesi geldi.'

Arkadaşlardan **biri** geldi. 'Bir arkadaş geldi.'

Doğal dillerde odak, farklı biçimlerde ortaya konmaktadır. İngilizcede odak, yükseklik vurgusu ile gösterilmektedir. Yükseklik vurgusu Hollandaca ve Almancada da odağı göstermede rol oynamaktadır, hatta bu dillerin oynak sözdizimine sahip olması yükseklik vurgusu yerleşimiyle (placement) bir tümçenin olası odaksal yapıları (focal structures) arasındaki ilişkiyi daha karışık

hale getiriyor gibi görülmektedir. Göze batan bir seviyede, hemen e-önü konumunda olan bir kurucunun yeri odağın bir delili olarak alınabilir; eğer o kurucu normalde hemen e-önünde bulunamıysa. En azından, yükseklik vurgusunun odağın belirtilmesinde rol oynamadığı Japonca gibi dillerde bu durum kabul edilmektedir (Frazier 1999:62). Türkçede ise vurgu, odağın tek belirleyicisidir ve e-öncesi her konum vurgulanabilir. Bu, şunu göstermektedir; Türkçenin yüzey sözdizimi, atanmış/belirlenmiş (designated) bir odak konumuna sahip değildir. Benzer durumlar NK-öbekleri için de geçerlidir: E-öncesi alanda görünümek zorundadırlar ve genellikle vurguludurlar (Göksel& Özsoy 2000: 224).

Demircan (1996:154-155)'e göre Türkçede olağan¹⁶ odak, yükleme bitişik olan sözcüktür. Dizimi olağan tutup odağın yerini değiştirmek odağı karşıtsal yapmaktadır ve her tümce türünün olağan odak yeri ayrıdır. Karşıtsal odak için bağlam (bağlam ifadesi/ context statement), söylemde öncelenen (preceding) bir durum tarafından sağlanır. Karşıtsal odağın 2 etkisi vardır (Zubizareta 1998:6):

1. Bağlam ifadesinde hizmet ettiği değişkene olumsuzluk katar.
2. Aynı zamanda alternatif bir değer sunar.

Vurgu gibi karşıtsal odak da kendi bağlam ifadesinde tanıtılan öne sürümün (assertion) gerçekliği (truth) veya doğruluğu (correctness) hakkında bir belirleme yapar (Zubizareta 1998:7).

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, yukarıda anlatılan ezgi bileşenleri göz önünde bulundurularak örneklemeye alınan tümcelerin bilgisayar ortamında nasıl bir ezgi örüntüsü ortaya çıkardığı Bulgular, çalışmada genel

¹⁶ Demircan (1996)'ya göre anlatımda herhangi bir işlemin ya da bir ögenin, kendi özelliğine uyan yer ve bağlamda bulunması ve tümceye ek bir anlam katmaması onun olağan kullanımı olur.

olarak nelerin yapıldığının anlatıldığı ve bu türden çalışmaların devamı olarak
yapılabilecek yeni çalışmaların önerildiği Sonuç ve Tartışma yer almaktadır.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde ad, eylem ve varoluşsal tümcelerin olumlu, olumsuz ve soru (E/H, onaylamalı E/H, olumsuz onaylamalı E/H, olumsuz E/H, seçenekli E/H) biçimleriyle NK-sorularından oluşan tümceler bütününe ezgi görünümelerinden elde edilen bulgulara yer verilecektir.

4.1. Ad Tümcelerinde Ezgi Örüntüleri

Çalışmaya alınan ad tümcelerinin olumlu, olumsuz ve soru biçimlerinin ezgi örüntülerine ait tümcelerin başlangıç, odak ve bitiş değerlerinin ortalamalarını gösteren çizelge, Tablo 2'de verilmiştir.

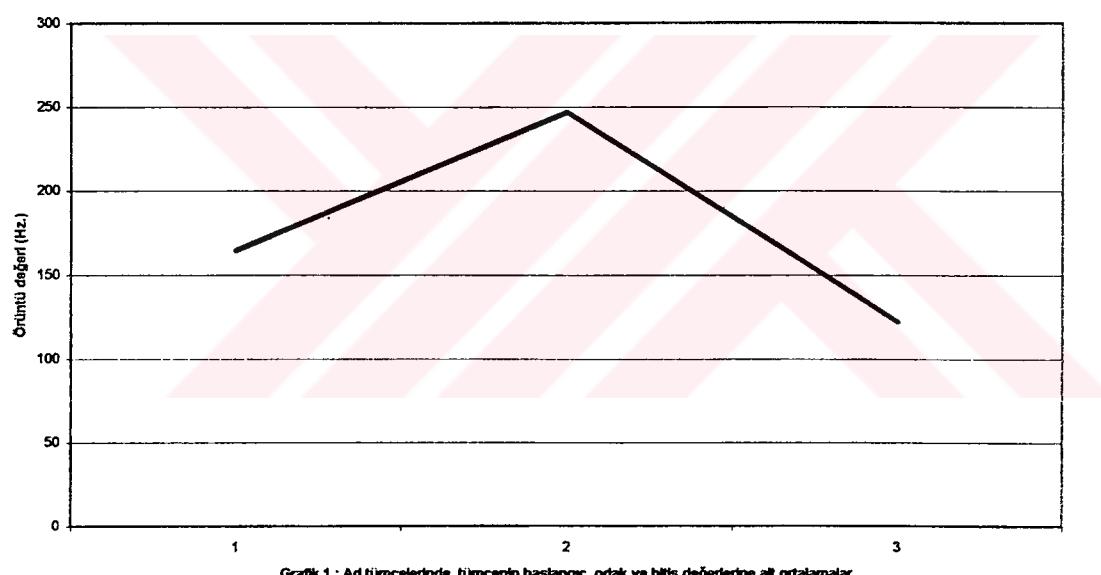
Tümce	Tümce no.	Başlangıç değeri (ort.-Hz.)	Odak değeri (ort.-Hz.)	Bitiş değeri (ort.-Hz.)
Olumlu	1, 13, 28	174,92	235,13	118,97
Olumsuz	2, 14, 29	167,08	217,16	120,01
Evet/Hayır Sorusu	3, 4, 15, 16, 17, 30, 31, 32, 33	158,66	240,77	130,10
Onaylamalı Evet/Hayır Sorusu	5, 18, 34	170,93	228,99	116,33
Olumsuz Onaylamalı Evet/Hayır Sorusu	6, 19, 35	163,01	211,48	103,09
Olumsuz Evet/Hayır Sorusu	7, 8, 20, 21, 22, 36, 37, 38, 39	164,80	266,70	120,13
Seçenekli Evet/Hayır Sorusu	9, 10, 11, 12, 23, 24, 25, 26, 27, 40, 41, 42, 43, 44, 45	163,32	240,00	134,41

Tablo 2: Olumlu, olumsuz ve soru ad tümcelerinde başlangıç-odak-bitiş değerlerine ait ortalamalar.

Tablo 2'ye bakıldığından ad tümcelerinde, tümcelerin başlangıç değerlerinin ortalamaları, bitiş değerlerinin ortalamasından daha yüksektir (Her

bir ad tümcesinin başlangıç-odak-bitiş değerleri için bak. EK 5). Bir başka deyişle ad tümcelerinde biten ezgi örüntüsü gözlenmektedir. Bu veriler ışığında altının çizilmesi gereken nokta, ad tümcelerinde E/H-sorularının (bak. EK 3, Grafik 3-45) hiçbir formunda soru ezgisi örüntüsünün olmamasıdır.

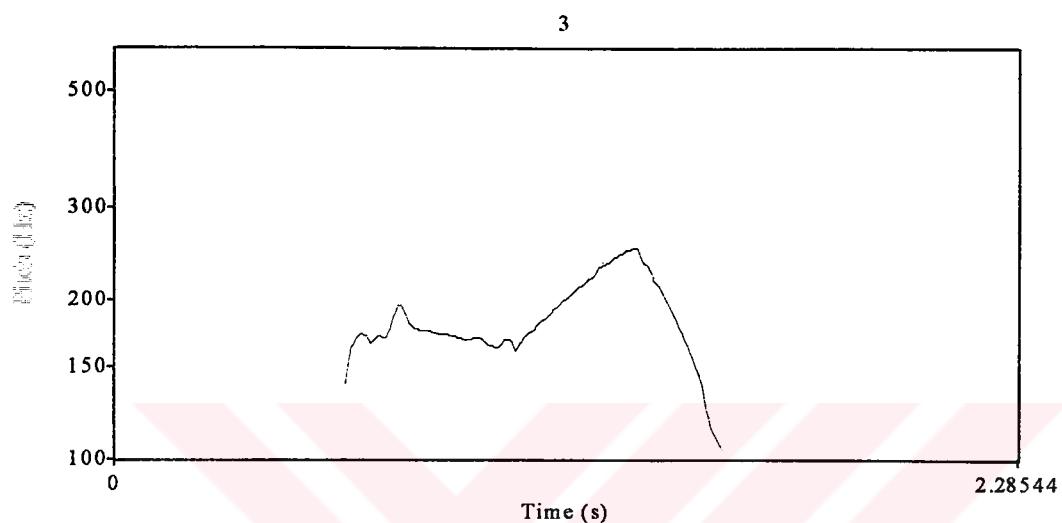
Tablo 2'deki veriler doğrultusunda ad tümcelerinde, tümcelerin başlangıç, odak ve bitiş değerlerinin ortalamalarını gösteren tablo, Grafik 1'de gösterilmektedir (Bu tümcelerin olumlu, olumsuz ve E/H-sorulu görünümlerinin her biri için başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalama grafiği için bak. EK7, Grafik 1-8).

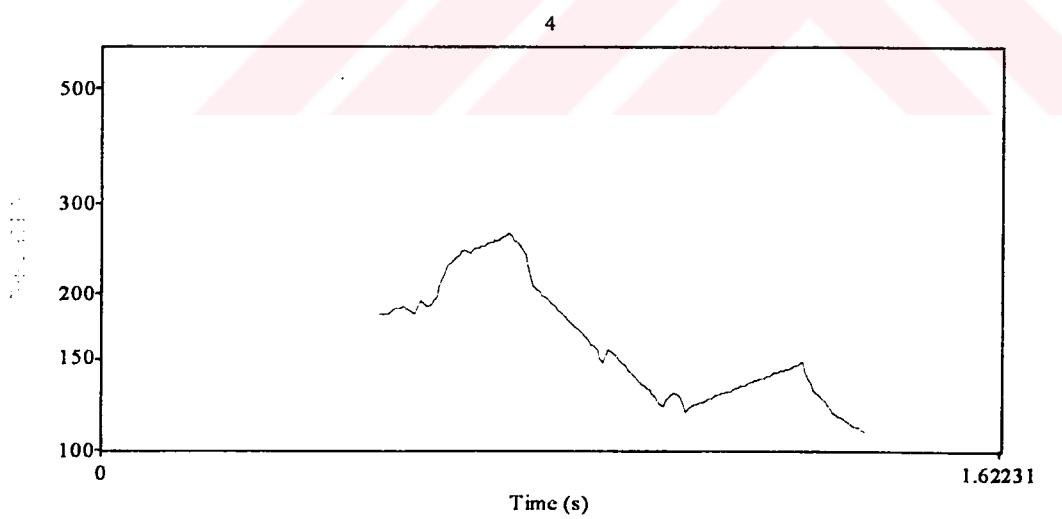
Olumlu ad tümcelerinin ezgi örüntüleri (bak. Ek 3, Grafik 1, 13, 28) ve olumsuz ad tümcelerinin ezgi örüntüleri (bak. Ek 3, Grafik 2, 14, 29) incelendiğinde tümcelerin tümünde biten ezgi eğrisi gözlenmektedir.

E/H-sorulu ad tümcelerinin ezgiörüntüleri (bak. EK 3, Grafik3, 4, 15, 16, 17, 30, 31, 32, 33) için de aynı durum söz konusudur. mL soru biçimbiriminin tümce sonunda olduğu tümcelerde odak, tümcenin sonunda yani mL'dan önceki

sözcüğün son sesleminde oluşmakta; diğer durumlarda tümcenin odağı, mL'dan önceki sözcüğün son sesleminde ortaya çıkmaktadır. Grafik 2'de “3. Ali çalışkan mı?” ve Grafik 3'te “4. Ali mi çalışkan?” tümcelerine ait ezgi örüntüsü örnekleri verilmiştir:

Grafik 2: “Ali çalışkan mı?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

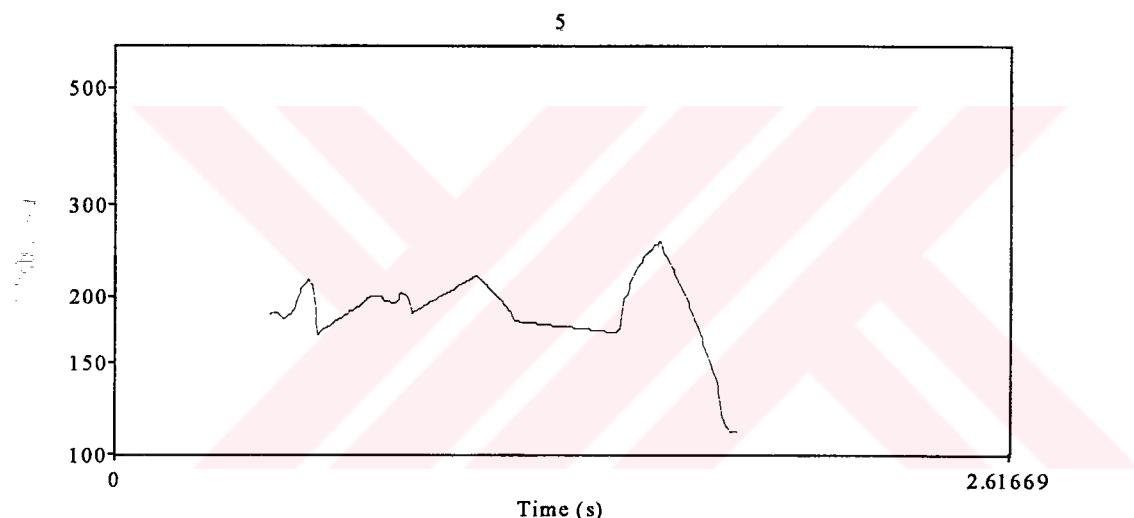

Grafik 3: “Ali mi çalışkan?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 2'ye ve 3'e bakıldığında mL biçimbiriminin sonda olduğu “Ali çalışkan mı?” tümcesinde -kan sesleminde; “Ali mi çalışkan?” tümcesinde ise -li

sesleminde tümcenin odağı oluşmuş, tümce sonunda ses tonu düşerek biten ezgi örüntüsü meydana gelmiştir.

Onaylamalı E/H-sorulu ad tümcelerinin ezgi örüntüleri (bak. EK 3, Grafik 5, 18, 34) incelendiğinde, süren ezgi örüntüsü gözlenmektedir. Tümcelerde *değil mi* öbeği öncesinde tümce başlangıç noktasından daha da aşağı düşmekte (ort. 141,04), *değil mi* öbeğindeki *değilde* ([di:l]) odak oluştuktan sonra tümcede düşüş görülmektedir. Grafik 4'te “5. Ali çalışkan değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü örneği verilmiştir.

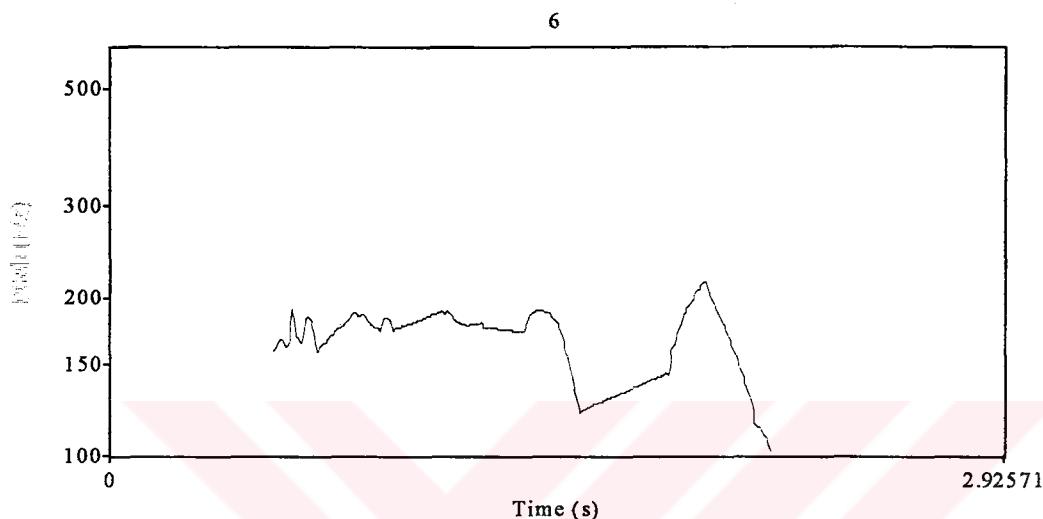

Grafik 4: “Ali çalışkan değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Ad tümcelerde gözlenen bir başka özellik de olumsuz onaylamalı E/H-sorulu tümcelerin (bak. EK 3, Grafik 6, 19, 35) bitiş değerinin sıfır noktasına yakın bir yere (ort. 103,09) kadar düşmesi; diğer tümcelerin bitiş değerlerinin ise sıfır noktasının daha yukarısında kalmasıdır¹. Bu tümcelerin ezgi örüntülerinde de (bak. EK 3, Grafik 6, 19, 35) onaylamalı E/H-sorulu ad tümcelerindeki gibi süren ezgi örüntüsü gözlenmektedir. Bu tümcelerde de *değil mi* öbeği öncesinde

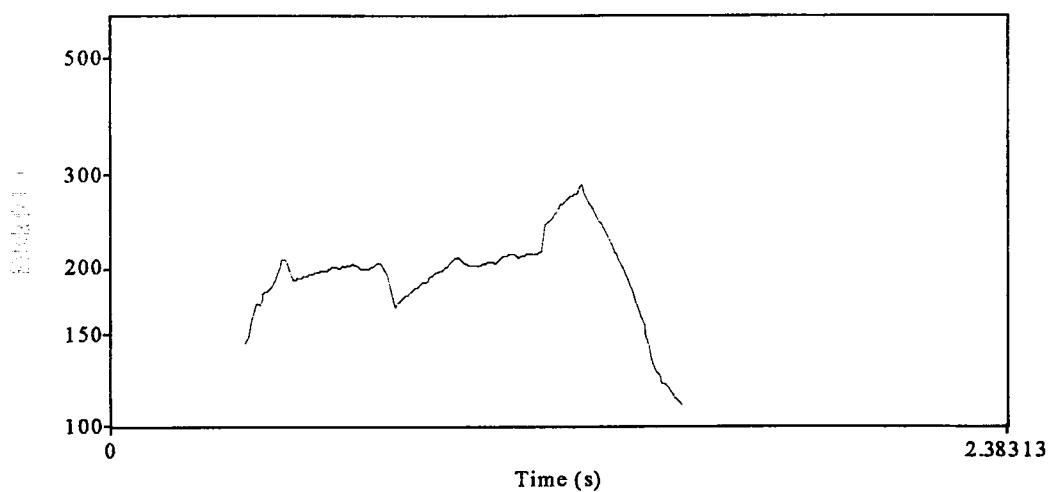
¹ Verilerin çözümleme aralığı 100-600 Hz. arasında olduğu için bu çalışmada sıfır noktası, 100 Hz.tır.

örüntü değeri, tümcenin başlangıç noktasından daha da aşağı düşmekte (ort. 131,58), *değil mi* öbeğindeki *değilde* ([di:l]) odak oluştuktan sonra düşüş görülmektedir. Grafik 5'te “6. Ali çalışkan değil, değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü örneği verilmiştir.

Grafik 5: “Ali çalışkan değil, değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

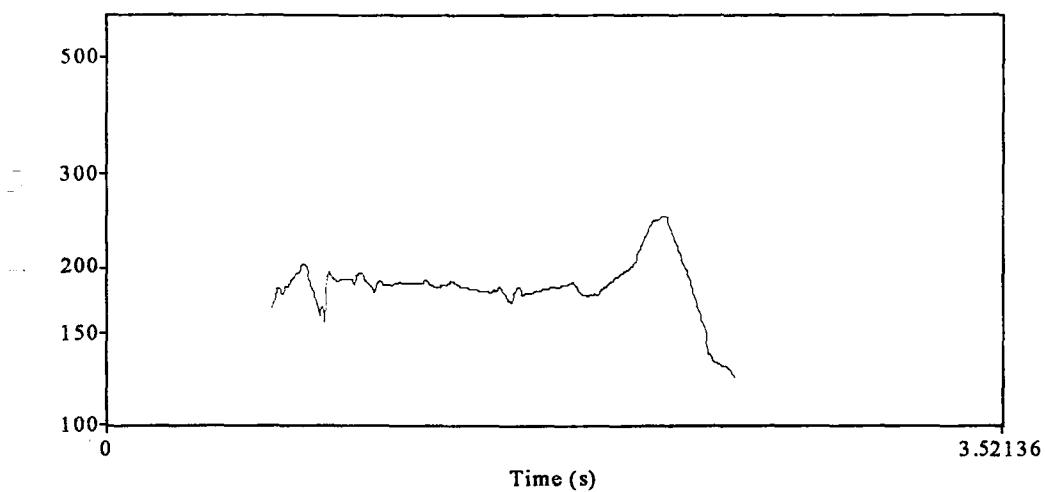
Çalışmada kullanılan tümceler incelendiğinde onaylamalı E/H-sorulu ad tümcelerinin (bak. EK 1- 5, 18, 34 no.lu tümceler), olumsuz E/H-sorulu ad tümcelerinin bir kısmıyla (bak. EK 1- 7, 20, 36 no.lu tümceler) sözdizimsel olarak aynı birimlerden oluşan tümceler olduğu dikkati çekmektedir. Sözdizimsel olarak aynı olan bu tümce çiftlerindeki anlambilimsel farklılık, ancak ezgileme ile belirli hale gelmektedir. Şöyle ki; onaylamalı E/H-sorulu ad tümcelerinde gözlenen süren ezgi, olumsuz E/H-sorulu ad tümcelerde gözlenmemektedir. Grafik 6'da olumsuz E/H-sorulu ad tümcelerinden “7. Ali çalışkan değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü örneği verilmiştir.

Grafik 6: "Ali çalışkan değil mi?" tümcesine ait ezgi örüntüsü.

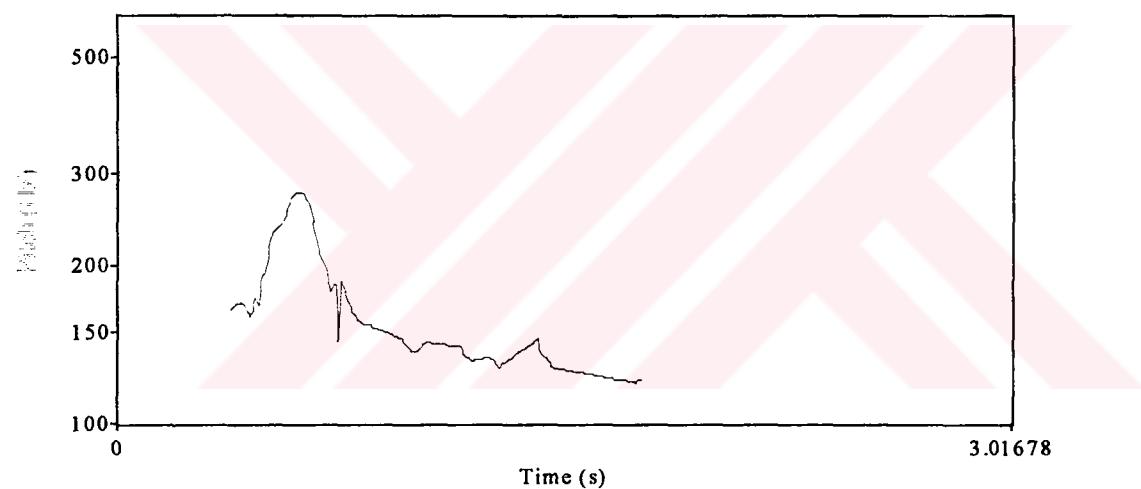
Olumsuz E/H-sorulu ad tümcelerinin ezgi örüntüleri (bak. EK 3-Grafik 7, 8, 20, 21, 22, 36, 37, 38, 39) incelendiğinde, mI soru biçimbiriminin, tümcede odaklanacak birime göre farklı kurucular önüne geldiği gözlenmektedir; ancak bu durum, tümcelerin genel ezgi örüntüsünü etkilememektedir. Yani, tümcelerin başlangıç değerleri, bitiş değerlerinden daha yüksektir ve biten ezgi örüntüsü bulunmaktadır. Bu tümcelerde, sadece odağın yeri değişmekte; mI biçimbirimi, önüne geldiği kurucunun odaklanmasılığını sağlamaktadır. Bir başka deyişle, mI biçimbiriminin oynaklılığı odağın da oynaklığını sağlamaktadır. Grafik 7'de, mI biçimbiriminin tümcenin son kurucusunu odaklayarak tümcenin tümünü açısına aldığı "36. Ali benden daha çalışkan değil mi?" ve Grafik 8'de de tümcenin ilk kurucusunu (özne) odaklayarak sadece bu kurucuyu açısına aldığı "39. Ali mi benden daha çalışkan değil?" tümcelerinin ezgi örüntüsü örneği verilmiştir:

36

Grafik 7: “Ali benden daha çalışkan değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

39

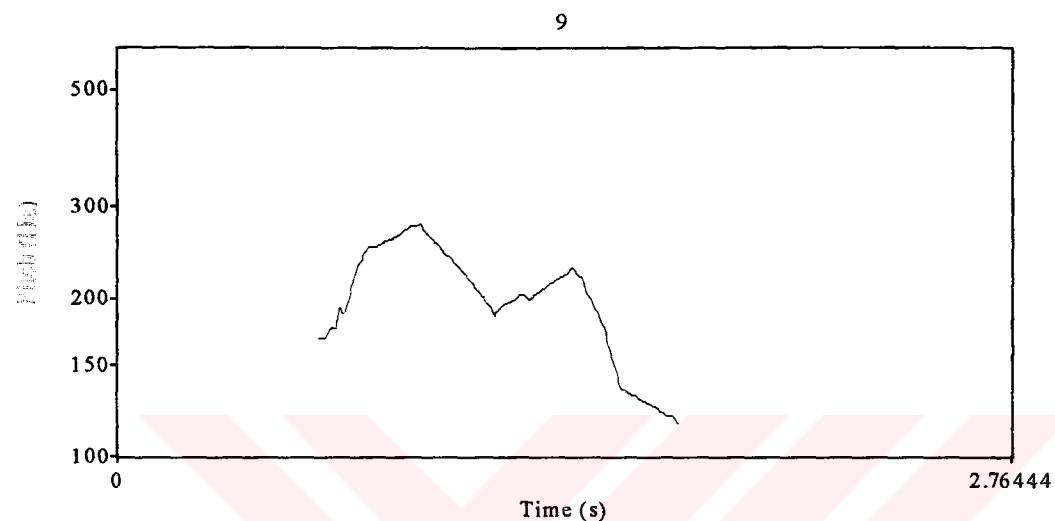

Grafik 8: “Ali mi benden daha çalışkan değil?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 7’ye ve 8’e bakıldığında tümcelerde odak yerinin değişmesinin dışında, her iki tümcenin de biten ezgiyle sonlandığı görülmektedir.

Seçenekli E/H-sorulu ad tümcelerinin ezgi örüntülerinde (bak. EK 3, Grafik 9, 10, 11, 12, 23, 24, 25, 26, 27, 40, 41, 42, 43, 44, 45) şu görünümler ortaya çıkmıştır: Tümcelerin tümünde, daha önce de belirtildiği gibi biten ezgi örüntüsü izlenmekte; tümceyi seçenekli hale getiren ilk ml biçimbiriminden

hemen önce tümcenin odağı oluşturmaktadır. İkinci mi biçimbiriminden hemen önce de ton yükselmesi görülmekte, ancak bu yükselme, odaktaki kadar olmamaktadır. Grafik 9'da “9. Ali mi Ayşe mi çalışkan?” tümcesinin ezgi örüntüsü örnek olarak verilmiştir:

Grafik 9: “Ali mi Ayşe mi çalışkan?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 9'daki “Ali mi Ayşe mi çalışkan?” tümcesinde odak, *Ali* sözcüğünün *-li* seslemesinde oluşturmaktadır ve örüntü değeri 276,69 Hz.dir. *Ayşe* sözcüğünün *-şe* seslemesinde gözlenen ton yükselmesinin örüntü değeri ise 226,24 Hz.dir.

4.2. Eylem Tümcelerinde Ezgi Örüntüleri

Eylem tümcelerine ait olumlu, olumsuz ve soru biçimlerinin ezgi örüntülerinde başlangıç, odak ve bitiş değerlerinin ortalamalarını gösteren çizelge, Tablo 3'te verilmiştir:

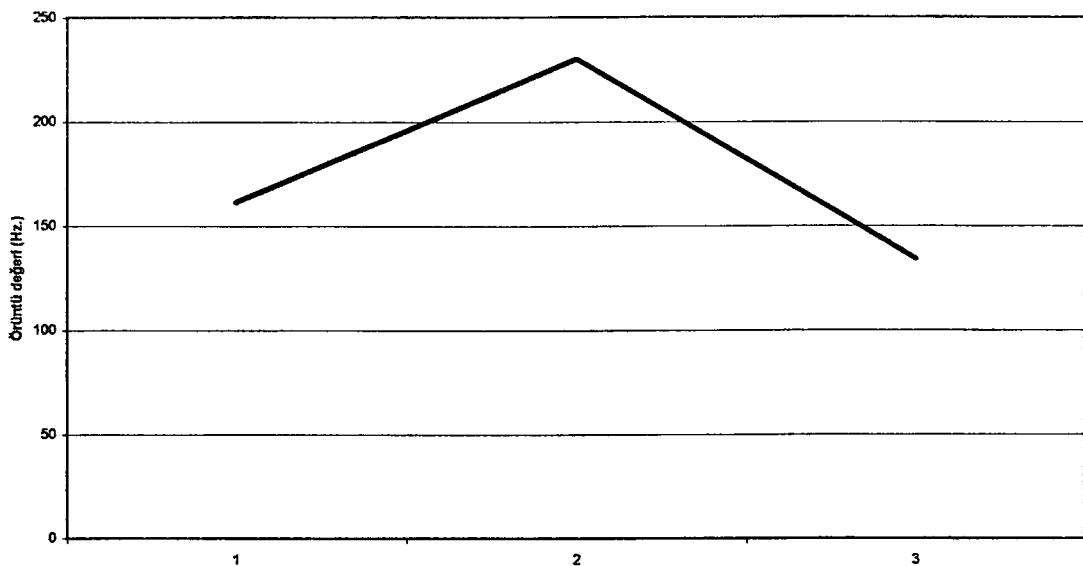
Tümce	Tümce no.	Başlangıç değeri (ort.-Hz.)	Odak değeri (ort.-Hz.)	Bitiş değeri (ort.-Hz.)
Olumlu	46, 56, 70, 87	159,89	213,62	112,56
Olumsuz	47, 57, 71, 88	173,41	214,74	111,86

Evet/Hayır Sorusu	48, 49, 58, 59, 60, 72, 73, 74, 75, 89, 90, 91	160,29	260,16	115,63
Onaylamalı Evet/Hayır Sorusu	50, 61, 76, 92	159,83	232,22	115,74
Olumsuz Onaylamalı Evet/Hayır Sorusu	51, 62, 77, 93	161,24	224,32	108,31
Olumsuz Evet/Hayır Sorusu	52, 53, 63, 64, 65, 78, 79, 80, 81, 94, 95, 96	161,52	261,40	116,32
Seçenekli Evet/Hayır Sorusu	54, 55, 66, 67, 68, 69, 82, 83, 84, 85, 97, 98, 99, 100	159,48	260,22	120,75

Tablo 3: Olumlu, olumsuz ve soru eylem tümcelerinde başlangıç-odak-bitiş değerlerine ait ortalamalar.

Tablo 3'e bakıldığında eylem tümcelerinde, tümcelerin başlangıç değerlerinin ortalaması, ad tümcelerinde olduğu gibi bitiş değerlerinin ortalamasından daha yüksektir. Yani eylem tümcelerinde de biten ezgi örüntüsü gözlenmektedir. Ad tümcelerinde olduğu gibi E/H-sorulu eylem tümcelerinin (bak. EK 3, Grafik 48-100) hiçbirinde soru ezgisi örüntüsü saptanmamıştır.

Tablo 3'teki veriler doğrultusunda eylem tümcelerinde, tümcelerin başlangıç, odak ve bitiş değerlerine göre ortaya çıkan görüntü, Grafik 10'da verilmiştir (Bu tümcelerin olumlu, olumsuz ve E/H-sorulu görünümlerinin her biri için başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalama grafiği için bak. EK7, Grafik 9-16).

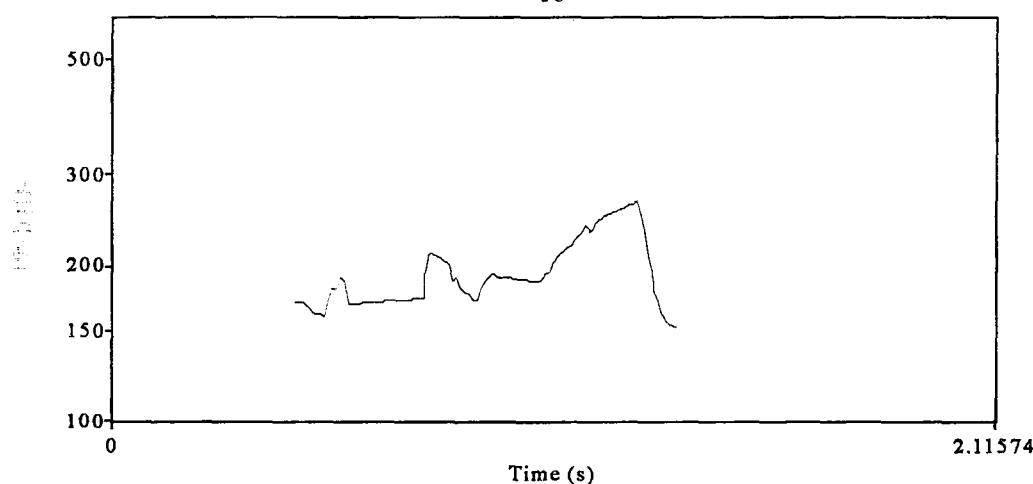

Grafik 10 :Eylem tümcelerinde, tümcenin başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalamalar

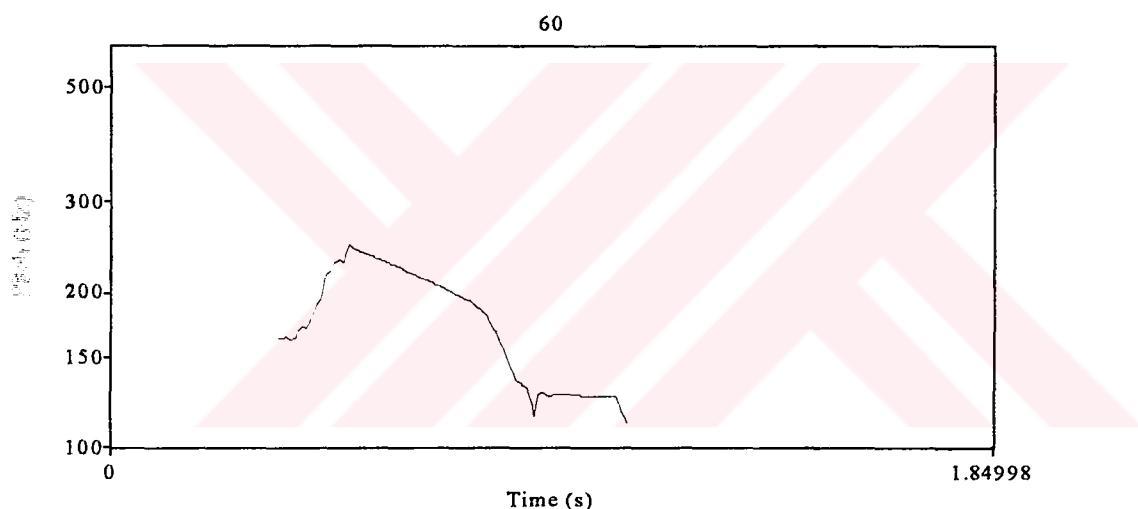
Olumlu (bak. Ek 3, Grafik 46, 56 ,70, 87) ve olumsuz eylem tümcelerindeki ezgi örüntüleri de (bak. Ek 3, Grafik 47, 57, 71, 87) ad tümcelerindeki gibi biten ezgi biçimindedir.

E/H-sorulu eylem tümcelerinin ezgi örüntüleri (bak. EK 3, Grafik 48, 49, 58, 59, 60, 72, 73, 74, 75, 89, 90, 91) incelendiğinde ad tümcelerindeki gibi biten ezgi örüntüsünün bulunduğu belirlenmiştir. mI soru biçimbiriminin tümce sonunda olduğu tümcelerde odak, tümcenin sonunda yani mI'dan önceki sözcüğün son sesleminde oluşmakta; diğer durumlarda tümcenin odağı, mI'dan önceki sözcüğün son sesleminde ortaya çıkmaktadır. Grafik 11'de "58. Ali kitap okudu mu?" ve Grafik 12'de "60. Ali mi kitap okudu?" tümcelerine ait ezgi örüntüsü örnekleri verilmiştir:

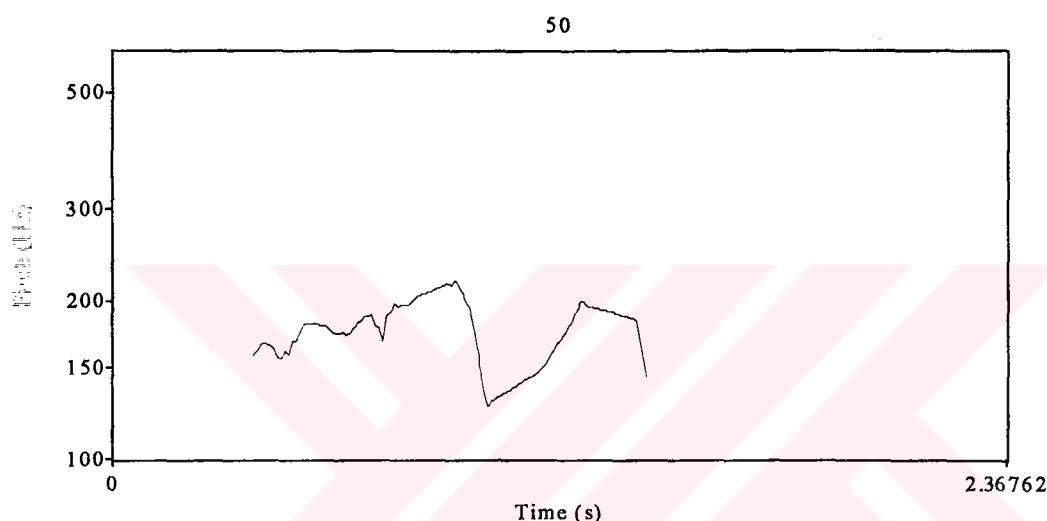
Grafik 11: “Ali kitap okudu mu?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 12: “Ali mi kitap okudu?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 11’e ve 12’ye bakıldığında mI biçimbiriminin sonda ve tümcenin başlangıcına yakın konumda olmasına göre tümcelerin genel ezgi örüntülerinde odakların yeri açısından farklılık görülmektedir. mI biçimbiriminin sonda olduğu “Ali kitap okudu mu?” tümcesinde –du sesleminde; “Ali mi kitap okudu?” tümcesinde ise –li sesleminde tümcenin odağı oluşmuş ve tümce sonunda ses tonu düşerek biten ezgi örüntüsü meydana gelmiştir.

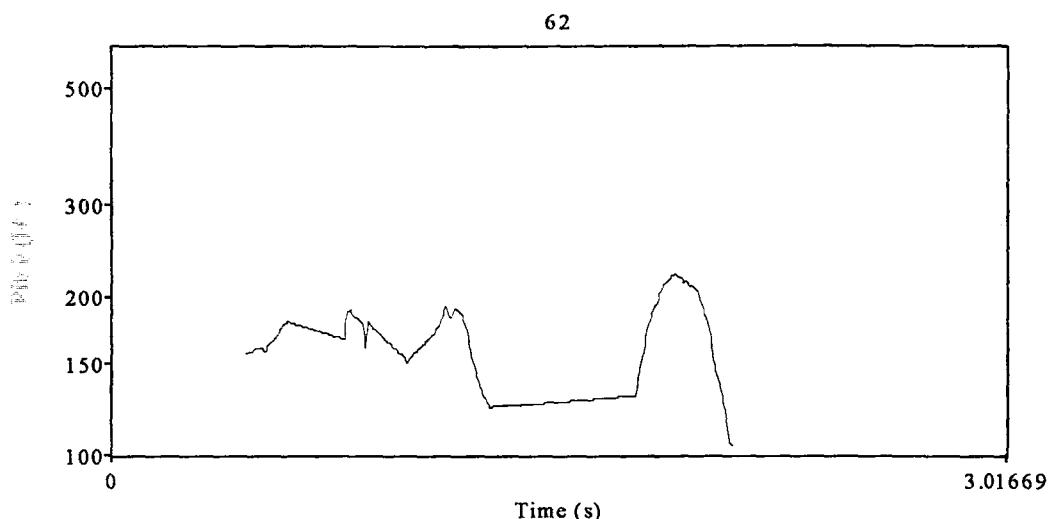
Onaylamalı E/H-sorulu eylem tümcelerinin ezgi örüntüleri (bak. EK 3, Grafik 50, 61, 76, 92) incelendiğinde, tümcelerin tümünde biten ezgi örüntüsü gözlenmiştir. Tümcelerde *değil mi* öbeği öncesinde örüntü değeri, tümce başlangıç noktasından daha da aşağı düşmekte (ort. 115,82), *değil mi* öbeğinde *değilde* ([di:l]) odak oluştuktan sonra düşüş görülmektedir. Grafik 13'te “50. Ali yürüdü değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü örneği verilmiştir.

Grafik 13: “Ali yürüdü değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Ad tümcelerde olduğu gibi eylem tümcelerinde de olumsuz onaylamalı E/H-sorularının bitiş değerinin sıfır noktasına yakın bir yere (ort. 108,31) kadar düşüğü; diğer tümcelerin bitiş değerlerinin ise bu değerin daha yukarısında kaldığı gözlemlenmiştir. Bu tümcelerin ezgi örüntülerinde (bak. EK 3, Grafik 51, 62, 77, 93) süren ezgi bulunmaktadır. Bu tümcelerde, yüklemcil öğede, üzerine vurgu almayan -mA olumsuzluk biçimbiriminden önceki seslemde ses tonu yükselmekte daha sonra tümcenin örüntü değeri süren ezgi görünümü sergileyerek ortalama 111,26 Hz.e kadar düşmekte, *değil mi* öbeğinde yeniden yükselerek *değilde* ([di:l]) tümcenin odağını oluşturuktan sonra yeniden düşüş

göstermektedir. Grafik 14'te “62. Ali kitap okumadı değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü örneği verilmiştir.

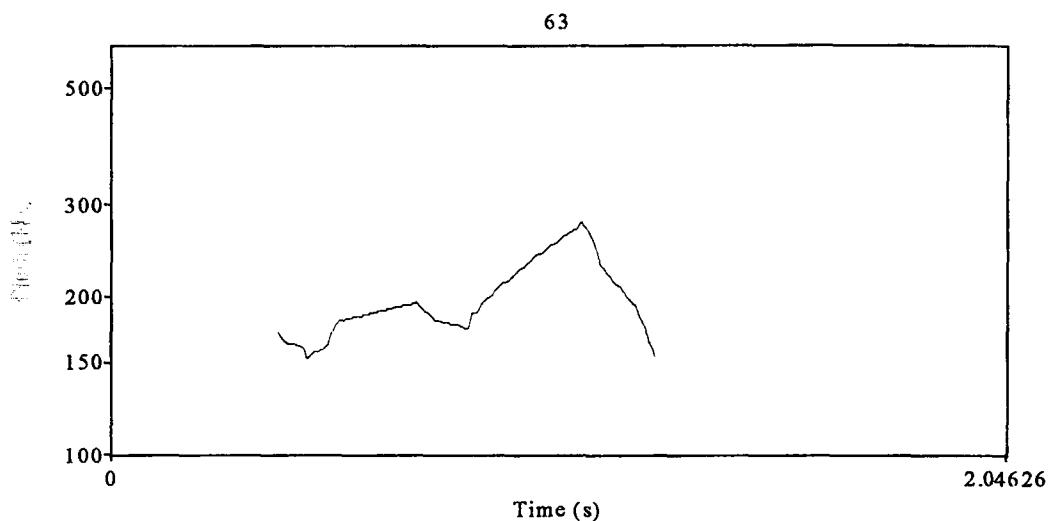

Grafik 14: “Ali kitap okumadı, değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

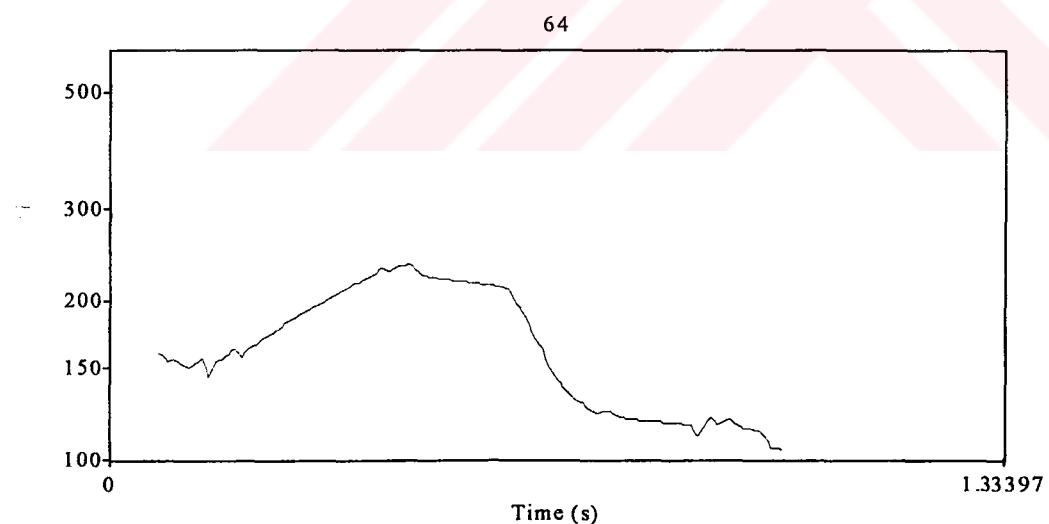
Grafik 14'teki olumsuz onaylamalı E/H-sorulu eylem tümcesinde “Ali kitap okumadı....” bölümü süren ezgi örüntüsüyle işaretlendikten sonra *değil mi* öbeği ile odak oluşturularak tümce, onaylamalı E/H-sorusu olma özelliği kazanmaktadır.

Olumsuz E/H-sorulu eylem tümcelerinin ezgi örüntüleri (bak. EK 3, Grafik 52, 53, 63, 64, 65, 78, 79, 80, 81, 94, 95, 96) incelendiği tümcelerin tümünde, olumsuz E/H-sorulu ad tümcelerde olduğu gibi biten ezgi örüntüsü yer almaktadır. *mi* soru biçimbiriminin tümce sonunda olduğu tümcelerde odak, tümcenin sonunda yani *mi*'dan önceki sözcüğün son sesleminde oluşmakta; diğer durumlarda tümcenin odağı, *mi*'dan önceki sözcüğün son sesleminde ortaya çıkmaktadır. *-mA* olumsuzluk biçimbirimiyle oluşan yüklemcil öğelerde de *-mA*'dan önce hafif bir ton yükselmesi gözlenmektedir. Grafik 15'de "63. Ali kitap

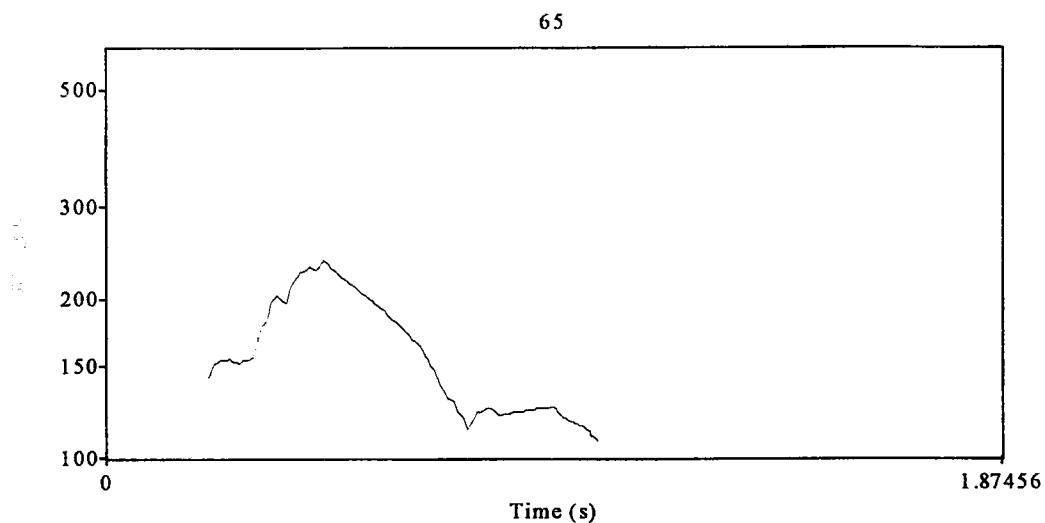
okumadı mı?”, Grafik 16’da “64. Ali kitap mı okumadı?” ve Grafik 17’de “65. Ali mi kitap okumadı?” tümcelerine ait ezgi örüntüleri verilmiştir:

Grafik 15: “Ali kitap okumadı mı?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

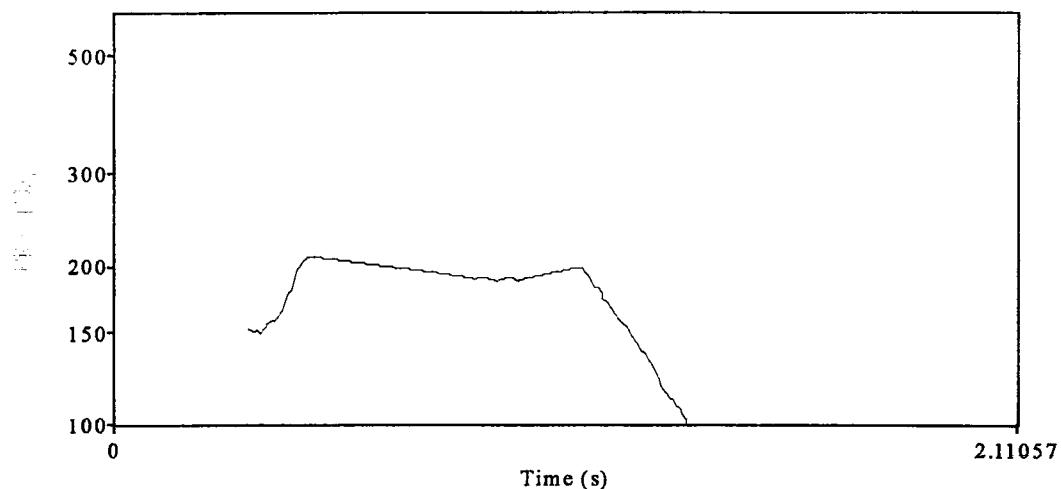
Grafik 16: “Ali kitap mı okumadı?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 17: "Ali mi kitap okumadı?" tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 15'e, 16'ya ve 17'ye bakıldığında mI biçimbiriminin yer değiştirmesine bağlı olarak odak değişimleri ve biten ezgi görünümleri de örüntü grafiğinden izlenmektedir.

Seçenekli E/H-sorulu eylem tümcelerinin ezgi örüntüleri (bak. EK 3, Grafik 54, 55, 66, 67, 68, 69, 82, 83, 84, 85, 97, 98, 99, 100) incelediğinde, tümcelerin tümünde seçenekli E/H-sorulu ad tümcelerinde olduğu gibi biten ezgi örüntüsünün bulunduğu; tümceyi seçenekli hale getiren mI biçimbirimlerinden ilkinden hemen önce tümcenin odağının olduğu, ikinci mI biçimbiriminden hemen önce de odaktakinden daha düşük bir ton yükselmesinin olduğu görülmektedir. Grafik 18'de "54. Ali mi Ayşe mi yürüdü?" tümcesinin ezgi örüntüsü örnek olarak verilmiştir:

Grafik 18: “Ali mi Ayşe mi yürüdü?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 18’deki “Ali mi Ayşe mi yürüdü?” tümcesinde odak, *Ali* sözcüğünün *-li* seslemesinde oluşturmaktadır ve örüntü değeri 207,75 Hz.dir. *Ayşe* sözcüğünün *-şe* seslemesinde izlenen ton yükselmesinin örüntü değeri de 198,19 Hz.dir.

4.3. Varoluşsal Tümcelerde Ezgi Örüntüleri

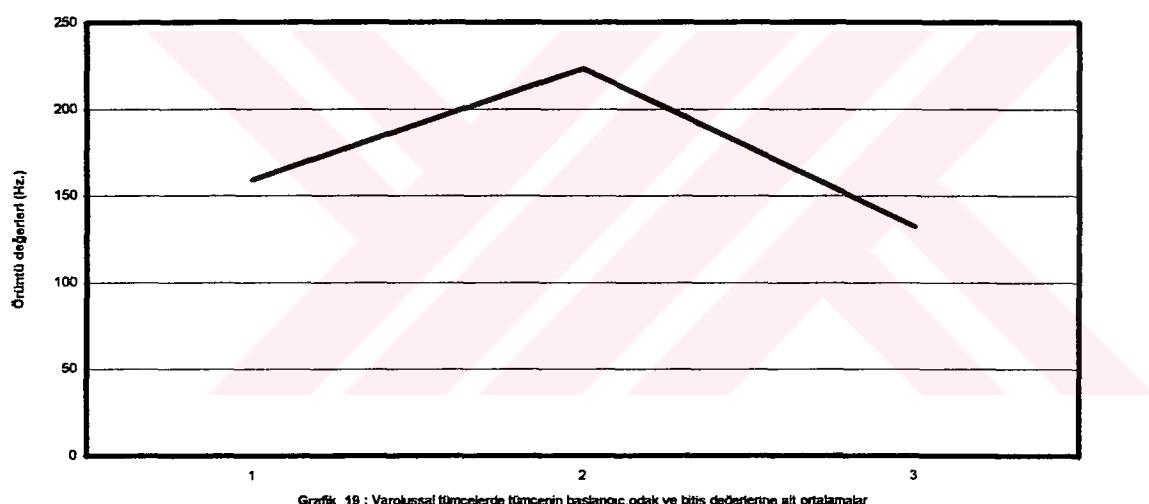
Varoluşsal tümcelere ait tümcelerin olumlu, olumsuz ve soru biçimlerinin ezgi örüntülerinin başlangıç, odak ve bitiş değerlerinin ortalamalarını gösteren çizelge, Tablo 4’té verilmiştir.

Tümce	Tümce no.	Başlangıç değeri (ort.-Hz.)	Odak değeri (ort.-Hz.)	Bitiş değeri (ort.-Hz.)
Olumlu	101, 114, 127	164,34	219,16	122,63
Olumsuz	102, 115, 128	156,99	202,69	118,13
Evet/Hayır Sorusu	103, 104, 105, 116, 117, 118, 129, 130	157,23	253,34	113,85
Onaylamalı Evet/Hayır Sorusu	106, 119, 131	163,14	245,24	103,87
Olumsuz Onaylamalı Evet/Hayır Sorusu	107, 120, 132	152,91	241,44	102,54
Olumsuz Evet/Hayır	108, 109, 110,	156,99	242,67	117,02

Sorusu	121, 122, 123, 133, 134			
Seçenekli Sorusu Evet/Hayır	111, 112, 113, 124, 125, 126, 135, 136	164,96	255,20	116,88

Tablo 4: Olumlu, olumsuz ve soru varoluşsal tümcelerde başlangıç-odak-bitiş değerlerine ait ortalamalar.

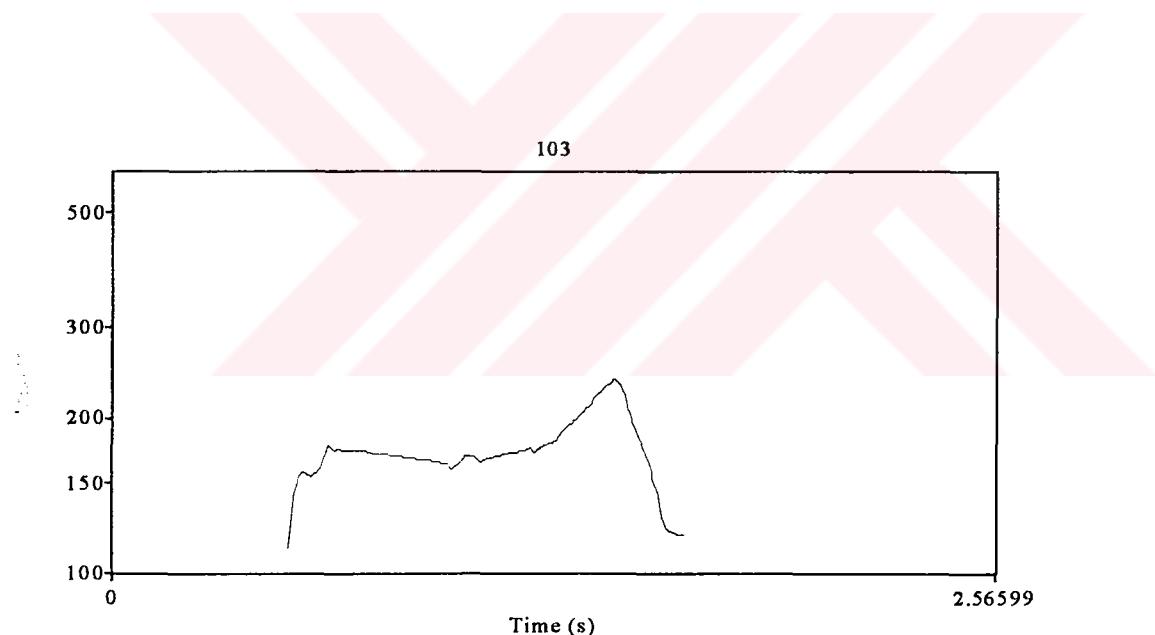
Tablo 4'e bakıldığında varoluşsal tümcelerde, tümcelerin başlangıç değerleri, ad ve eylem tümcelerinde olduğu gibi bitiş değerlerinden daha yüksektir. Bir başka deyişle varoluşsal tümcelerde de biten ezgi örüntüsü gözlenmektedir. Ad ve eylem tümcelerinde gözlendiği gibi E/H-sorulu varoluşsal tümcelerin de hiçbir formunda tümcede soru ezgisi örüntüsü izlenmemiştir.

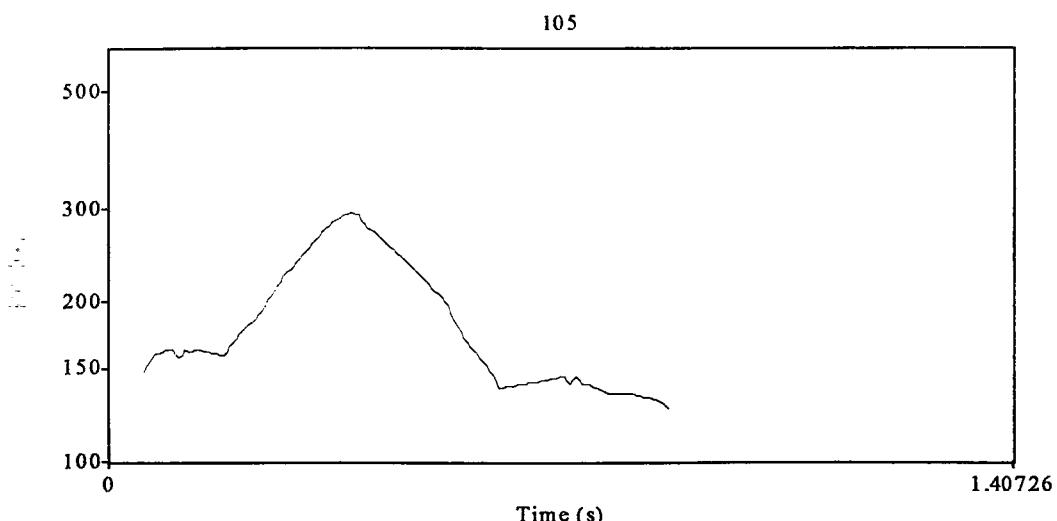
Tablo 4'teki veriler doğrultusunda varoluşsal tümcelerde, tümcelerin başlangıç, odak ve bitiş değerlerine göre ortaya çıkan görüntü, Grafik 19'da verilmiştir (Bu tümcelerin olumlu, olumsuz ve E/H-sorulu görünümlerinin her biri için başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalama grafiği için bak. EK7, Grafik 18-24).

Olumlu varoluşsal tümcelerin ezgi örüntüleri (bak. EK 3, Grafik 101, 114, 127) ve olumsuz varoluşsal tümcelerin ezgi örüntüleri (bak. EK 3, Grafik 102, 115, 128) tümcelerin tümünde biten ezgi örüntüsü gözlenmektedir.

E/H-sorulu varoluşsal tümcelerin ezgi örüntüsü (bak. EK 3, Grafik 103, 116, 117, 118, 129, 130) incelendiğinde tümcelerin tümünde biten ezgi örüntüsü gözlenmiştir. Tümcelerde odak, mL biçimbiriminin bulunduğu konuma göre değişmektedir. Yani biçimbirimin hemen öncesindeki sözcüğün son sesleminde tümcelerin odakları oluşmuştur. Grafik 20'de "103. Ali'nın parası var mı?" ve Grafik 21'de "105. Ali'nın mi parası var?" tümcelerine ait ezgi örüntüsü örnekleri verilmiştir:

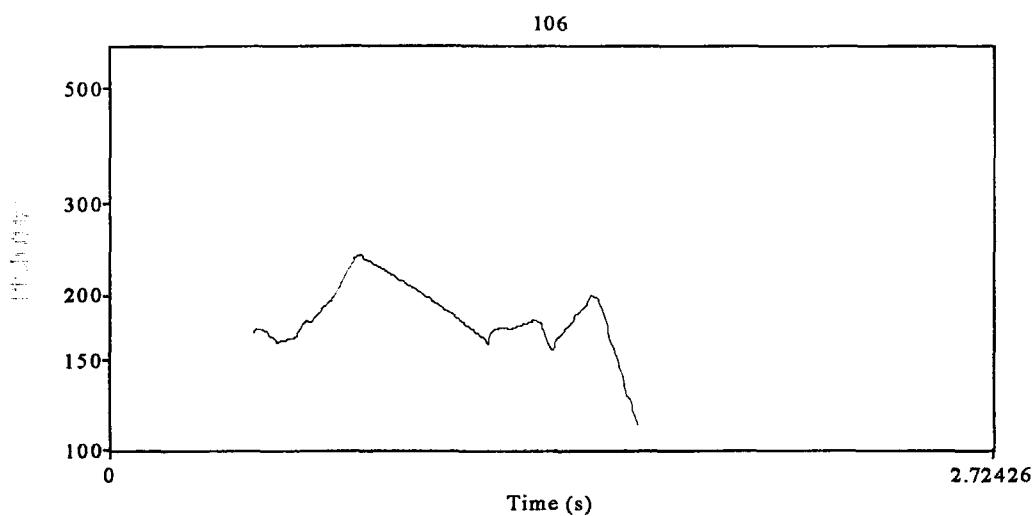
Grafik 20: "Ali'nın parası var mı?" tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 21: "Ali'nin mi parası var?" tümcesine ait ezgi örüntüsü.

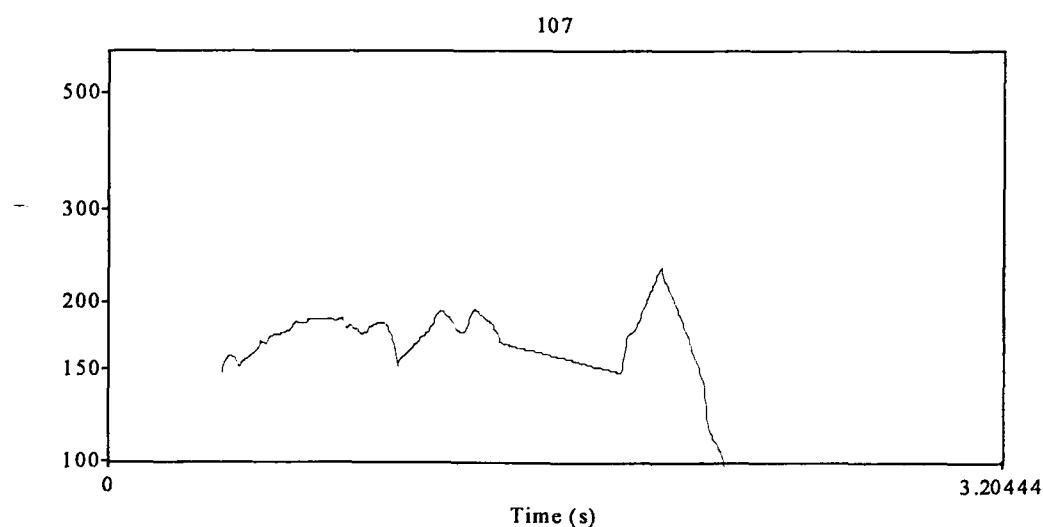
Grafik 20'ye ve 21'e bakıldığında mL biçimbiriminin yer değiştirmesine bağlı olarak odak değişimleri ve biten ezgi görünümleri de örüntü grafiğinden izlenmektedir.

Onaylamalı E/H-sorulu varoluşsal tümcelerin ezgi örüntüsü (bak. EK 3, Grafik 106, 119, 131) incelendiğinde tümcelerin bitiş değerlerinin sıfır noktasına yakın bir yere (ort. 103,87 Hz.) kadar düşüğü gözlemlenmiştir. Bu tümcelerde biten ezgi örüntüsüne rastlanmıştır. Tümcelerde *değil mi* öbeği öncesinde örüntü değeri, tümce başlangıç noktasından daha da aşağı düşmekte (ort. 147,51 Hz.), *değil mi* öbeğinde *değilde* ([di:l]) odak oluştuktan sonra düşüş görülmektedir. Grafik 22'de "106. Ali'nin parası var değil mi?" tümcesine ait ezgi örüntüsü örneği verilmiştir:

Grafik 22: "Ali'nin parası var, değil mi?" tümcesine ait ezgi örüntüsü.

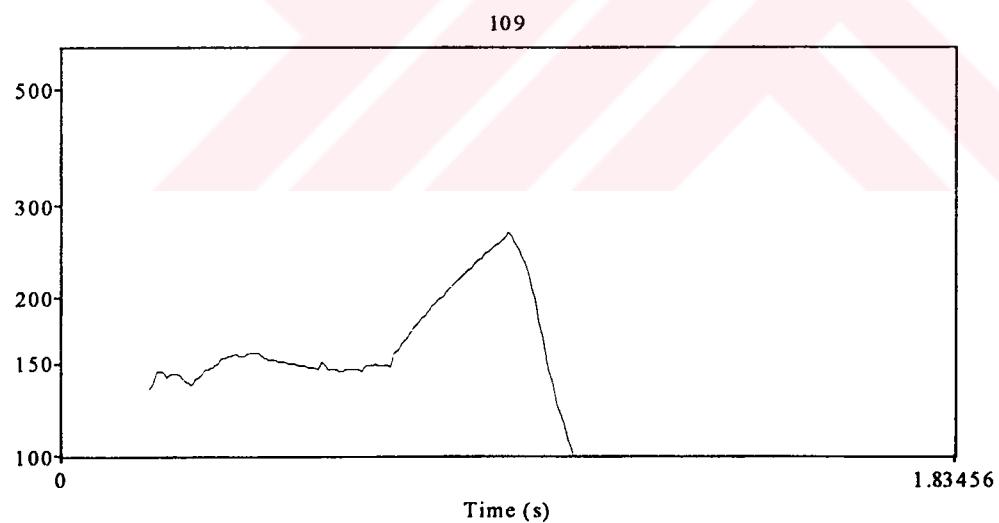
Olumsuz onaylamalı E/H-sorulu varoluşsal tümcelerin ezgi örüntüsü (bak. EK 3, Grafik 107, 120, 132) incelendiğinde tipki olumsuz onaylamalı E/H-sorulu ad ve eylem tümcelerindeki gibi süren ezgi örüntüsü ile karşılaşılmıştır. Tümcelerin örüntü değerlerinin, *değil mi* öbeğine kadar ortalama 151,58 Hz.e kadar düştüğü, *değilde* tümce odağının oluştuğu gözlenmiştir. Grafik 23'te "107. Ali'nin parası yok, değil mi?" tümcesine ait ezgi örüntüsü örnek olarak verilmiştir:

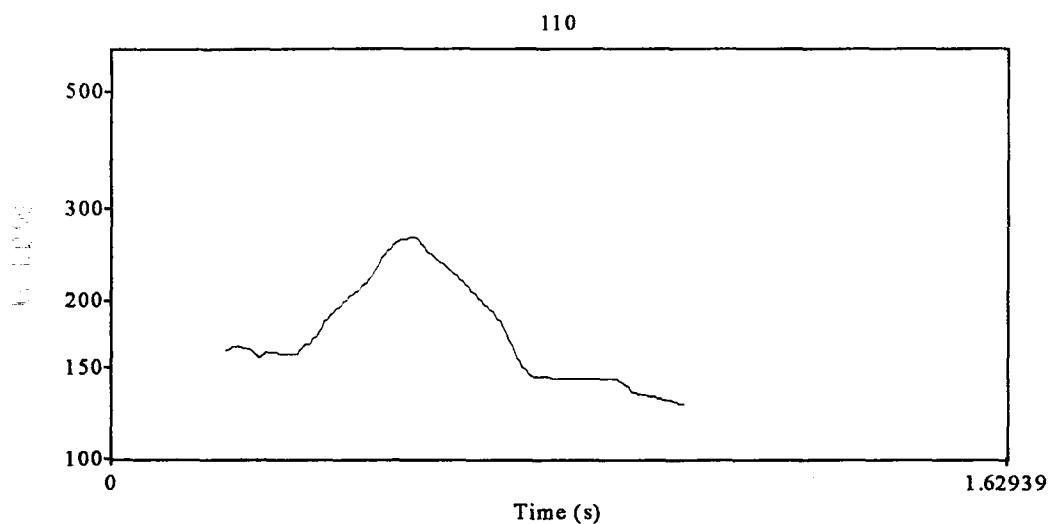
Grafik 23: “Ali’nin parası yok, değil mi?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Olumsuz onaylamalı E/H-sorulu varoluşsal tümcelerin de ad ve eylem tümcelerinde olduğu gibi bitiş değeri sıfır noktasına yakın bir yere (ort. 102,54) kadar düşmektedir.

Olumsuz E/H-sorulu varoluşsal tümcelerin ezgi örüntüsü (bak. EK 3, Grafik 108, 109, 110, 121, 122, 123, 133, 134) incelendiğinde tümcelerin tümünden olumsuz E/H-sorulu ad ve eylem tümcelerindeki gibi biten ezgi örüntüsü görülmektedir. Tümcelerde odak, mL soru biçimbiriminin tümcedeki konumuna göre değişmekte; üzerine vurgu almayan bu biçimbirim, kendinden önceki sözcüğe tümce vurgusunu aktarmakta ve odağın oluşmasını sağlamaktadır. Grafik 24’te “109. Ali’nin parası mı yok?” ve Grafik 25’té “110. Ali’nin mi parası yok?” tümcelerine ait ezgi örüntüsü örnek olarak verilmiştir:

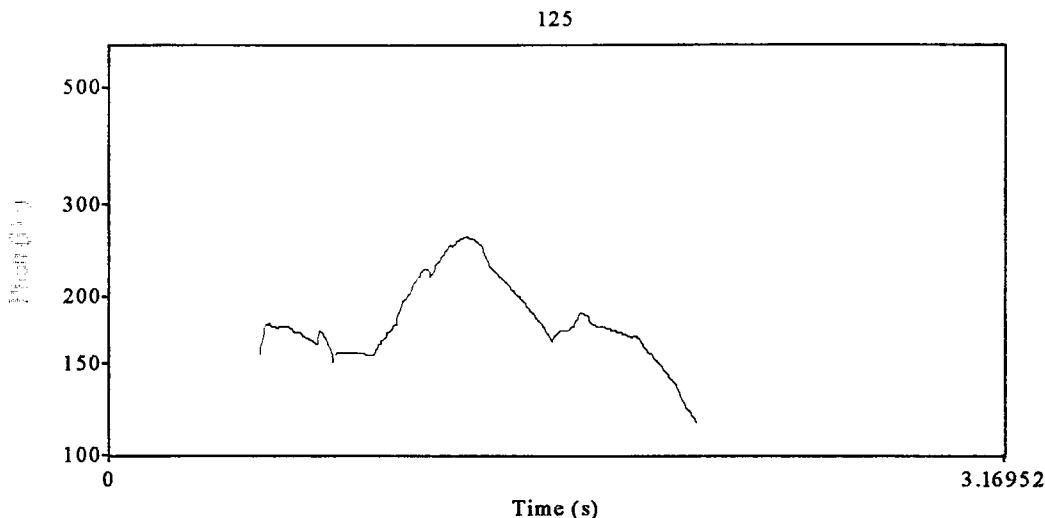
Grafik 24: “Ali’nin parası mı yok?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 25: “Ali’nin mi parası yok?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 24’e ve 25’e bakıldığında her iki tümce de biten ezgi örüntüsünün bulunduğu, “Ali’nin parası mı yok?” tümcesinde *-si*; “Ali’nin mi parası yok?” tümcesinde *-nin* seslemelerinde tümce odağının oluştuğu görülmektedir.

Seçenekli E/H-sorulu varoluşsal tümcelerin ezgi örüntüleri (bak. EK 3, Grafik 111, 112, 113, 124, 125, 126, 135, 136) de seçenekli E/H-sorulu ad ve eylem tümcelerine paralellik göstermektedir. Bu tümcelerde de biten ezgi örüntüsüne rastlanmakta, tümceyi seçenekli hale getiren mI biçimbirimlerinden ilkinden hemen önce tümcenin odağı oluşmakta, ikinci mI biçimbiriminden hemen önce de odaktan daha düşük düzeyde bir ton yükselmesi görülmektedir. Grafik 26’da 125. Evde para mı altın mı var?” tümcesine ait ezgi örtüsü şeması örnek olarak verilmiştir:

Grafik 26: "Evde para mı altın mı var?" tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 26'da tümcede biten ezgi örüntüsü izlenmekte ve tümcenin odağının *para* sözcüğünde *-ra* seslemi üzerinde olduğu görülmektedir.

4.4. NK-Soru Tümcelerinde Ezgi Örüntüsü

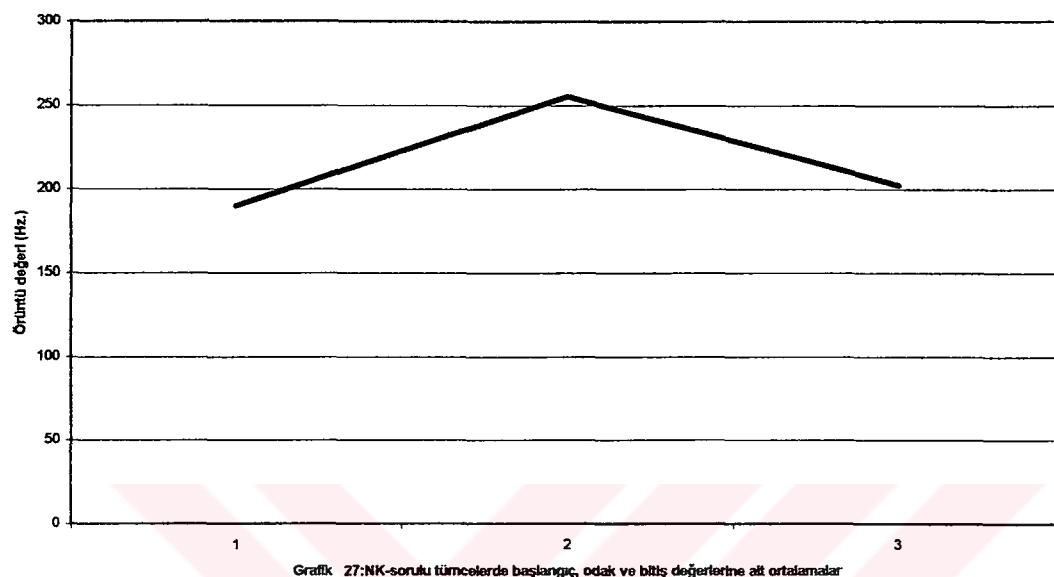
Ad ve eylem tümceleri ile varoluşsal tümcelerden ayrı olarak incelen NK-sorulu tümcelerde ezgi örüntüsü (bak.Ek 4), diğer soru tümcelerinin ezgi örüntülerinden farklı çıkmıştır: Tümcelerin başlangıç değerlerinin bitiş değerlerine göre daha aşağıda olduğu görülmüştür. Yani NK-sorulu tümcelerde, soru ezgisi örüntüsü bulunmaktadır.

Tablo 5'te NK-sorulu tümcelerde başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalamalar verilmiştir (Her bir tümceye ait başlangıç-odak-bitiş değerleri için bak.EK 6):

Tümce	Tümce no.	Başlangıç değeri (ort.-Hz.)	Odak değeri (ort.-Hz.)	Bitiş değeri (ort.-Hz.)
NK-SORU TÜMCELERİ	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14	189,91	255,18	202,62

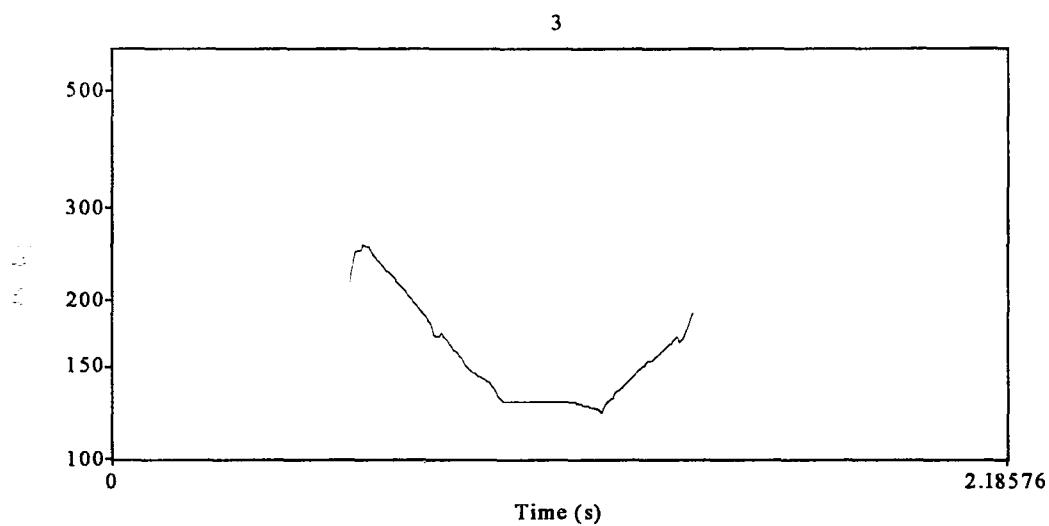
Tablo 5: NK-sorulu tümcelerde başlangıç-odak-bitiş değerlerine ait ortalamalar.

Tablo 5'teki veriler doğrultusunda NK-sorulu tümcelerde, tümcelerin başlangıç, odak ve bitiş değerlerine göre ortaya çıkan görüntü, Grafik 27'de verilmiştir.

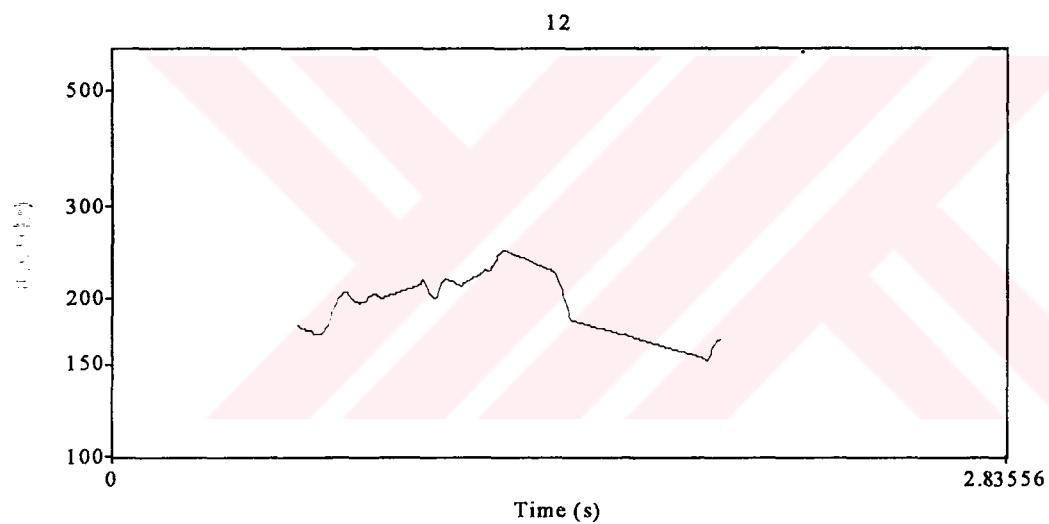

Grafik 27'den de görüldüğü gibi NK-sorulu tümcelerde soru ezgisi örüntüsü oluşmaktadır.

NK-sorulu tümcelerde, 3.2.3.2. NK-sorular Ezgisi Bölümünde de belirtildiği gibi odak, NK-soru sözcükleri üzerinde oluşmaktadır. NK-soru soru sözcüğünün tümce başında olduğu durumlarda (bak. EK 2-2, 3, 5, 8, 11, 14 no.lu tümceler), tümce odakla başlamaktadır. Grafik 28'de NK-soru sözcüğünün tümce başında olduğu “3. Kim bunu kırdı?” ve Grafik 29'da NK-soru sözcüğünün yüklemcil öğenin hemen önünde olduğu “12. Ali okula nasıl gitti?” tümcesinin ezgi örüntü şeması örnek olarak verilmiştir:

Grafik 28: “Kim bunu kırdı?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 29: “Ali okula nasıl gitti?” tümcesine ait ezgi örüntüsü.

Grafik 28 ve 29 incelediğinde iki tümcenin de yükselseme ezgi örüntüsüyle bittiği ve birinci tümcede, tümce-başı konumunda olan *kim* sözcüğünün odağı oluşturduğu; ikinci tümcedeyse odağın eylem-önü konumundaki *nasıl* NK-soru sözcüğüyle oluştuğu görülmektedir. NK-sorulu tümcelerin tümünde, tümce sonuna doğru ses tonunda düşme; tümcelerin son seslemelerinde ise ton

yükselmesi görülmektedir. Bu durum da tümcede soru ezgisi örüntüsünün oluşmasına neden olmaktadır.

Selen (1973:56)'ya göre NK-sorulu tümcelerde ses tonu tümcenin sonunda düşmekte; Ergenç (1989:65)'e göre ise ses tonu tümcenin sonunda ya düşmekte ya da orta düzeyde kalmaktadır. Gökmen (2002:87-90)'da ise ses tonunun yükseldiği belirtilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, Gökmen (2002) ile uyumlu sonuçlar çıkmıştır.

Bu Bölüm'deki açıklamalar doğrultusunda çalışmanın 1.5. Yöntem Bölümü'nde sorulan "Tümcelerin başlangıç ve bitiş değerleri, tümce türüne bağlı olarak değişmekte midir?" gözlem sorusunun cevabı, HAYIRdir. Çünkü tümcelerin başlangıç ve bitiş değerleri, tümce türüne bağlı olarak değişmemektedir. Ad ve eylem tümcelerinin ve varoluşsal tümcelerin tüm formlarında (olumlu, olumsuz ve soru) biten ezgi örüntüsüne rastlanırken soru ezgisi örüntüsü, sadece NK-sorulu tümcelerde gözlenmektedir. Bir başka deyişle, Türkçe soru tümcelerinde iki farklı ezgi örüntüsü bulunmaktadır: E/H-sorulu tümcelerde biten ezgi örüntüsü, NK-sorulu tümcelerde ise soru ezgisi örüntüsü gözlenmektedir. Bu bulgu da çalışmaya yön veren "Soru tümcelerinin NK-sorusu ve E/H-sorusu olması, tümcedeki ezgi örüntülerinde ne tür farklılıklar ortaya koymaktadır?" gözlem sorusunun cevabını oluşturmaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada Türkçede farklı tümce türlerinde temel ezgi örüntülerinin nasıl bir görünüm sergilediği betimlenerek araştırılmış ve tümevarım yöntemiyle daha önceki çalışmalar da göz önünde bulundurularak, ezgi örüntülerine ait bir ulamlama yapılmıştır.

Ancak giriş bölümünde de söz edildiği gibi Türkçede tümcelerin ezgi örüntülerini belirlemeye yönelik çalışmalar, ezgi ve bileşenlerinin taşıdıkları dilsel ve söylemsel özelliklerinden ötürü zorluklar taşıdığı için sınırlı ölçülerde kalmıştır. Alanda hala yanıtlanmamış sorular, ayrıntılı betimlemeleri gerektiren görünümler vardır.

Bu bölümde, hem bu çalışmadaki betimlemelerin sonuçları anlatılacak hem de gerek pilot çalışmalar, gerekse örneklem üzerinde yapılan çalışmalar sırasında gözlemlenen ezgi ile ilgili sorular, ileriki çalışmalara yön vermesi amacıyla belirtilecektir.

Betimlemeler ad, eylem tümceleri ve varoluşsal tümcelerin olumluluk, olumsuzluk ve soru formları oluşturularak yapılmıştır. Bu görünümlere ek olarak, NK-soruları aynı bir ulam altında betimlenmiştir.

Çalışmaya yön veren gözlem soruları şunlardı:

1. Tümcelerin başlangıç ve bitiş değerleri, tümce türüne bağlı olarak değişmekte midir?
2. Soru tümcelerinin NK-sorusu ve E/H-sorusu olması, tümcedeki ezgi örüntülerinde ne tür farklılıklar ortaya koymaktadır?

Bu soruların cevapları araştırılırken tümcelerin ilk okumaları temel alınmıştır. Bir başka deyişle tümcelerin söylem bağlayıcı işlevleri, duygudurumları çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

2. Bölüm, görevsel sesbilimin nasıl bir tarihsel süreçten geçtiği anlatılarak başlamaktadır. Bu bölümde dil sisteminin, çalışmanın kuramsal sınırlılıkları içinde daha iyi anlaşılabilmesi ve ezginin bu sistem içindeki yerinin belirginleştirilebilmesi için parçalı ve parçalarüstü sesbirimlere ve alana özgü temel kavramlara yer verilmiş ve tanımlamaları yapılmıştır.

3. Bölümde parçalarüstü sesbirimlerden biri olan ezgi ve odak, ton, durak bileşenleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

4. Bölümde, ezgi örüntüleri incelenen tümcelerin bulgularına yer verilmiş ve gözlem sorularının cevapları aranmıştır. Yapılan deneysel çalışma sonucunda, Türkçe tümcelerde temel ezgi örüntüleriyle ilgili olarak şu sonuçlara varılmıştır:

1. Tümcelerin başlangıç ve bitiş değerleri, tümce türüne bağlı olarak değişmemektedir. Ad ve eylem tümcelerinin ve varoluşsal tümcelerin tüm formlarında (olumlu, olumsuz ve E/H-sorusu) biten ezgi örüntüsü vardır. Soru ezgisi örüntüsü, sadece NK-sorulu tümcelerde gözlenmektedir. Yani E/H-sorulu tümcelerde biten ezgi örüntüsü, NK-sorulu tümcelerde ise soru ezgisi örüntüsü oluşmaktadır.

Ancak doğal konuşma ortamlarında bağlam, konuşucunun ruhsal durumu ve hatta belli bir ulusun üyesi olmak gibi etkenlerle bu örüntülerde farklılıklar meydana gelmektedir. E/H-sorulu tümcelerin soru ezgisi örüntüsüyle bittiği, yani tümce sonunda ses tonunun yükseldiği tümceler oluşabilmektedir. Thompson (1995) E/H-sorularında düşen ezgiye karşılık yükselen ezginin işlevsel

kullanımlarının ikna edici bir yönü (a persuasive account) olduğunu söyler. Düşen ezginin neden belirten (conducive) soruların bir belirleyicisi olduğunu yani bu soruların konuşanların cevabı bildiğine inandıkları sorular olduğunu söyler. Diğer taraftan yükselen ezgi, hiçbir cevabin önceden önvarsayılmadığı (presuppose) soruları gösterir (bak. Levis 1999²).

Bulgularda da belirtildiği gibi NK-soru tümceleriyle ilgi olarak Selen (1973:56)'da ses tonunun tümcenin sonunda düşüğü; Ergenç (1989:65)'te ses tonunun tümcenin sonunda ya düşüğü ya da orta düzeyde kaldığı; Gökmen (2002:87-90)'da ve bu çalışmada ise ses tonunun yükseldiği belirtilmiştir. Hem E/H-sorularında hem de NK- sorularında bu yükselme-düşmelerinin bağlam durumlarından mı yoksa başka iletişimsel etkenlerden mı kaynaklandığı bu çalışmanın devamı olarak yapılacak bir çalışmada, doğal konuşma ortamlarından örnekler alınarak kontrol edilebilecek konulardan biridir.

2. Yukarıda belirtildiği gibi E/H-sorulu tümcelerde biten ezgi örüntüsüne rastlanmıştır. Bu tümcelerde mi biçimbiriminin tümce içindeki konumuna göre genel ezgi örüntüsünde bir değişiklik olmamış; sadece odak değişimleri görülmüştür. Tümcelerin odağı, mi biçimbiriminin hemen arkasındaki sözcüğün son sesleminde oluşmuştur.

3. Örneklem grubunu oluşturan tümcelerin hiçbir sıfır noktasından başlamamaktadır. NK-sorulu tümceler dışındaki tümceler (ad, eylem tümcelerinin, varoluşsal tümcelerin olumlu, olumsuz ve E/H-sorulu görünümleri) ortalama 161,75 Hz. değeri ile başlamakta ve ortalama 132,61 Hz. değerinde

---

² Levis 1999'dan yapılan bu alıntıının sayfa numarası, makale internetten indirildiği ve Word dosyası biçiminde olup sayfa numarası taşımadığı için belirtilememiştir.

bitmekte ve biten ezgi örüntüsü oluşturmaktadır. Nk-sorulu tümceler ise diğer tümcelerden daha yüksek bir ortalama (189,91 Hz.) ile başlamakta ve ortalama 202,62 Hz. degeriyle bitmektedir. Başlangıç değerinden yüksek olan bu bitiş değeri, NK-sorulu tümcelerde soru ezgisi örüntüsünün oluşmasına neden olmaktadır. NK-soru sözcükleriyle başlayan tümcelerde ise başlangıç değeri ortalama 218,37 Hz.e çıkmıştır.

4. Ad, eylem tümceleri ve varoluşsal tümcelerin olumsuz onaylamalı E/H-sorulu görüşümlerinde tümcelerin sıfır noktasına çok yakın bir yere (ort. 104,61 Hz.) kadar düşüğü gözlemlenmiştir. Bunlara ek olarak onaylamalı E/H-sorulu varoluşsal tümcelerin de 103,87 Hz. değerine kadar düşüğü; yani sıfır noktasına yaklaşığı görülmüştür.

5. Ad, eylem tümcelerinin ve varoluşsal tümcelerin olumsuz onaylamalı E/H-sorularında, *değil mi* öbeği öncesinde süren ezgi örüntüsünü gözlenmiştir. Ayrıca ad tümcelerinin onaylamalı E/H-sorulu formlarında da *değil mi* öbeği öncesinde süren ezgi örüntüsünün olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın kapsamı dışında tutulan ve sözdizimsel olarak bildiri tümcesi olan ancak ezgileme ile soru tümcesi ezgi örüntüsünü taşıyan tümceler ve tamamen bağlam-duyarlı bir biçimde oluşan yansımali tümcelerdeki ezgi örüntüleri de yine başka bir çalışmada ele alınması gerektiği düşünülen konulardır.

Bu çalışmanın bir sonraki basamağı olarak "Doğal ve karşıtsal odağın kullanılabilirliklerinde tümce türlerine göre bir farklılık yaşanmakta mıdır, kısıtlamalar var mıdır?" sorusuna yanıt aranacak çalışmaların sürdürülmesi gereği, yapılan pilot çalışmalar sırasında görülmüştür.

Pilot çalışma sırasında gözlemlenen bir başka nokta da aynı bağlaçlarla oluşturulan yapıların ve odaklayıcı sözlüksel yapıların bağlamsal özelliklere göre farklı ezgi örüntüleri meydana getirdiğidir. Bu farklılıkların neler olduğu ve dilde ne tür işlevlere sahip olduğu gibi sorular da ileriki çalışmalarda betimlenmesi gereken noktalardır.

Bu çalışmada elde edilen bu bulguların söylem çözümlemelerinde, Türkçe sesletimin yabancılara öğretilmesinde, konuşma terapilerinde, kriminolojik çalışmalarda ve insan dilinin bilgisayar ortamına aktarılması için yürütülen projelerde dilin sesletim yönüne hizmet etmesinde kullanılabileceği düşünülmektedir. Son olarak, Türkçede ezgi örüntülerinin sınırlı bir alanına ışık tutan bu çalışmanın, yukarıda bahsedilen konular ve onlara eklenecek yeni konularla yapılacak araştırmaların, alandaki bilgi eksikliklerini gidermesi ümidi dilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSAN, D.1995. Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: TDK Yay.
- BRAZIL, D. 1984. “The Intonation of Sentences Read Aloud”: Intonation, Accent and Rhytm Studies in Discourse Phonology. Berlin: Walter de Gruyter& Co 46-66.
- CHOMSKY, N.- HALE, M. 1968. The Sound Pattern of English (1997 baskısı). Massachusetts: The MIT Press..
- CLARK, C.-YALLOP, C.1999. An Introduction To Phonetics and Phonology. Oxford: Blackwell Pub..
- CRYSTAL, D. 1992. A Dictionary of Linguistics and Phonetics (3. Edition). Oxford: Blackwell Publishers.
- DEMİRCAN, Ö. 1996. Türkçenin Sesdizimi. İstanbul: Der Yay.
- ERGENÇ, İ. 1989. Türkiye Türkçesinin Görevsel Sesbilimi. Ankara: Engin Yayınevi.

- ERGENÇ, İ. 1995. Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü. Ankara: Simurg
- ERGENÇ, İ.-BULUT, B. 1998. “Nöroloji Kliniklerinde Tedavi Gören Hastaların Dilsel Davranışlarındaki Sesbilimsel Görünümler”: XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri. Mersin: Mersin Ün. Yay..39-45.
- ERGENÇ, İ.-UZUN, L. 1998 “Bir Söylem Ögesi Olarak Ezgi”: AÜDTCE DERGİSİ. Ankara: AÜ Basımevi. XXXVIII/1-2.
- FRAZIER, L. 1999 On Sentence Interpretation. Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- GÖKMEN, E. 2002. Türkçe ve Korecede Ezgi Örüntülerinin Karşılaştırılması. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi
- GÖKSEL, A.- ÖZSOY A.S. 2000. “Is There A Focus Position in Turkish?”: Studies on Turkish and Turkic Languages Proceedings of the 9. International Conference on Turkish Linguistics (yayına hazırlayanlar:A.Göksel ve Ckerslake). Harrassowitz, Wiesbaden. 219-228.
- Güner, L. 1999. Türkçe Konuşma ve Konuşmacı Tanımaya Yönelik Veri Tabanlı Örneklemi. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- İŞSEVER, S. 2000. Türkçede Bilgi Yapısı. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi
- KNOWLES, G. 1984. “Variables Strategies in Intonation”: Intonation, Accent and Rhytm Studies in Discourse Phonology. Berlin: Walter de Gruyter& Co 226-242.
- KORNFILT, J. 1997. Turkish. London: Routledge
- LASS, R. 1991. Phonology: An Introduction to Basic Concepts. Cambridge: Cambridge Un. Press
- LEVIS, J.M. 1999. “The Intonation and Meaning of Normal Yes/No Questions”: World Englishes. Vol.18 Issue 3. 373-381 Ulaşım: http://www.ankara.edu.tr/html/kutuphane/02_e_kutuphane/index.html. - EBSCOhost, 12. 04. 2002
- MAKAROVA, V. 2001. “Perceptual Correlates of Sentence-Type Intonation in Russian And Japanese” :Journal of Phonetics. 29. 137-154. Ulaşım: <http://www.idealibrary.com>
- MALKOÇ, E. 2001. Adli Amaçlı Konuşma ve Konuşmacı Tanımadaki Etmenlerden Biri Olarak Prosody (Bürün) Öğeleri. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- RİFAT, M. 2000. XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim 1 (tariçe ve eleştirel düşünceler). 2. Basım. İstanbul: Om yay.
- SAUSSURE, F. 1985. Genel Dilbilim Dersleri. (Çev. B. VARDAR). Ankara: Birey ve Toplum Yay.
- SELEN, N. 1973. Entonasyon Analizleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.231.
- SPRINGER, S.- DEUTSCH, G. 1993. Left Brain/ Right Brain, 4. Basım. Newyork: W.H. Freman and Company
- UZUN. N.E. 2000. Anaçızgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe. İstanbul:Multilingual
- VARDAR, B. 1998. Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. 2. Basım. İstanbul: ABC Kitabevi AŞ.
- ZUBİZARETTA, L. 1998. Prosody, Focus and Word Order. London: The MIT Press.

EKLER

EK1. Ezgi Örüntüleri İncelenen Tümceler

AD TÜMCELERİ

1. Ali çalışkan.

Olumsuz

2. Ali çalışkan değil.

Soru

- Evet/hayır sorusu

3. Ali çalışkan mı?

4. Ali mi çalışkan?

- Onaylamalı evet/hayır sorusu

5. Ali çalışkan değil mi?

- Olumsuz onaylamalı evet/hayır sorusu

6. Ali çalışkan değil, değil mi?

- Olumsuz evet/hayır sorusu

7. Ali çalışkan değil mi?

8. Ali mi çalışkan değil?

- Seçenekli evet/hayır sorusu

9. Ali mi Ayşe mi çalışkan?

10. Ali çalışkan mı tembel mi?

11. Ali çalışkan mı, değil mi?

12. Ali çalışkan mı çalışkan değil mi?

---

13. Ali bana kızgın.

Olumsuz

14. Ali bana kızgın değil.

Soru

- Evet/hayır sorusu

15. Ali bana kızgın mı?

16. Ali bana mı kızgın?

17. Ali mi bana kızgın?

- Onaylamalı evet/hayır sorusu

18. Ali bana kızgın değil mi?

- Olumsuz onaylamalı evet/hayır sorusu

19. Ali bana kızgın değil değil mi?

- Olumsuz evet/hayır sorusu

- 20.Ali bana kızgın değil mi?
21.Ali bana mı kızgın değil?
22.Ali mi bana kızgın değil?
• Seçenekli evet/hayır sorusu
23.Ali mi Ayşe mi bana kızgın?
24.Ali bana mı sana mı kızgın?
25.Ali bana kızgın mı kırgın mı?
26.Ali bana kızgın mı değil mi?
27.Ali bana kızgın mı kızgın değil mi?
-

28.Ali benden daha çalışkan.

Olumsuz

29.Ali benden daha çalışkan değil.

Soru

- Evet/hayır sorusu
- 30.Ali benden daha çalışkan mı?
31.Ali benden daha mı çalışkan?
32.Ali benden mi daha çalışkan?
33.Ali mi benden daha çalışkan?
• Onaylamalı evet/hayır sorusu
34.Ali benden daha çalışkan değil mi?
• Olumsuz onaylamalı evet/hayır sorusu
35.Ali benden daha çalışkan değil, değil mi?
• Olumsuz evet/hayır sorusu
36.Ali benden daha çalışkan değil mi?
37.Ali benden daha mı çalışkan değil?
38.Ali benden mi daha çalışkan değil?
39.Ali mi benden daha çalışkan değil?
• Seçenekli evet/hayır sorusu
40.Ali mi Ayşe mi benden daha çalışkan?
41.Ali benden mi Ayşe'den mi daha çalışkan?
42.Ali benden daha çalışkan mı tembel mi?
43.Ali benden daha mı çalışkan daha mı tembel?
44.Ali benden daha çalışkan mı değil mi?
45.Ali benden daha çalışkan mı çalışkan değil mi?
-

EYLEM TÜMCELERİ

46.Ali yürüdü.

Olumsuz

47.Ali yürümedi.

Soru

- Evet/hayır sorusu

48.Ali yürüdü mü?

49.Ali mi yürüdü?

- Onaylamalı evet/hayır sorusu

50.Ali yürüdü değil mi?

- Olumsuz onaylamalı evet/hayır sorusu

51.Ali yürümedi değil mi?

- Olumsuz evet/hayır sorusu

52.Ali yürümedi mi?

53.Ali mi yürümedi?

- Seçenekli evet/hayır sorusu

54.Ali mi Ayşe mi yürüdü?

55.Ali yürüdü mü emekledi mi?

.....
56.Ali kitap okudu.

Olumsuz

57.Ali kitap okumadı.

Soru

- Evet/hayır sorusu

58.Ali kitap okudu mu?

59.Ali kitap mı okudu?

60.Ali mi kitap okudu?

- Onaylamalı evet/hayır sorusu

61.Ali kitap okudu değil mi?

- Olumsuz onaylamalı evet/hayır sorusu

62.Ali kitap okumadı değil mi?

- Olumsuz evet/hayır sorusu

63.Ali kitap okumadı mı?

64.Ali kitap mı okumadı?

65.Ali mi kitap okumadı?

- Seçenekli evet/hayır sorusu

66.Ali mi Ayşe mi kitap okudu?

67.Ali kitap mı dergi mi okudu?

68.Ali kitap okudu mu okumadı mı?

69.Ali kitap okudu mu yazdı mı?

70.Ali kitabı bana verdi.

Olumsuz

71.Ali kitabı bana vermedi.

Soru

- Evet/hayır sorusu

72.Ali kitabı bana verdi mi?

73.Ali kitabı bana mı verdi?

74.Ali kitabı mı bana verdi?

75.Ali mi kitabı bana verdi?

- Onaylamalı evet/hayır sorusu

76.Ali kitabı bana verdi değil mi?

- Olumsuz onaylamalı evet/hayır sorusu

77.Ali kitabı bana vermedi değil mi?

- Olumsuz evet/hayır sorusu

78.Ali kitabı bana vermedi mi?

79.Ali kitabı bana mı vermedi?

80.Ali kitabı mı bana vermedi?

81.Ali mi kitabı bana vermedi?

- Seçenekli evet/hayır sorusu

82.Ali mi Ayşe mi kitabı bana verdi?

83.Ali kitabı mı dergiyi mi bana verdi?

84.Ali kitabı bana mı sana mı verdi?

85.Ali kitabı bana verdi mi vermedi mi?

86.Ali kitabı bana verdi mi sattı mı?

87.Ali köpekten korktu.

Olumsuz

88.Ali köpekten korkmadı.

Soru

- Evet/hayır sorusu

89.Ali köpekten korktu mu?

90.Ali köpekten mi korktu?

91.Ali mi köpekten korktu?

- Onaylamalı evet/hayır sorusu

92.Ali köpekten korktu değil mi?

- Olumsuz onaylamalı evet/hayır sorusu

93.Ali köpekten korkmadı, değil mi?

- Olumsuz evet/hayır sorusu

94.Ali köpekten korkmadı mı?

95. Ali köpekten mi korkmadı?
96. Ali mi köpekten korkmadı?
- Seçenekli evet/hayır sorusu
97. Ali mi Ayşe mi köpekten korktu?
98. Ali köpeğinden mi kediden mi korktu?
99. Ali köpekten korktu mu korkmadı mı?
100. Ali köpekten korktu mu hoşlandı mı?
-

VAROLUŞSAL TÜMCELER

101. Ali'nin parası var.

Olumsuz

102. Ali'nin parası yok.

Soru

- Evet/hayır sorusu

103. Ali'nin parası var mı?

104. Ali'nin parası mı var?

105. Ali'nin mi parası var?

- Onaylamalı evet/hayır sorusu

106. Ali'nin parası var, değil mi?

- Olumsuz onaylamalı evet/hayır sorusu

107. Ali'nin parası yok, değil mi?

- Olumsuz evet/hayır sorusu

108. Ali'nin parası yok mu?

109. Ali'nin parası mı yok?

110. Ali'nin mi parası yok?

- Seçenekli evet/hayır sorusu

111. Ali'nin parası var mı yok mu?

112. Ali'nin parası mı malı var?

113. Ali'nin mi Ayşe'nin mi parası var?

---

114. Evde para var.

Olumsuz

115. Evde para yok.

Soru

- Evet/hayır sorusu

116. Evde para var mı?

117. Evde para mı var?

118. Evde mi para var?
    - Onaylamalı evet/hayır sorusu
  119. Evde para var, değil mi?
    - Olumsuz onaylamalı evet/hayır sorusu
  120. Evde para yok, değil mi?
    - Olumsuz evet/hayır sorusu
  121. Evde par yok mu?
  122. Evde para mı yok?
  123. Evde mi para yok?
    - Seçenekli evet/hayır sorusu
  124. Evde para var mı yok mu?
  125. Evde para mı altın mı var?
  126. Evde mi bankada mı para var?
-

127. Gazete var.

Olumsuz

128. Gazete yok.

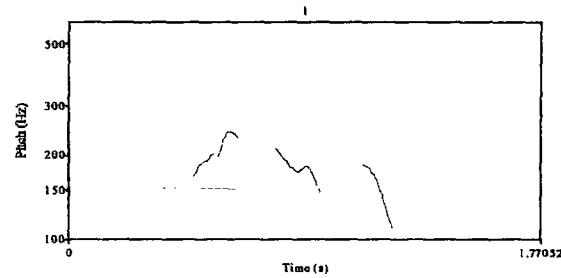
Soru

- Evet/hayır sorusu
129. Gazete var mı?
  130. Gazete mi var?
    - Onaylamalı evet/hayır sorusu
  131. Gazete var değil mi?
    - Olumsuz onaylamalı evet/hayır sorusu
  132. Gazete yok, değil mi?
    - Olumsuz evet/hayır sorusu
  133. Gazete yok mu?
  134. Gazete mi yok?
    - Seçenekli evet/hayır sorusu
  135. Gazete var mı yok mu?
  136. Gazete mi dergi mi var?

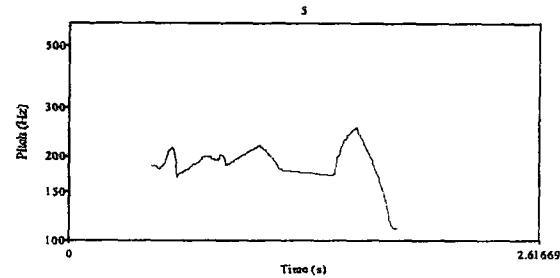
EK 2. EZGİ ÖRÜNTÜLERİ İNCELENEN NK-SORULU TÜMCELER

1. Bunu kim kırdı?
2. Kim kırdı bunu?
3. Kim bunu kırdı?
4. Bu şarap hangi yılın ürünü?
5. Neden benimle konuşmuyorsun?
6. Benimle neden konuşmuyorsun?
7. Ankara'ya ne zaman gideceksin?
8. Ne zaman Ankara'ya gideceksin?
9. Ahmet sana ne söyledi?
10. Peşimi niçin bırakmıyorsun?
11. Niçin peşimi bırakmıyorsun?
12. Ali okula nasıl gitti?
13. Ali nasıl okula gitti? (iki okuma)
14. Nasıl Ali okula gitti?

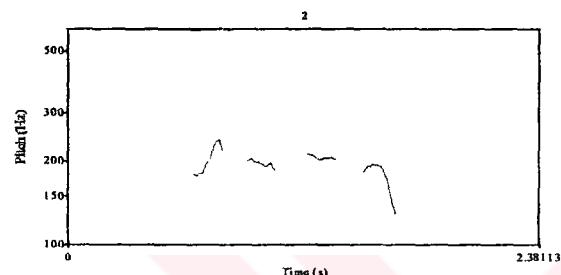
EK 3. EZGI ÖRÜNTÜLERİ İNCELENEN TÜMCELERİN GRAFİKLERİ

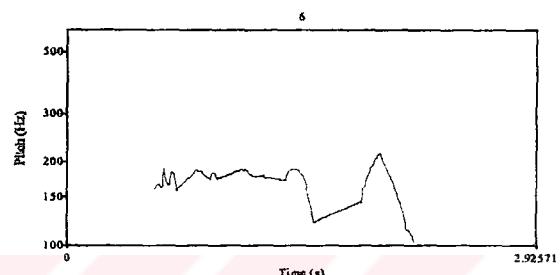
Grafik1: Ali çalışkan.

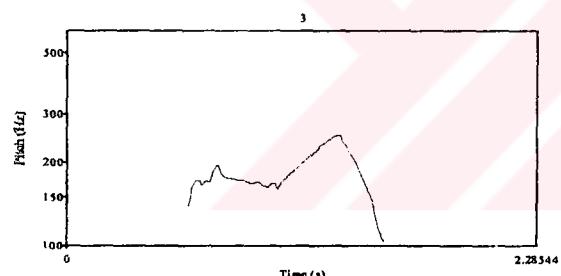
Grafik5: Ali çalışkan değil mi?

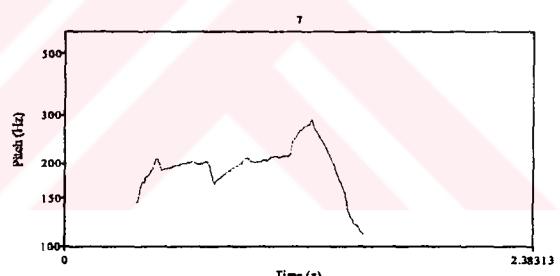
Grafik2: Ali çalışkan değil.

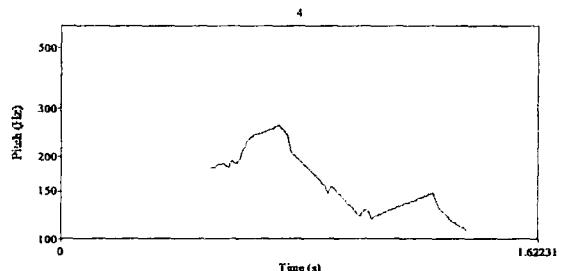
Grafik6: Ali çalışkan değil, değil mi?

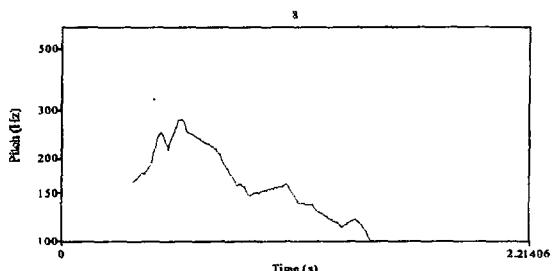
Grafik3: Ali çalışkan mı?

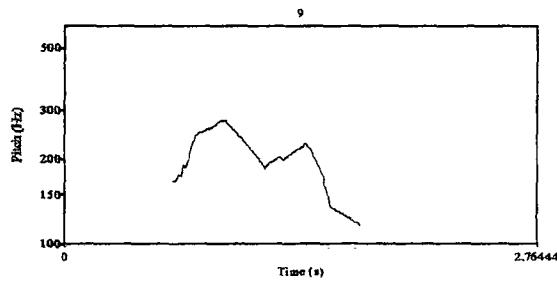
Grafik7: Ali çalışkan değil mi?

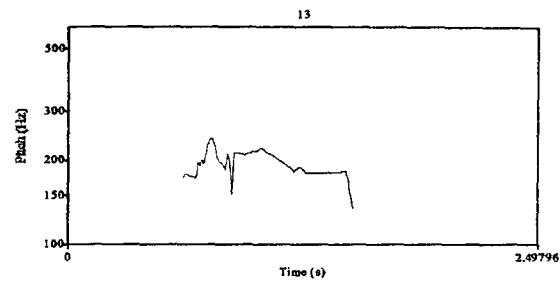
Grafik4: Ali mi çalışkan?

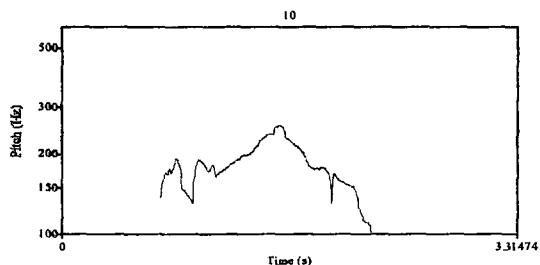
Grafik8: Ali mi çalışkan değil?

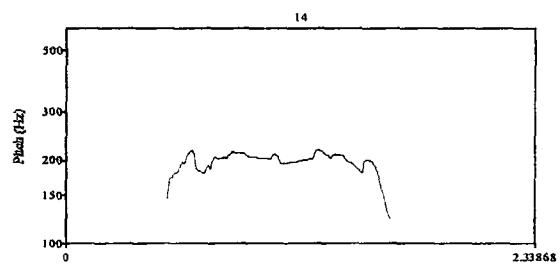
Grafik9: Ali mi Ayşe mi çalışkan?

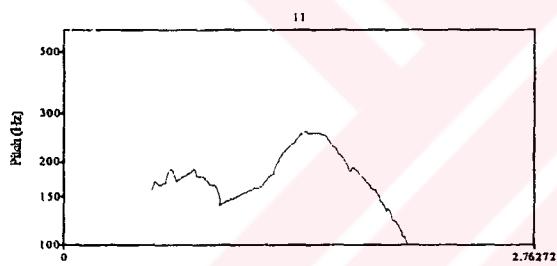
Grafik13: Ali bana kızgın.

Grafik10: Ali çalışkan mı tembel mi?

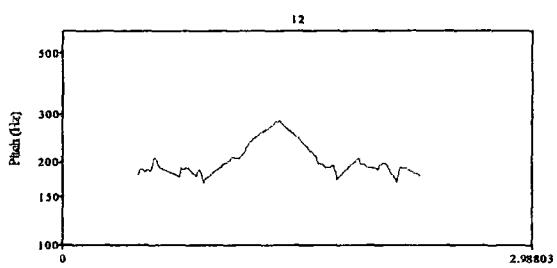
Grafik14: Ali bana kızgın değil.

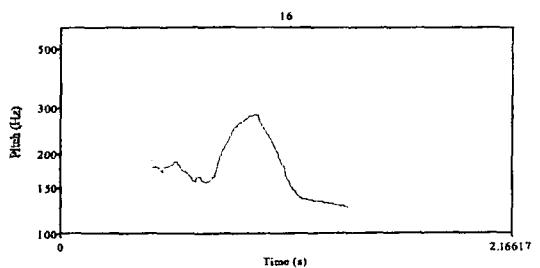
Grafik11: Ali çalışkan mı, değil mi?

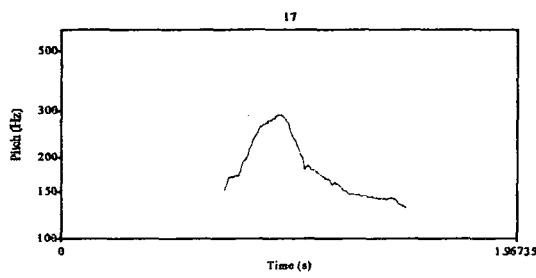
Grafik15: Ali bana kızgın mı?

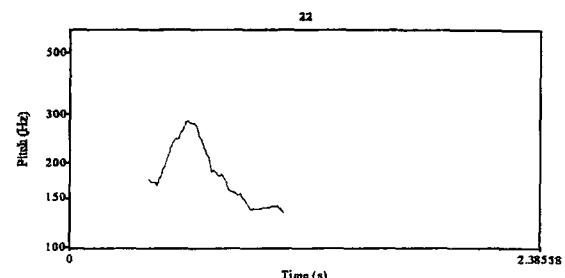
Grafik12: Ali çalışkan mı çalışkan değil mi?

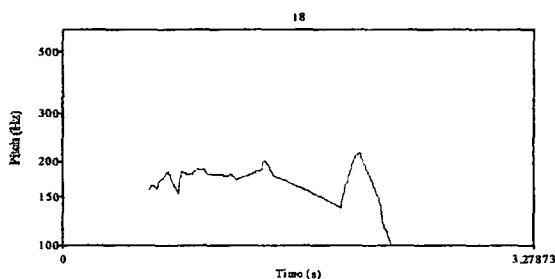
Grafik16: Ali bana mı kızgın?

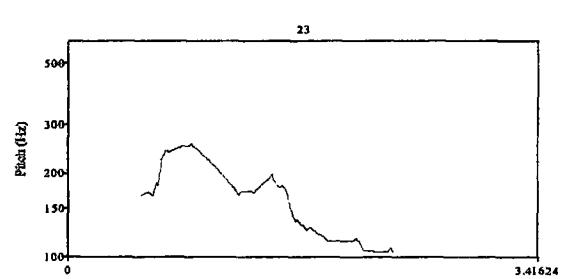
Grafik17: Ali bana mı kızgın?

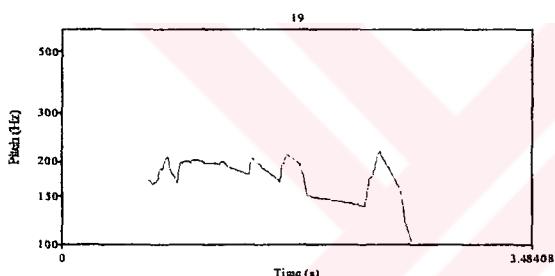
Grafik22: Ali mi bana kızgın değil?

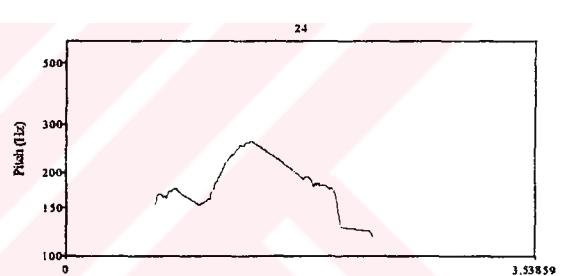
Grafik18: Ali bana kızgın değil mi?

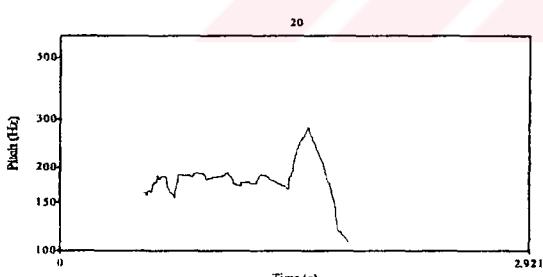
Grafik23: Ali mi Ayşe mi bana kızgın?

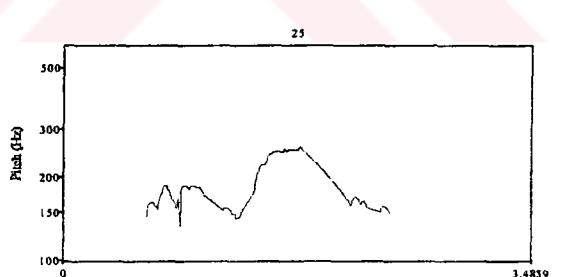
Grafik19: Ali bana kızgın değil, değil mi?

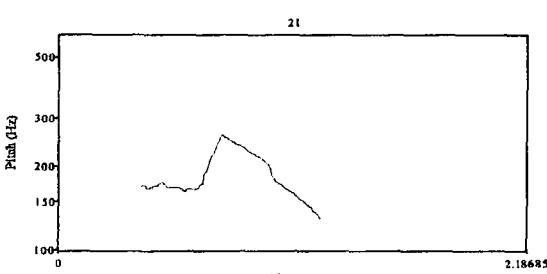
Grafik24: Ali bana mı sana mı kızgın?

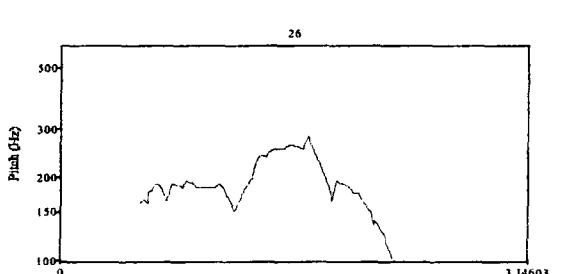
Grafik20: Ali bana kızgın değil mi?

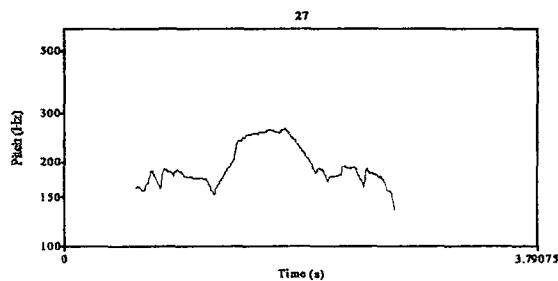
Grafik25: Ali bana kızgın mı kırın mı?

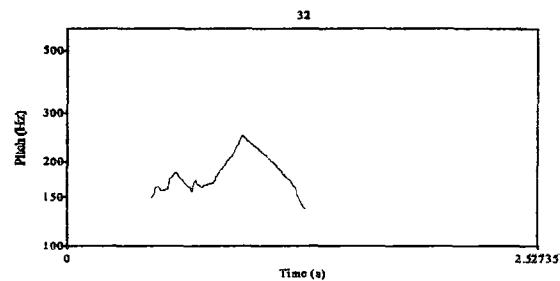
Grafik21: Ali bana mı kızgın değil?

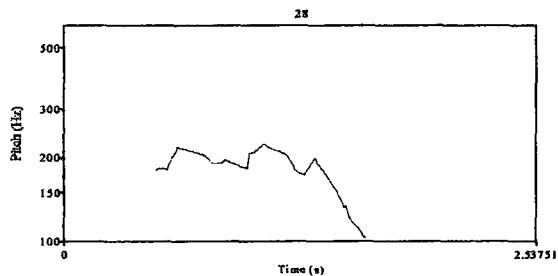
Grafik26: Ali bana kızgın mı değil mi?

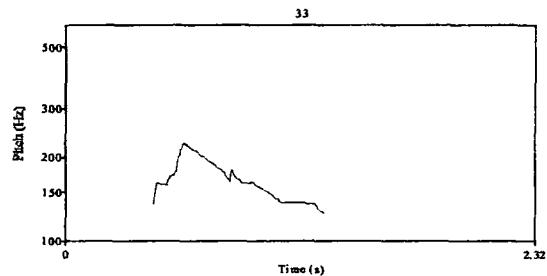
Grafik27: Ali bana kızgın mu kızgın değil mi?

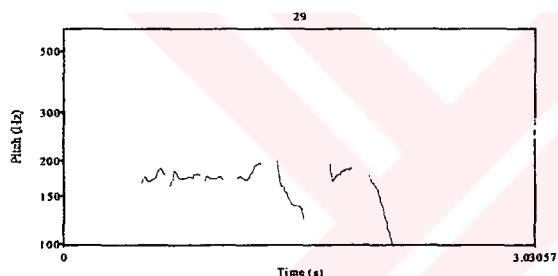
Grafik32: Ali benden mi daha çalışkan?

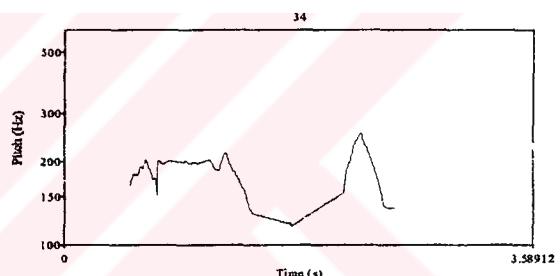
Grafik28: Ali benden daha çalışkan.

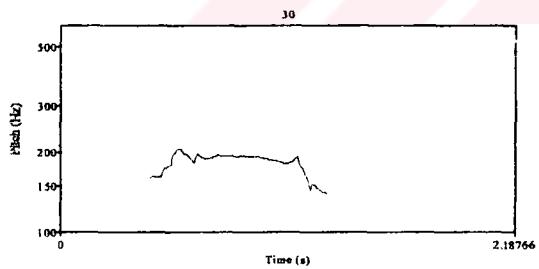
Grafik33: Ali mi benden daha çalışkan?

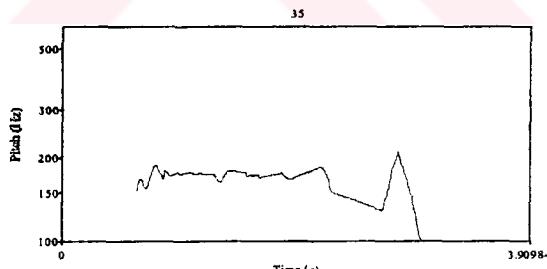
Grafik29: Ali benden daha çalışkan değil.

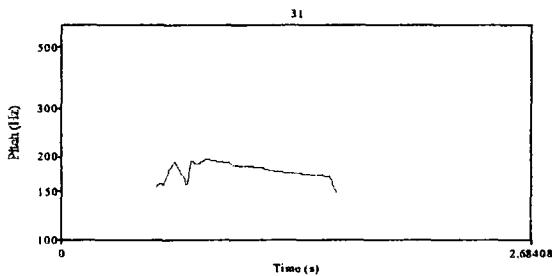
Grafik34: Ali benden daha çalışkan değil mi?

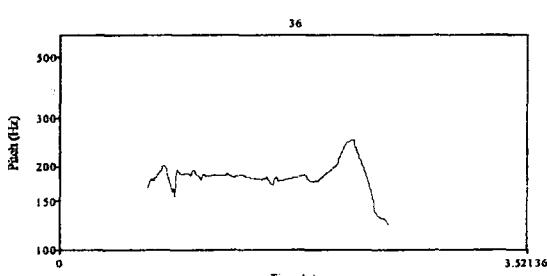
Grafik30: Ali benden daha çalışkan mı?

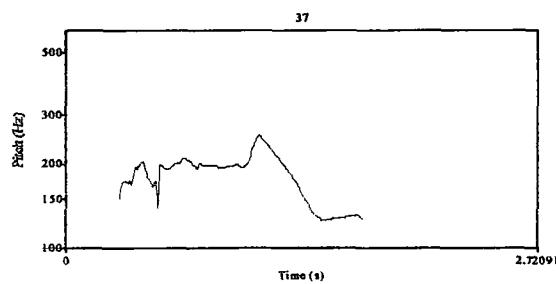
Grafik35: Ali benden daha çalışkan değil, değil mi?

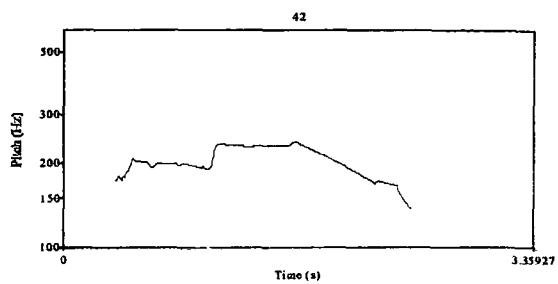
Grafik31: Ali benden daha mı çalışkan?

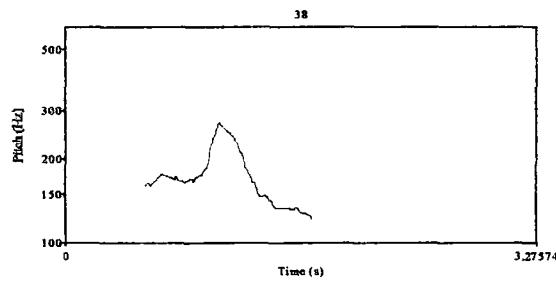
Grafik36: Ali benden daha çalışkan değil mi?

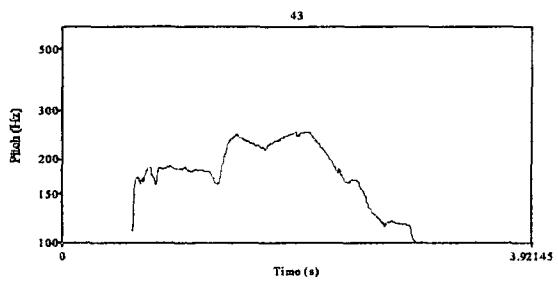
Grafik37: Ali benden daha mı çalışkan değil?

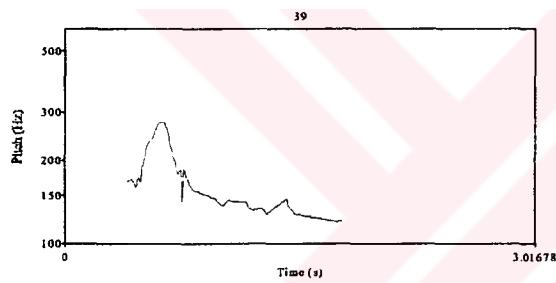
Grafik42: Ali benden daha çalışkan mı tembel mi?

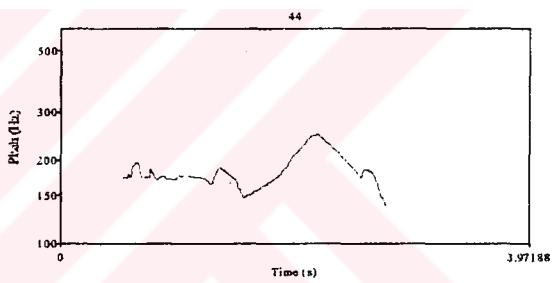
Grafik38: Ali benden mi daha çalışkan değil?

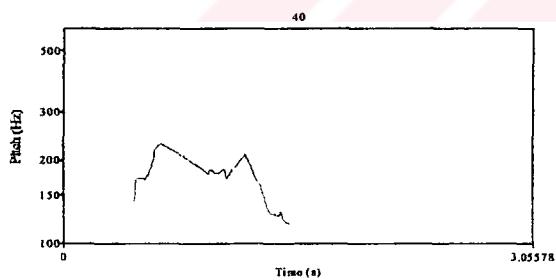
Grafik43: Ali benden daha mı çalışkan daha mı tembel?

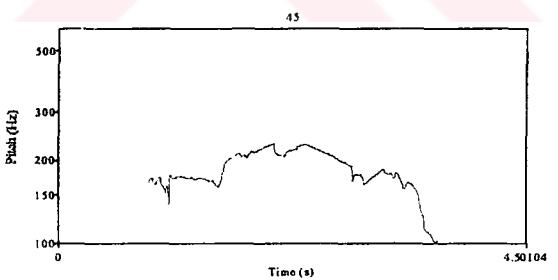
Grafik39: Ali mi benden daha çalışkan değil?

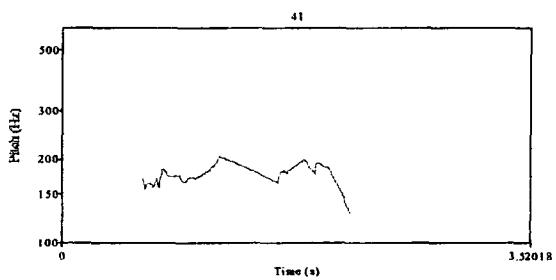
Grafik44: Ali mi benden daha çalışkan mı değil mi?

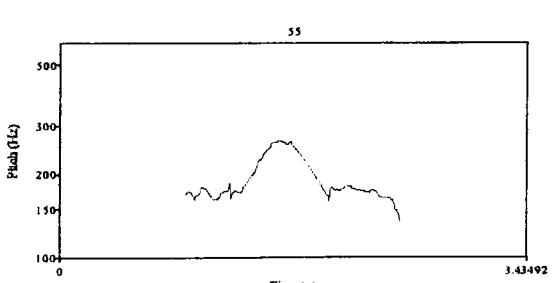
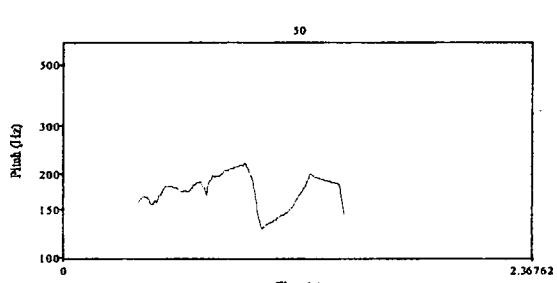
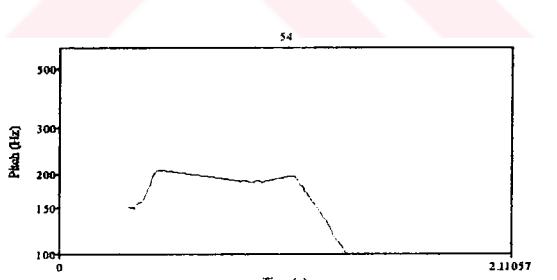
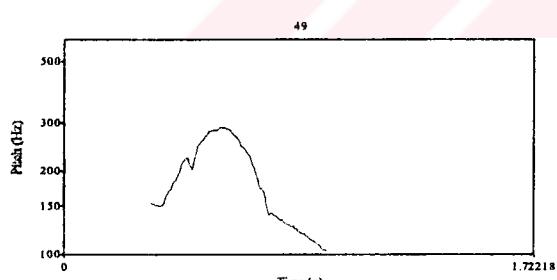
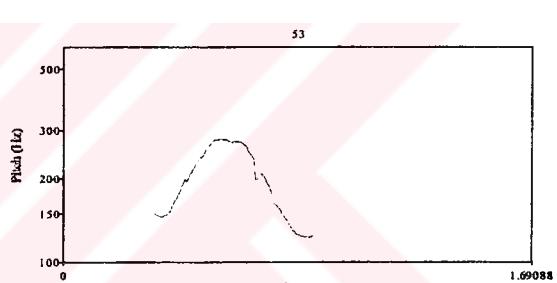
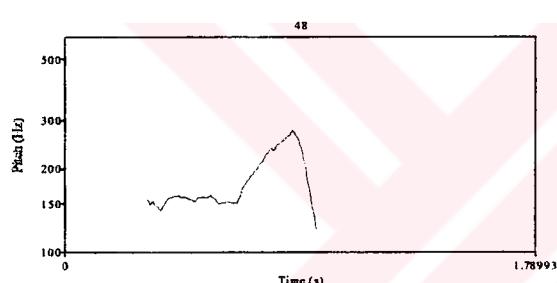
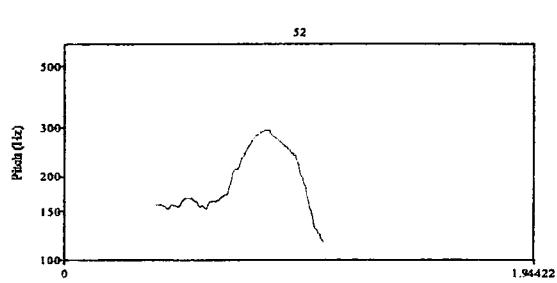
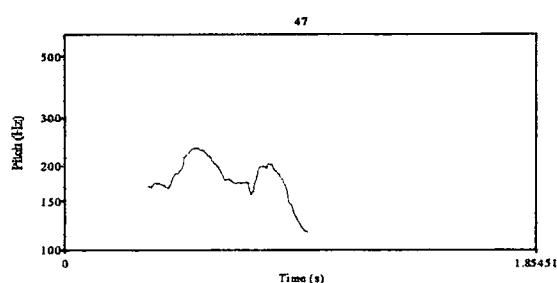
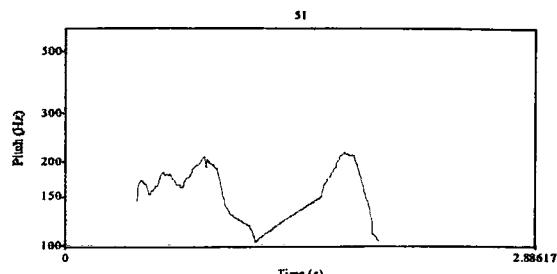
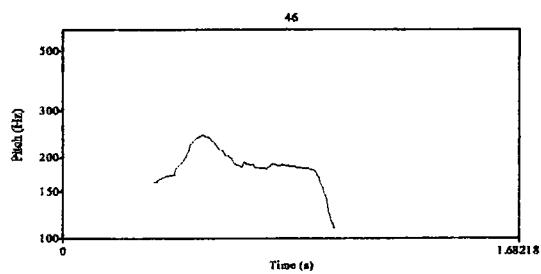
Grafik40: Ali mi Ayşe mi benden daha çalışkan?

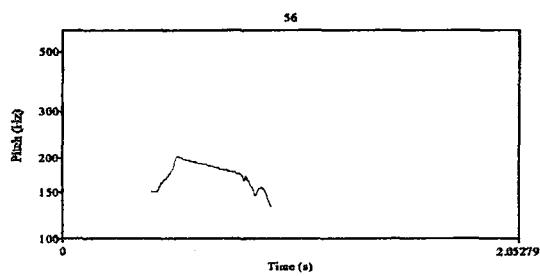

Grafik45: Ali benden daha çalışkan mı çalışkan değil mi?

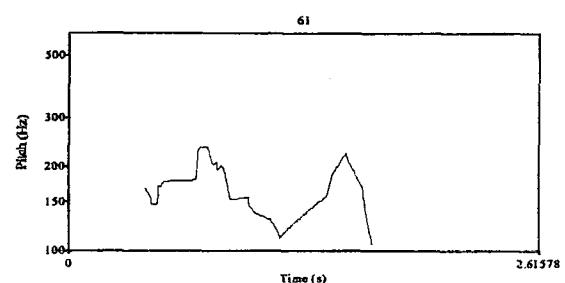

Grafik41: Ali benden mi Ayşe'den mi daha çalışkan?

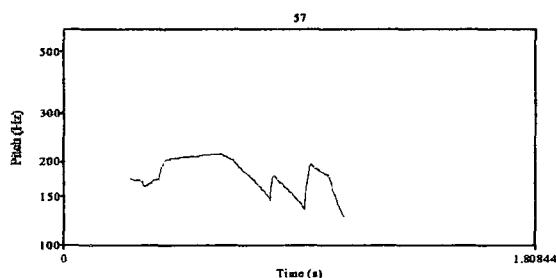

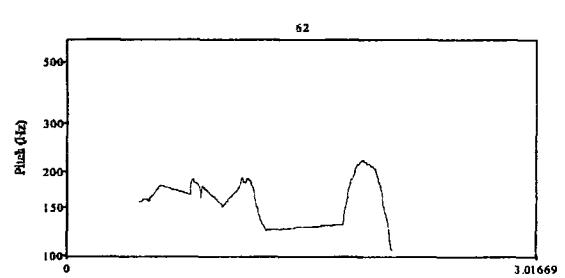
Grafik56: Ali Kitap okudu.

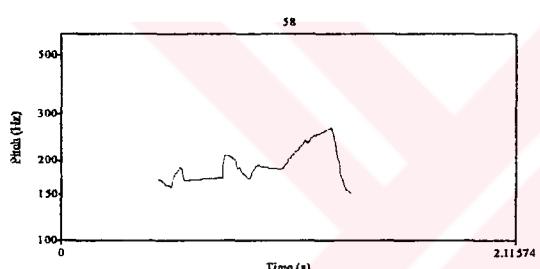
Grafik61: Ali kitap okudu değil mi?

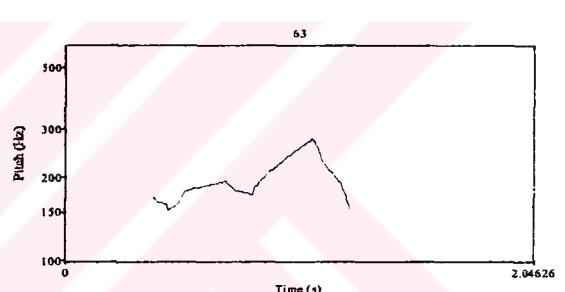
Grafik57: Ali kitap okumadı.

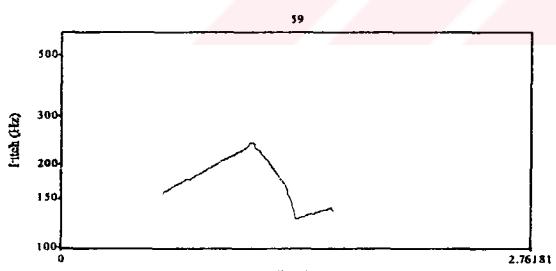
Grafik62: Ali kitap okumadı değil mi?

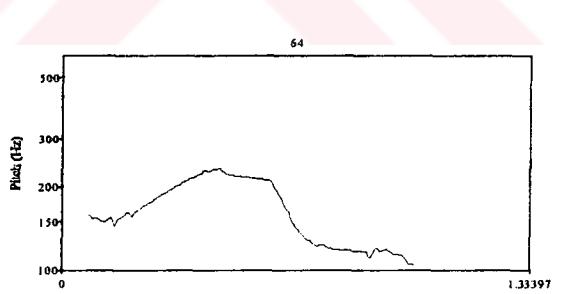
Grafik58: Ali kitap okudu mu?

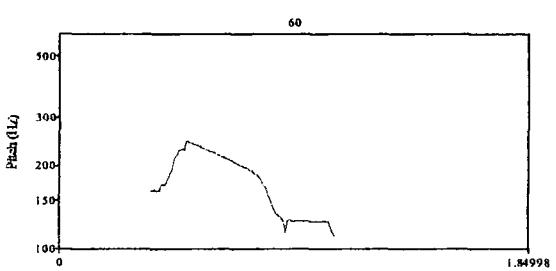
Grafik63: Ali kitap okumadı mı?

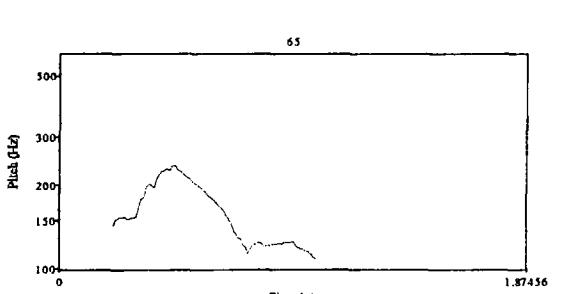
Grafik59: Ali kitap mı okudu?

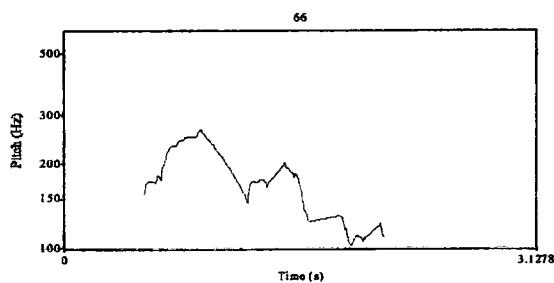
Grafik64: Ali kitap mı okumadı?

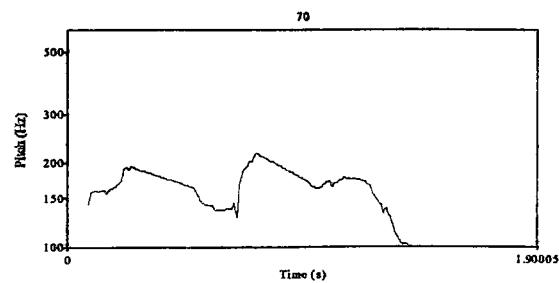
Grafik60: Ali mi kitap okudu?

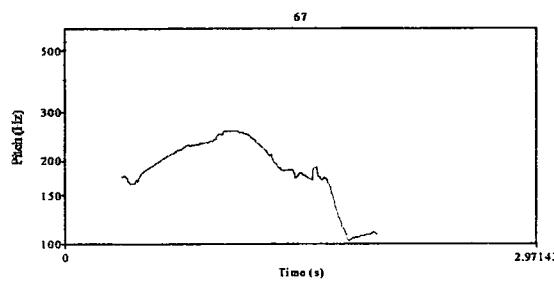
Grafik65: Ali mi kitap okumadı?

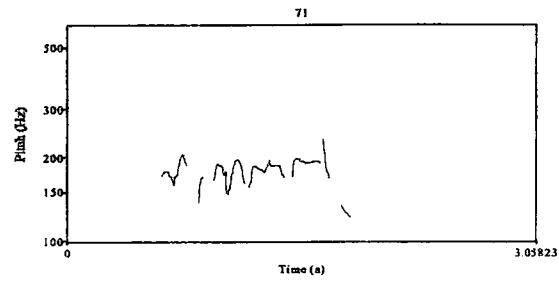
Grafik66: Ali mi Ayşe mi kitap okudu?

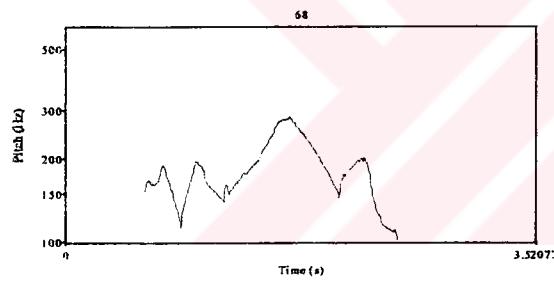
Grafik70: Ali kitabı bana verdi.

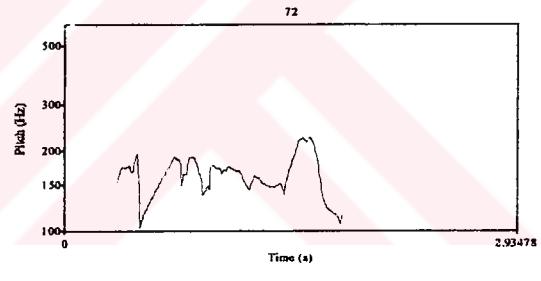
Grafik67: Ali kitap mı dergi mı okudu?

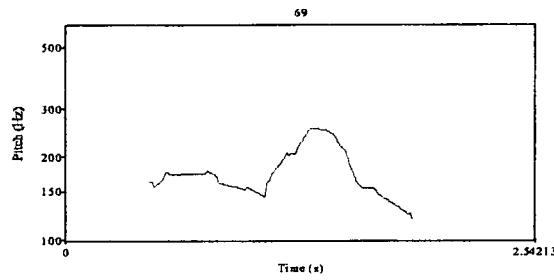
Grafik71: Ali kitabı bana vermedi.

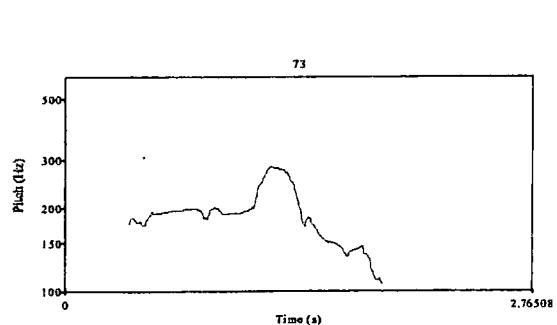
Grafik68: Ali kitap okudu mu okumadı mı?

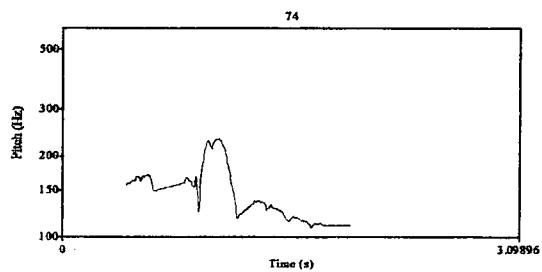
Grafik72: Ali kitabı bana verdi mi?

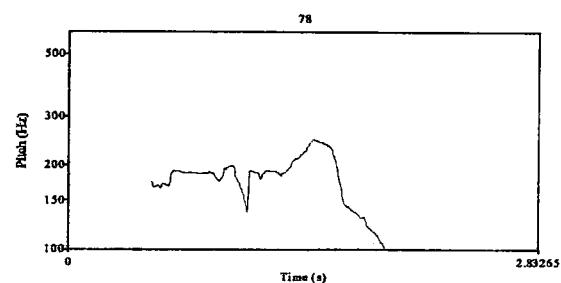
Grafik69: Ali kitap okudu mu yazdı mı?

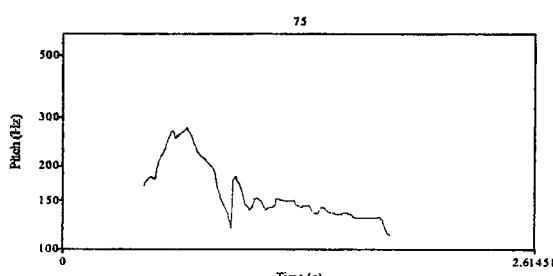
Grafik73: Ali kitabı bana mu verdi?

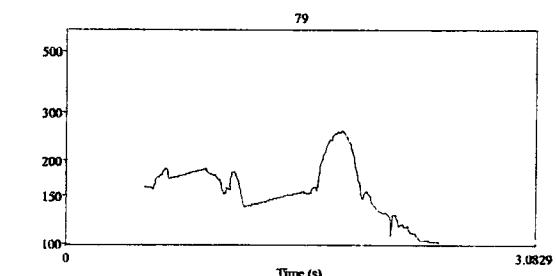
Grafik74: Ali kitabı mı bana verdi?

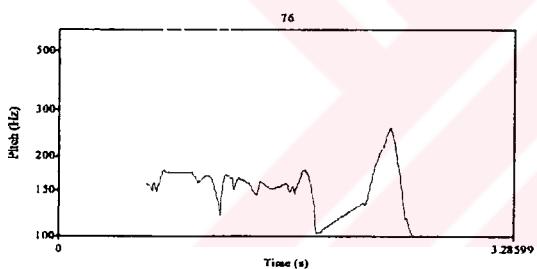
Grafik78: Ali kitabı bana vermedi mi?

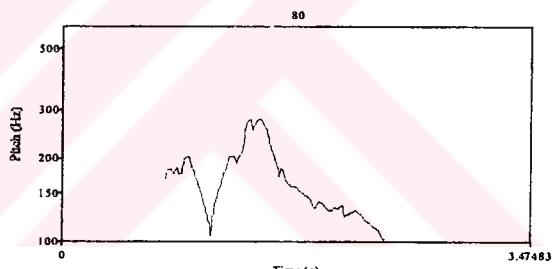
Grafik75: Ali mi kitabı bana verdi?

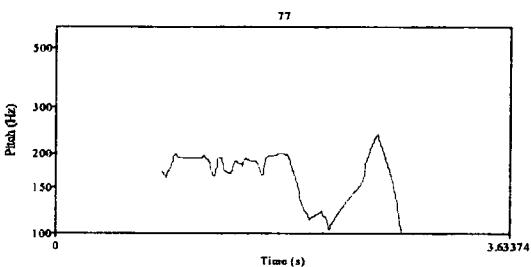
Grafik79: Ali kitabı bana mı vermedi?

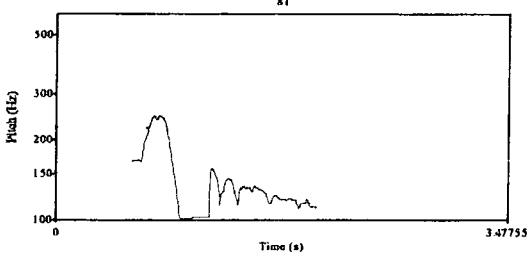
Grafik76: Ali kitabı bana verdi değil mi?

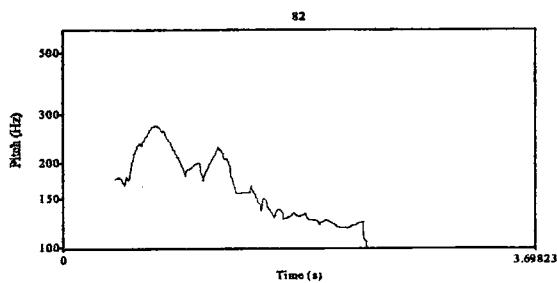
Grafik80: Ali kitabı mı bana vermedi?

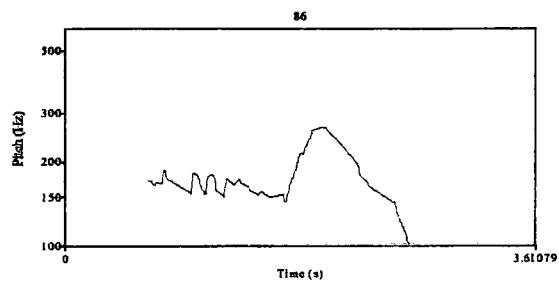
Grafik77: Ali kitabı bana vermedi değil mi?

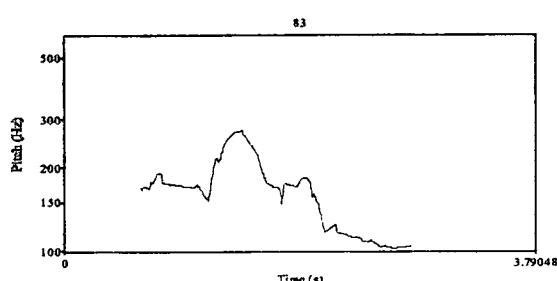
Grafik81: Ali mi kitabı bana vermedi?

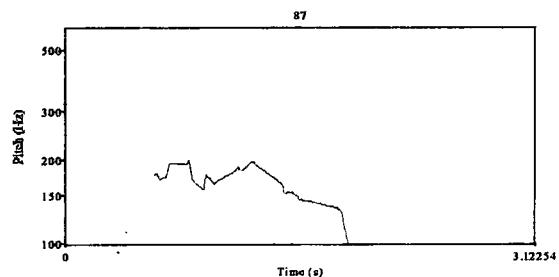
Grafik82: Ali mi Ayşe mi kitabı bana verdi?

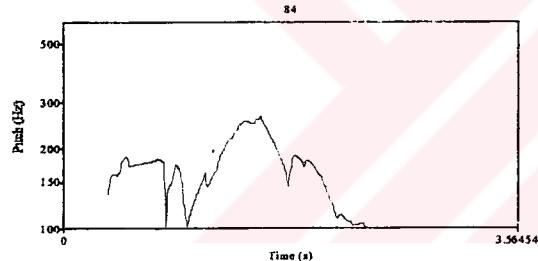
Grafik86: Ali kitabı bana verdi mi sattı mı?

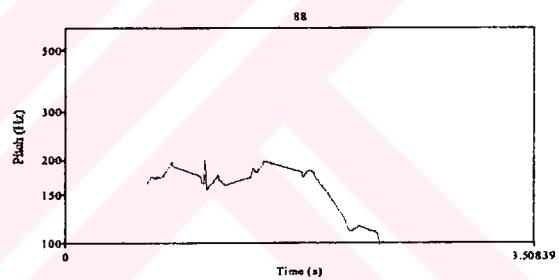
Grafik83: Ali kitabı mı dergiyi mı bana verdi?

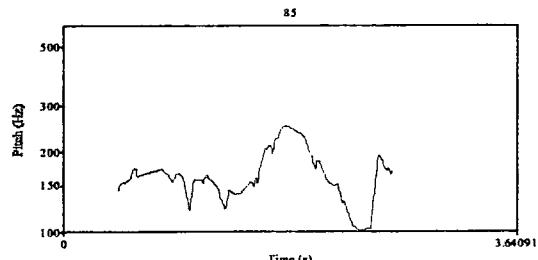
Grafik87: Ali köpektен korktu.

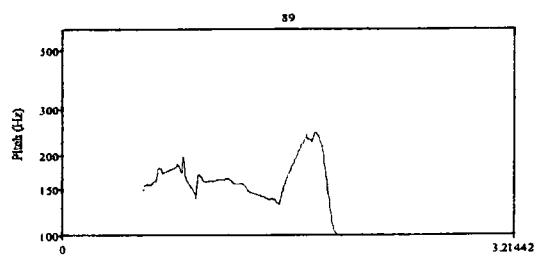
Grafik84: Ali kitabı bana mı sana mı verdi?

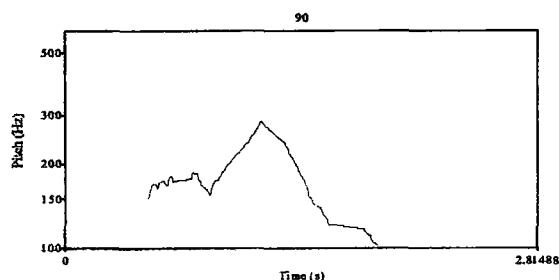
Grafik88: Ali köpekten korkmadı.

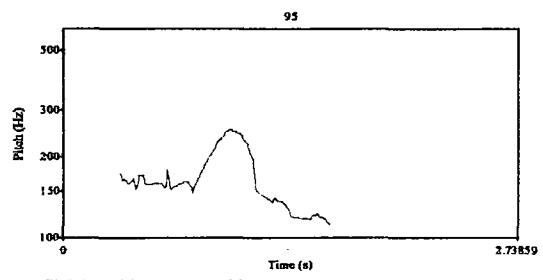
Grafik85: Ali kitabı bana verdi mi vermedi mi?

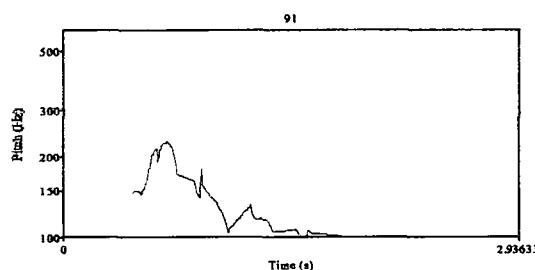
Grafik89: Ali köpekten korktu mu?

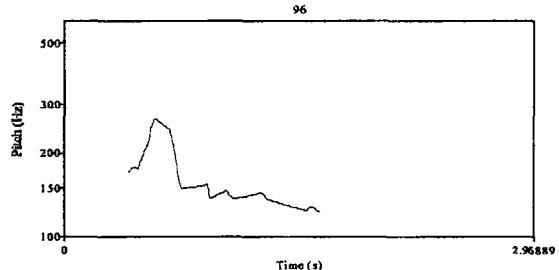
Grafik90: Ali köpekten mi korktu?

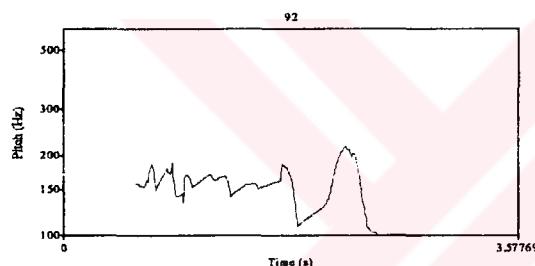
Grafik95: Ali köpekten mi korkmadı?

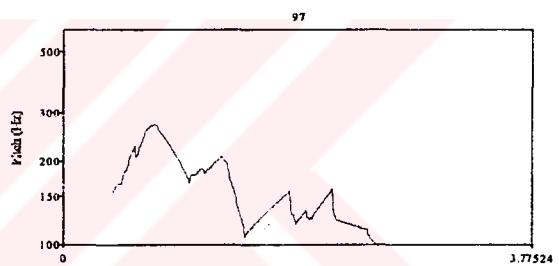
Grafik91: Ali mi köpekten korktu?

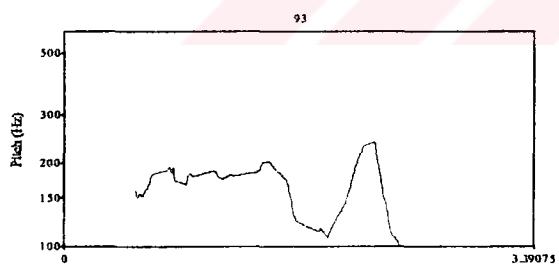
Grafik96: Ali mi köpekten korkmadı?

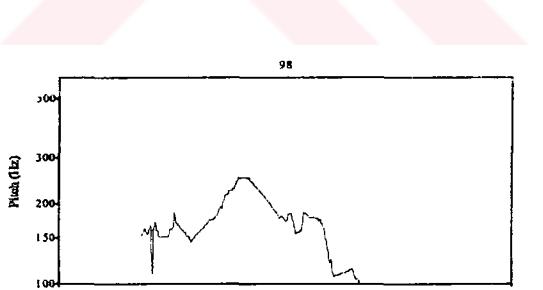
Grafik92: Ali köpekten korktu değil mi?

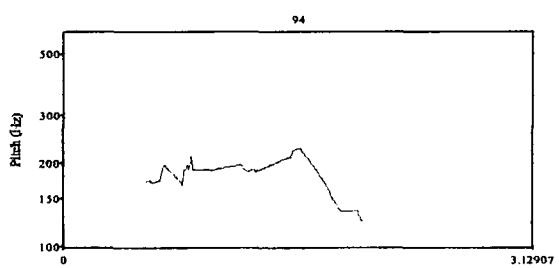
Grafik97: Ali mi Ayşe mi köpekten korktu?

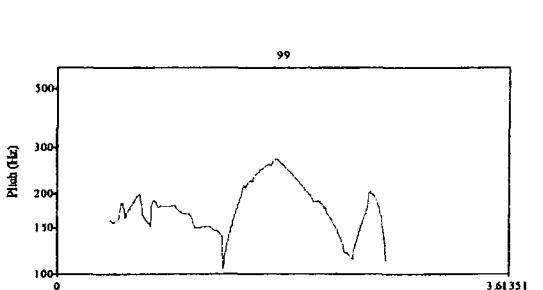
Grafik93: Ali köpekten korkmadı, değil mi?

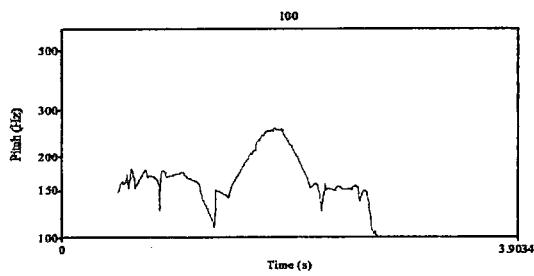
Grafik98: Ali köpekten mi kediden mi korktu?

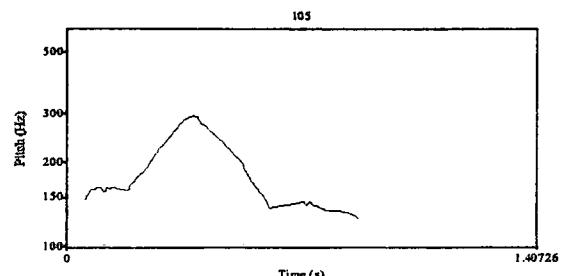
Grafik94: Ali köpekten korkmadı mı?

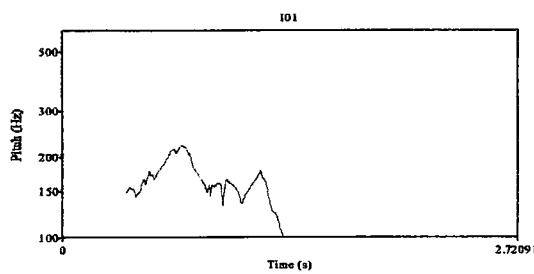
Grafik99: Ali köpekten korktu mu korkmadı mı?

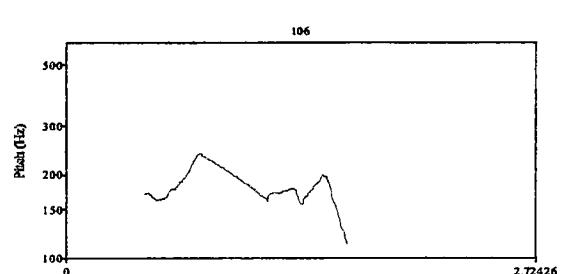
Grafik100: Ali köpeğinden korktu mu hoşlandı mı?

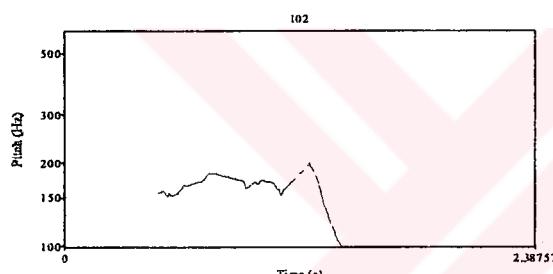
Grafik105: Ali'nın mi parası var?

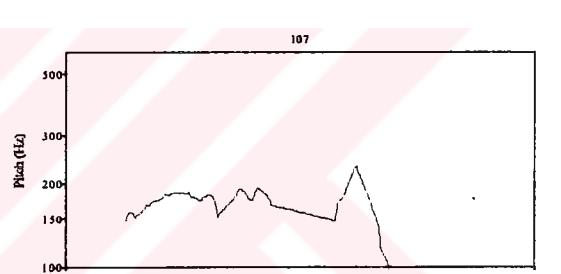
Grafik101: Ali'nın parası var.

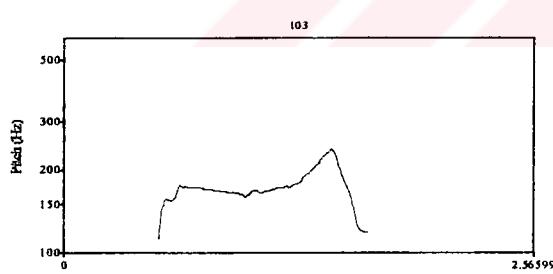
Grafik106: Ali'nın parası var, değil mi?

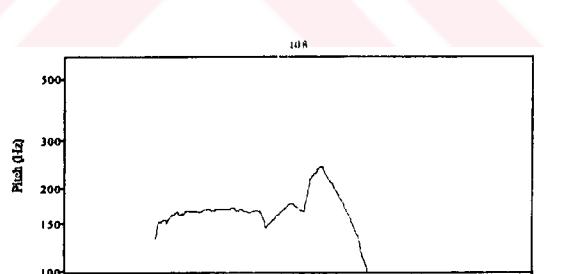
Grafik102: Ali'nın parası yok.

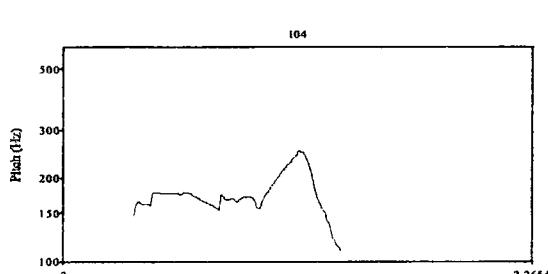
Grafik107: Ali'nın parası yok, değil mi?

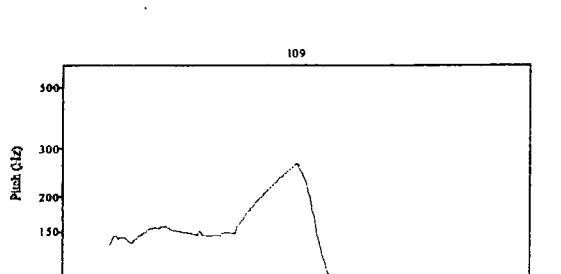
Grafik103: Ali'nın parası var mı?

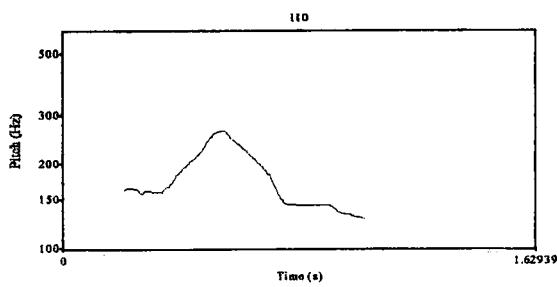
Grafik108: Ali'nın parası yok mu?

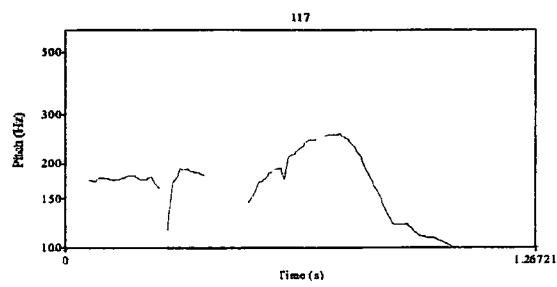
Grafik104: Ali'nın parası mı var?

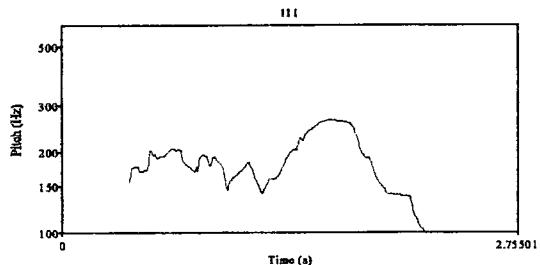
Grafik109: Ali'nın parası mı yok?

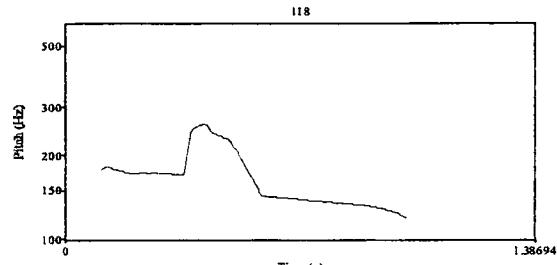
Grafik110: Ali'nin mi parası yok?

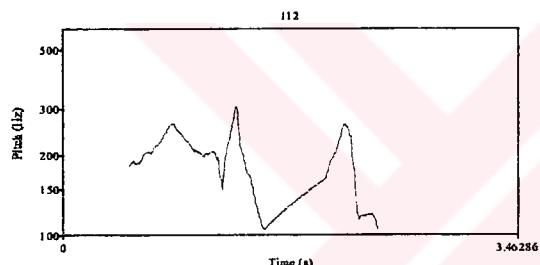
Grafik117: Evde para var mı?

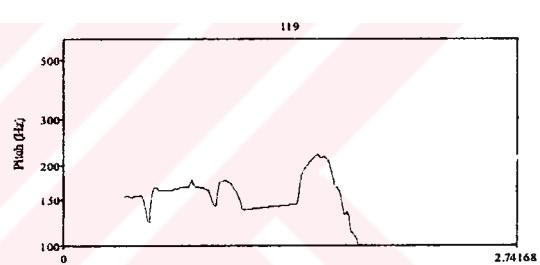
Grafik111: Ali'nin parası var mı yok mu?

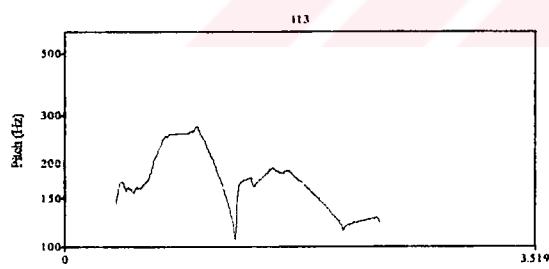
Grafik118: Evde mi para var?

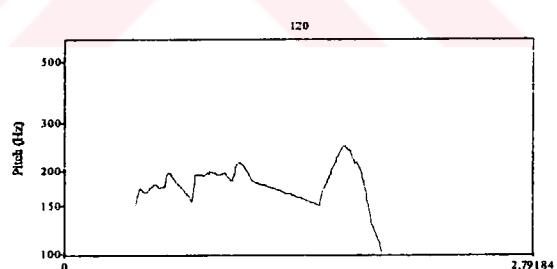
Grafik112: Ali'nin parası mı var mali mı var?

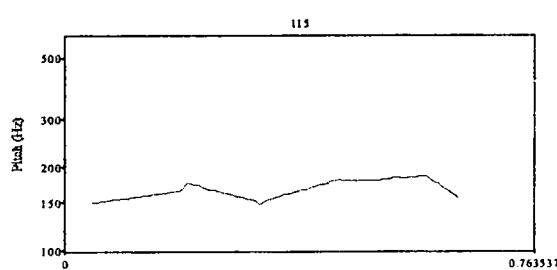
Grafik119: Evde para var, değil mi?

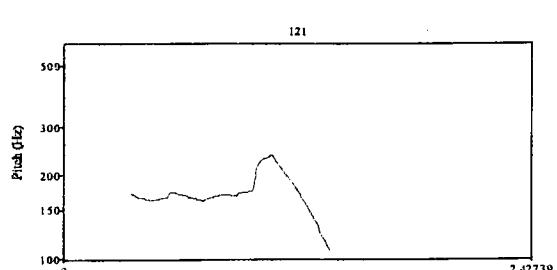
Grafik113: Ali'nin mi Ayşe'nin mi parası var?

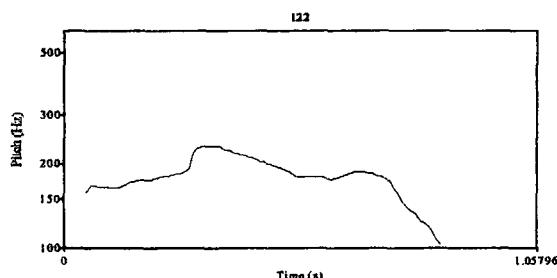
Grafik120: Evde para yok, değil mi?

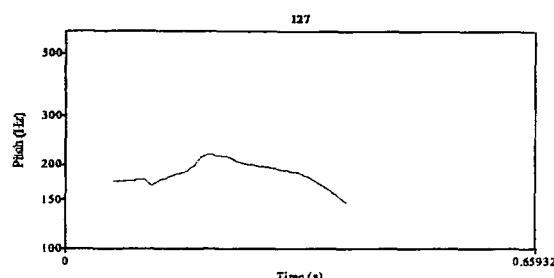
Grafik115: Evde para yok.

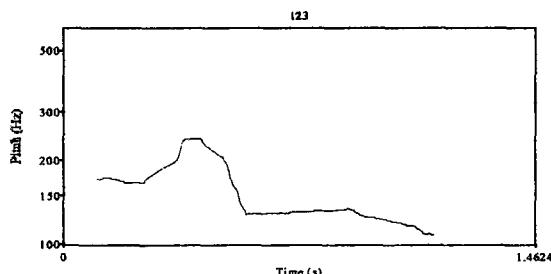
Grafik121: Evde para yok mu?

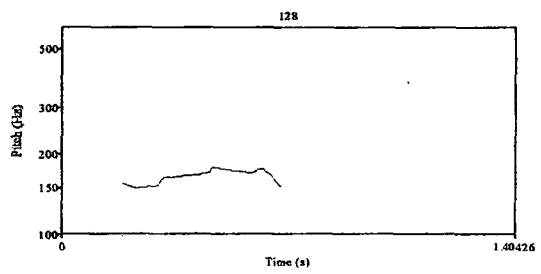
Grafik122: Evde para mi yok?

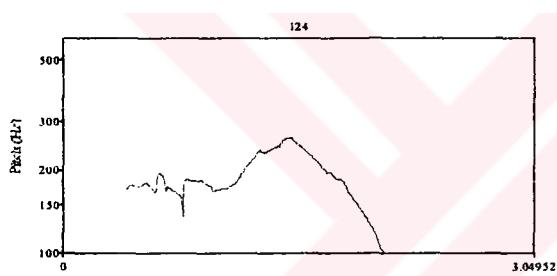
Grafik127: Gazete var.

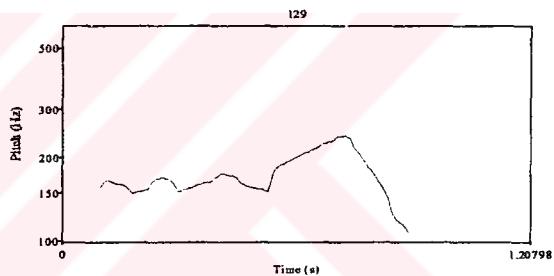
Grafik123: Evde mi para yok?

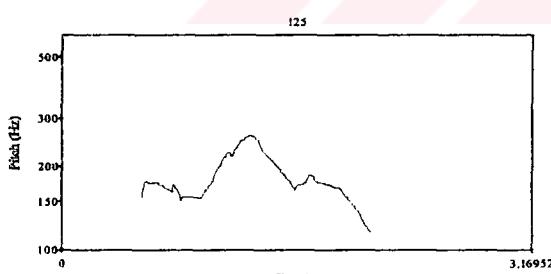
Grafik128: Gazete yok.

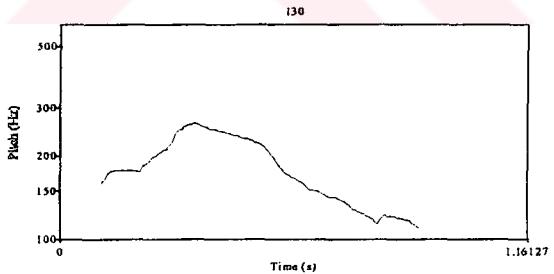
Grafik124: Evde para var mi, yok mu?

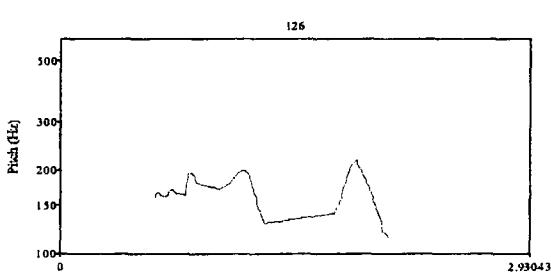
Grafik129: Gazete var mi?

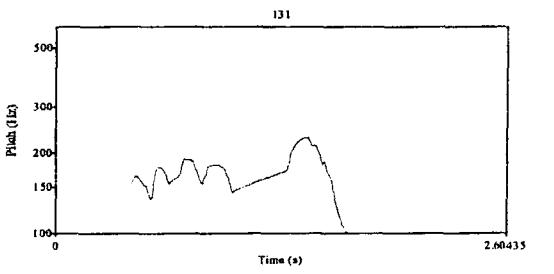
Grafik125: Evde para mi, altın mi var?

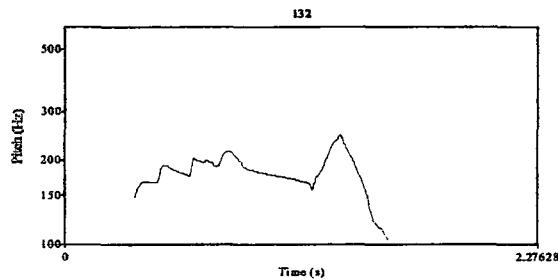
Grafik130: Gazete mi var?

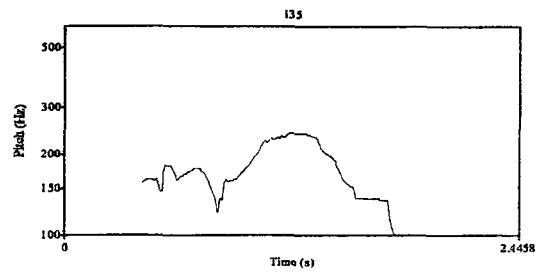
Grafik126: Evde mi, bankada mi para var?

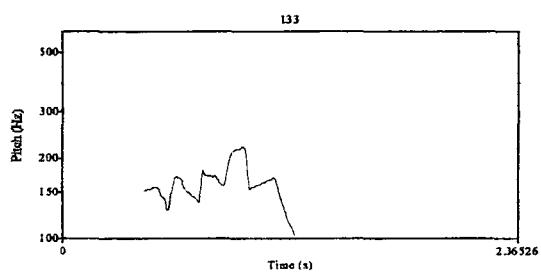
Grafik131: Gazete var değil mi?

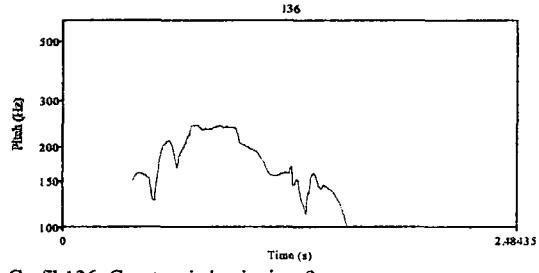
Grafik132: Gazete yok, değil mi?

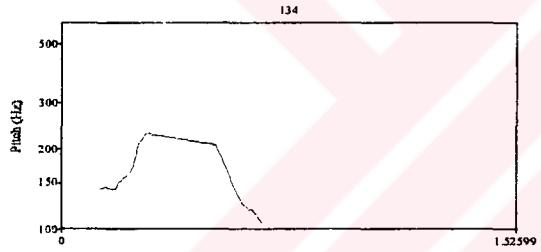
Grafik135: Gazete var mı yok mu?

Grafik133: Gazete yok mu?

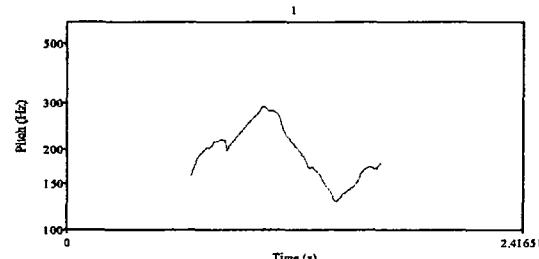

Grafik136: Gazete mi, dergi mi var?

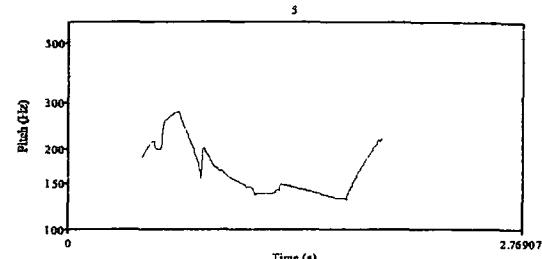

Grafik134: Gazete mi yok?

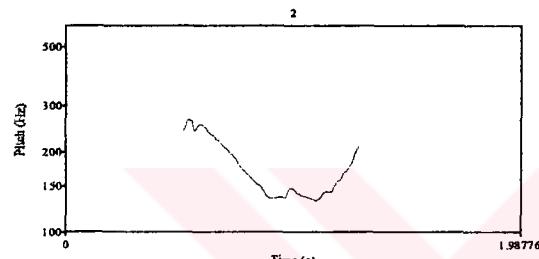
EK 4. EZGI ÖRÜNTÜLERİ İNCELENEN NK-SORULU TÜMCELERİN GRAFİKLERİ

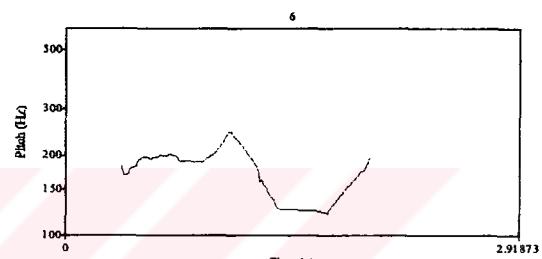
Grafīk1: Bunu kim kırdı?

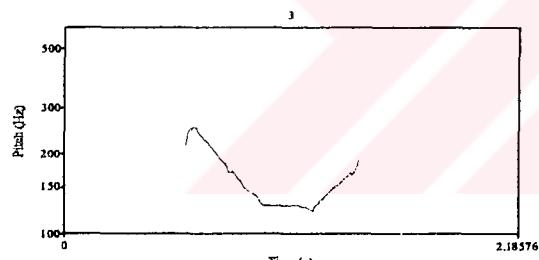
Grafīk5:Neden benimle konuşmuyorsun?

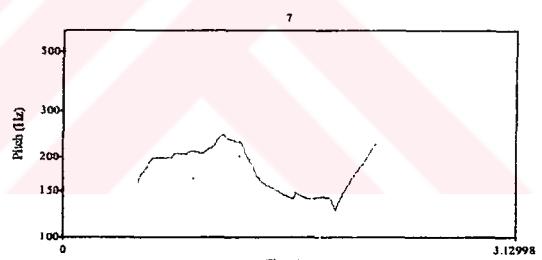
Grafīk2: Kim kırdı bunu?

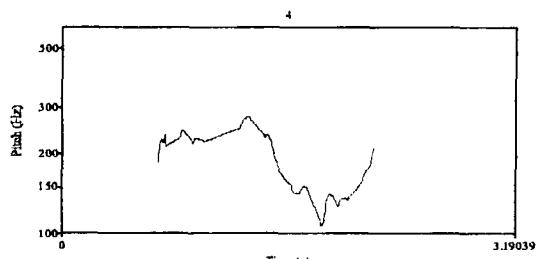
Grafīk6:Benimle neden konuşmuyorsun?

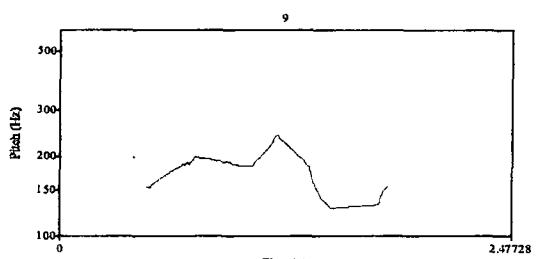
Grafīk3: Kim bunu kırdı?

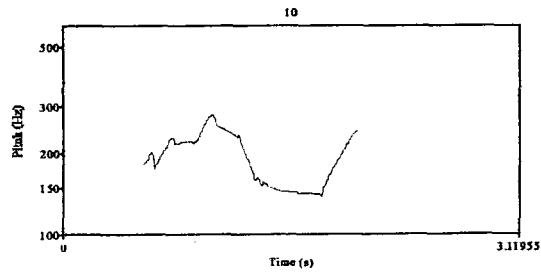
Grafīk7: Ankara'ya ne zaman gideceksin?

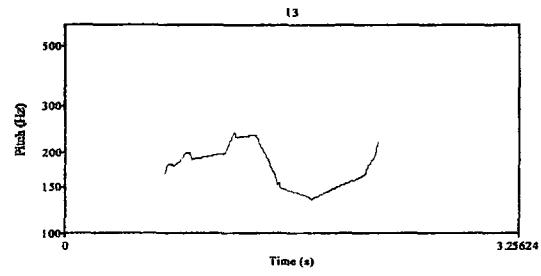
Grafīk4: Bu şarap hangi yılın ürünü?

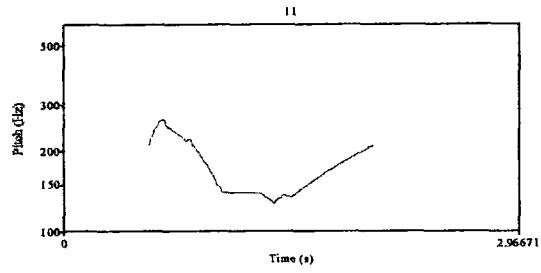
Grafīk9: Ahmet sana ne söyledi?

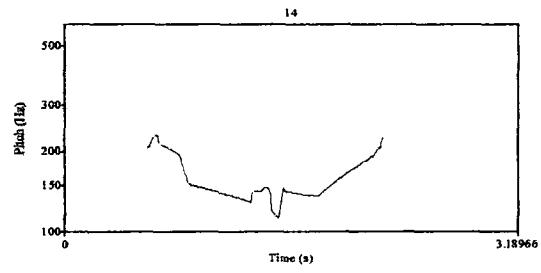
Grafik 10: Peşimi niçin bırakmıyorsun?

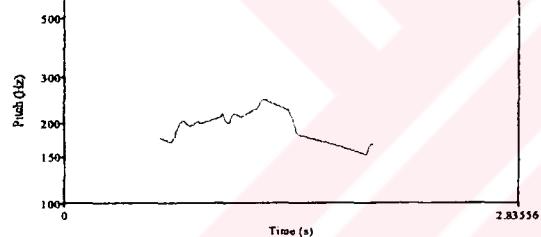
Grafik 13: Ali nasıl okula gitti? (iki okuma)

Grafik 11: Niçin peşimi bırakmıyorsun?

Grafik 14: Nasıl Ali okula gitti?

Grafik 12: Ali okula nasıl gitti?

EK 5. EZGİ ÖRÜNTÜLERİ İNCELENEN TÜMCELERİN BAŞLANGIÇ-ODAK-BİTİŞ DEĞERLERİNE AİT ORTALAMALAR (HZ.)

TÜMCE NO:	BAŞLANGIÇ DEĞERİ (Hz.)	ODAK DEĞERİ (Hz.)	BİTİŞ DEĞERİ (Hz.)
1.	169,96	243,74	113,7
2.	180,37	237,11	132,27
3.	145,87	251,57	105,18
4.	181,57	243,04	113,8
5.	185,17	257,27	110,63
6.	161,54	213,36	103,82
7.	149,34	258,5	110,59
8.	165,4	279,25	101,74
9.	168,27	276,69	116,89
10.	142,15	255,94	101,91
11.	160,84	255,39	102,42
12.	182,91	282,79	180,39
13.	173,58	238,63	140,7
14.	153,73	218,17	126,1
15.	164,75	298,88	137,92
16.	177,38	282,41	132,28
17.	157,99	288,89	155,94
18.	160,01	216,54	101,95
19.	170,41	215,77	104,99
20.	161,12	278,81	108,68
21.	166,97	258,96	130,88
22.	173,57	281,41	132,89
23.	166,83	256,72	105,61
24.	156,67	261,5	117,26
25.	162,42	255,32	149,96
26.	162,15	275,72	100,2
27.	161,67	263,95	142,2
28.	181,21	223,02	102,52
29.	167,15	196,21	101,67

30.	156,14	205,71	141,41
31.	155,48	195,51	149,25
32.	149,6	247,18	138,01
33.	143,39	224,42	126,92
34.	167,6	213,17	136,42
35.	157,08	205,32	100,45
36.	167,26	245,4	125,86
37.	171,11	249,5	124,29
38.	161,24	271,7	125,01
39.	167,22	276,78	121,22
40.	149,95	231,6	117,82
41.	166,93	206,32	129,77
42.	174,82	237,84	138,16
43.	163,56	251,73	100,91
44.	167,73	247,13	139,61
45.	167,91	232,02	101,56
46.	163,3	242,79	112,4
47.	169,39	233,57	116,27
48.	157	273,3	125,85
49.	153,28	288,31	103,2
50.	159,76	218,43	150,57
51.	151,59	213,67	104,17
52.	158,99	293,2	118,03
53.	149,14	279,41	124,08
54.	151,7	208,11	104,93
55.	169,96	264,36	139,93
56.	151,39	199,85	134,65
57.	173,45	214,09	128,77
58.	169,76	266,21	154,46
59.	156,1	238,23	136,84
60.	163,26	246,7	113,95
61.	165,48	236,76	109,44
62.	156,6	220,65	105,16
63.	168,52	278,4	158,99
64.	155,96	234,13	121,69
65.	145,23	236,77	109,34
66.	160,19	268,33	111,19
67.	175,76	257,01	109,18
68.	154,78	282,79	103,3

69.	162,41	253,79	120,43
70.	147,52	211,57	100,83
71.	173,44	211,02	100,02
72.	160,84	225,48	112,48
73.	176,8	283,26	108,15
74.	156,99	231,03	110,63
75.	171,77	274,5	112,94
76.	157,24	256,67	101,77
77.	164,73	234,83	100,04
78.	173,11	248,39	101,56
79.	160,49	257,14	101,42
80.	175	278,69	100,8
81.	167,24	246,48	110,93
82.	176,03	272,92	102,1
83.	168,93	271,65	103,9
84.	140,13	256,71	100,17
85.	145,89	251,78	168,73
86.	171,34	267,93	100,82
87.	177,35	200,27	102,36
88.	164,8	196,19	105,19
89.	154,57	247,56	101,33
90.	155,36	283,18	103,08
91.	148,29	229,48	101,51
92.	156,82	217,02	101,19
93.	172,05	228,13	123,88
94.	162,44	241,38	126,33
95.	171,62	245,56	112,93
96.	171,61	266,83	123,45
97.	157,04	270,57	100,87
98.	152,8	251,81	100,07
99.	154,38	269,12	123,01
100.	150,9	256,34	102,28
101.	150,59	220,68	100,11
102.	155,18	199,66	101,04
103.	121,03	236,61	118,2
104.	150,14	253,36	111,13
105.	152,45	293,21	129,54
106.	179,79	286,49	103,06
107.	150,14	231,96	102,02
108.	137,49	240,41	101,98

109.	137,31	266,01	105,16
110.	162,04	264,06	127,93
111.	159,09	264,58	101,2
112.	167,96	278,41	103,87
113.	147,47	273,16	126,09
114.	149,98	201,23	105,19
115.	160,61	231,36	101,82
116.	153,1	229,25	102,41
117.	172,34	249,98	108,71
118.	181,11	259,83	121,39
119.	153,06	219,8	100,92
120.	157,8	246,25	103,85
121.	171,79	236,11	107,87
122.	180,77	243,03	171,96
123.	171,14	239,87	107,88
124.	170,96	261,67	99,79
125.	159,75	259,57	116,65
126.	202,64	205,12	170,29
127.	173,64	218,27	148,17
128.	155,17	177,06	151,52
129.	163,01	240,31	116,26
130.	164,66	264,13	103,19
131.	156,57	229,43	107,64
132.	150,79	246,11	101,76
133.	152,3	221,79	105,27
134.	143,04	230,06	108,14
135.	157,18	240,19	102,68
136.	146,85	243,9	100,24

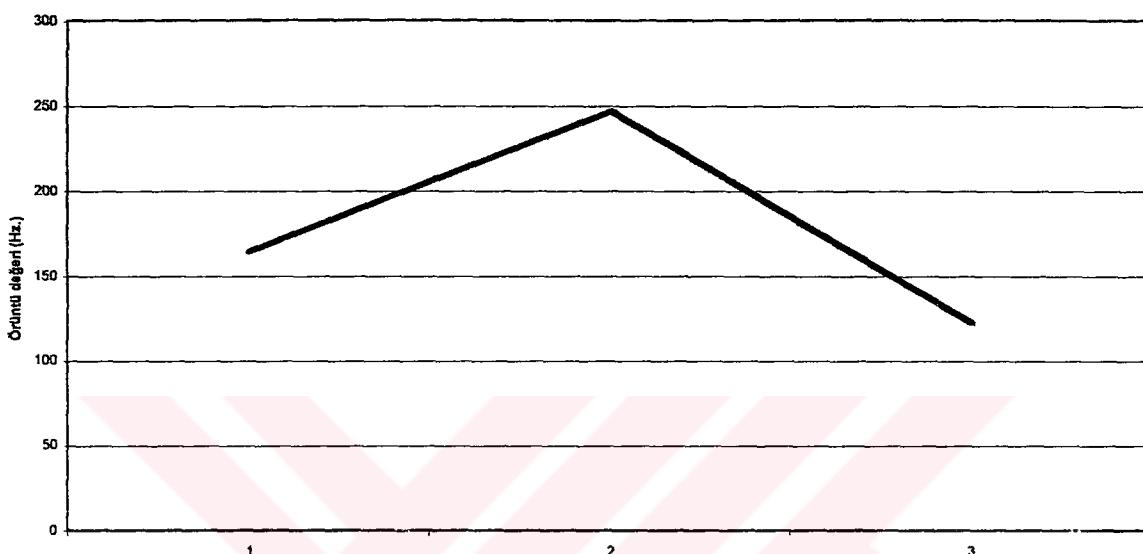
EK 6. EZGİ ÖRÜNTÜLERİ İNCELENEN NK-SORULU TÜMCELERİN

BAŞLANGIÇ-ODAK-BİTİŞ DEĞERLERİNE AİT ORTALAMALAR (HZ.)

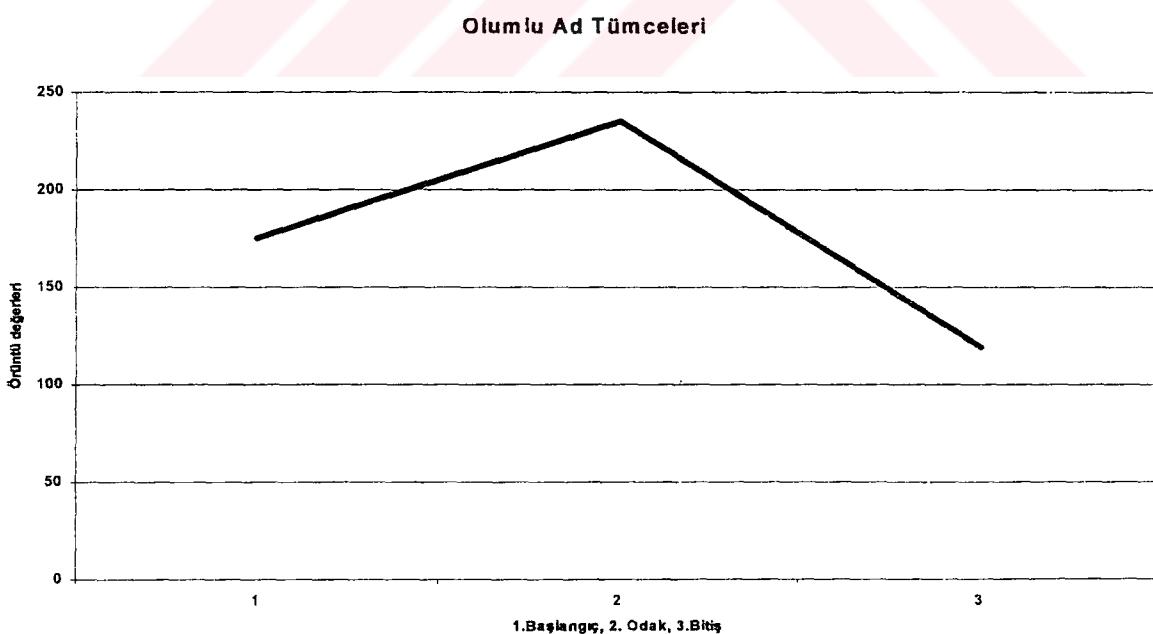
TÜMCE NO:	BAŞLANGIÇ DEĞERİ (Hz.)	ODAK DEĞERİ (Hz.)	BİTİŞ DEĞERİ (Hz.)
1.	163,69	290,05	177,13
2.	248,73	266,58	208,93
3.	226,84	254,14	186,77
4.	196,06	278,1	202,89
5.	189,93	276,51	217,78
6.	177	245,59	191,91
7.	163,69	242,5	222,49
8.	185,09	218,66	222,36
9.	152,79	239,61	153,53
10.	184,67	280,59	243,1
11.	216,82	263,55	210,15
12.	176,5	246,86	166,89
13.	171,04	239,01	215,1
14.	205,92	230,72	217,63

EK 7. EZGİ ÖRÜNTÜLERİ İNCELENEN TÜMCELERİN BAŞLANGIÇ-ODAK-BİTİŞ DEĞERLERİNE AİT ORTALAMALARIN GRAFİKLERİ

Ad Tümceleri

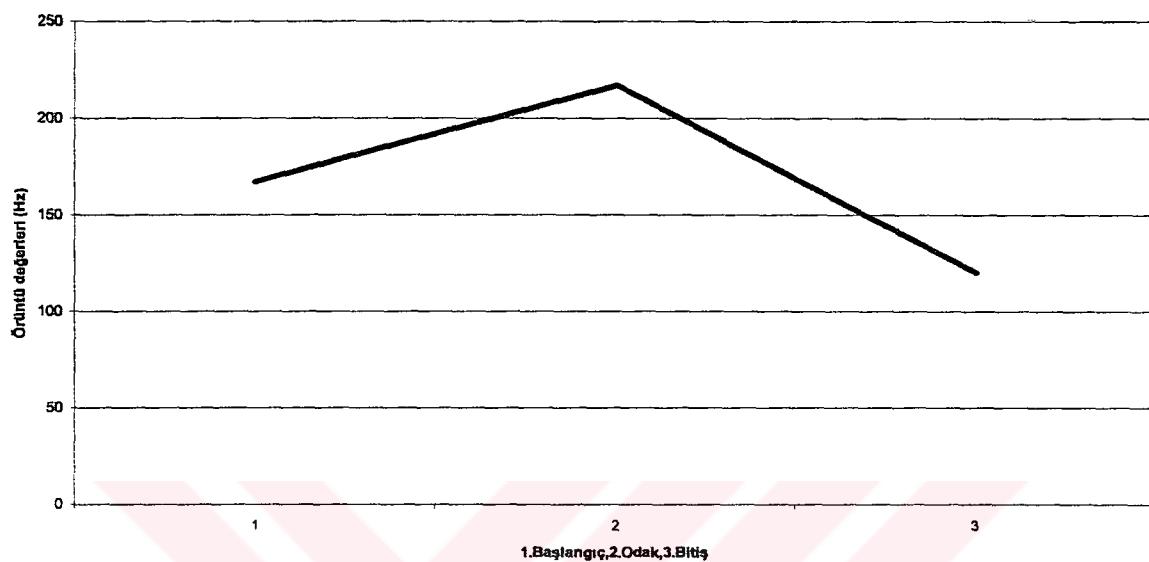

Grafik1: Ad tümcelerinde, tümcerin başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalamalar

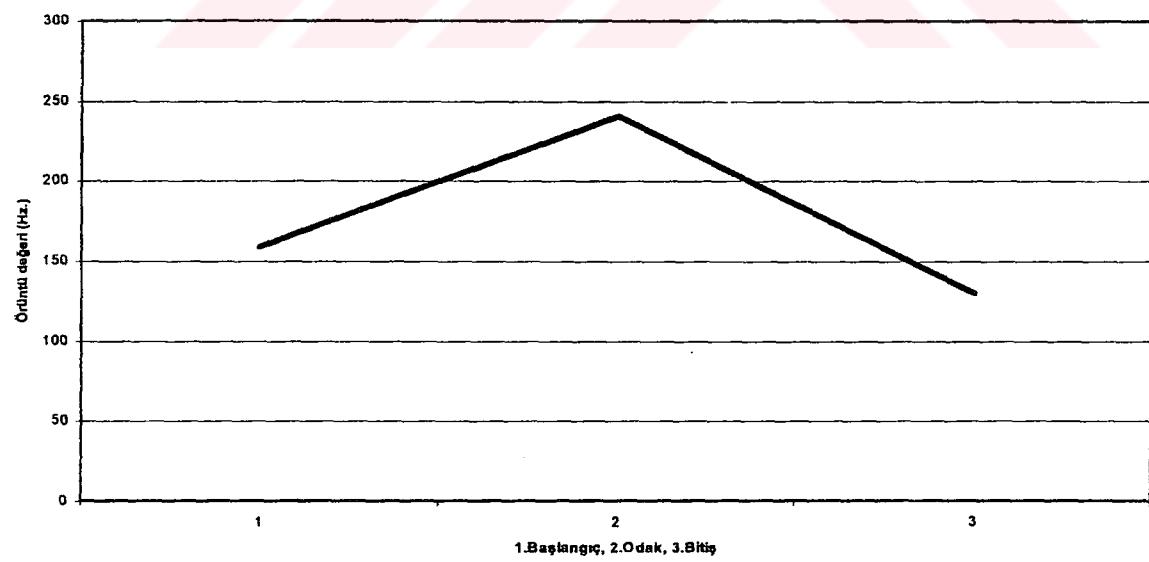
Grafik2: Olumlu Ad Tümcelerinde başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalamalar.

Olumsuz ad tümceleri

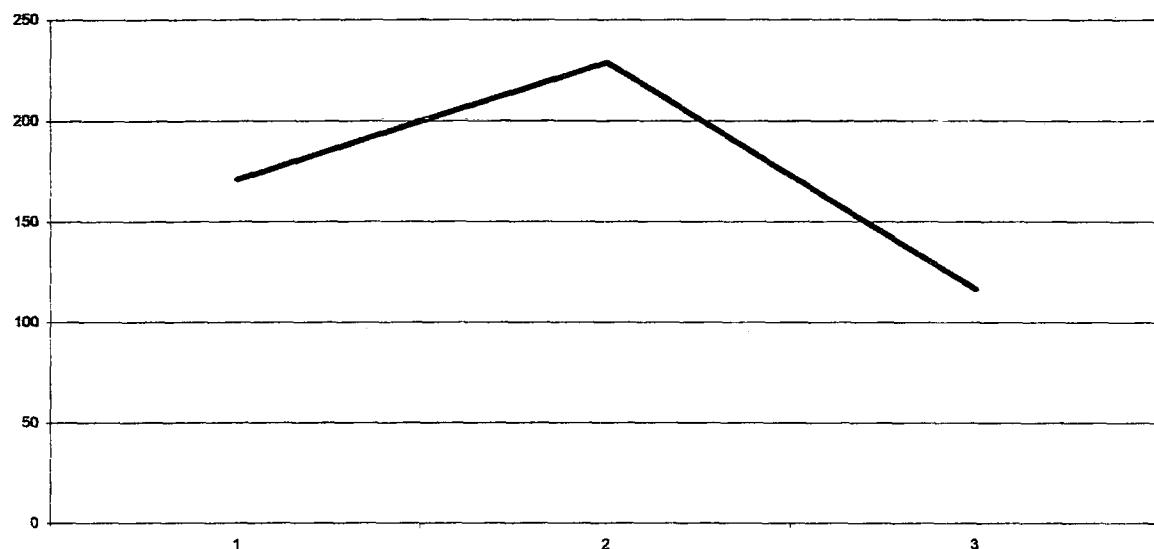
Grafik3: Olumsuz ad tümcelerinde başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalamalar

Ad tümcelerinde E/H-soruları

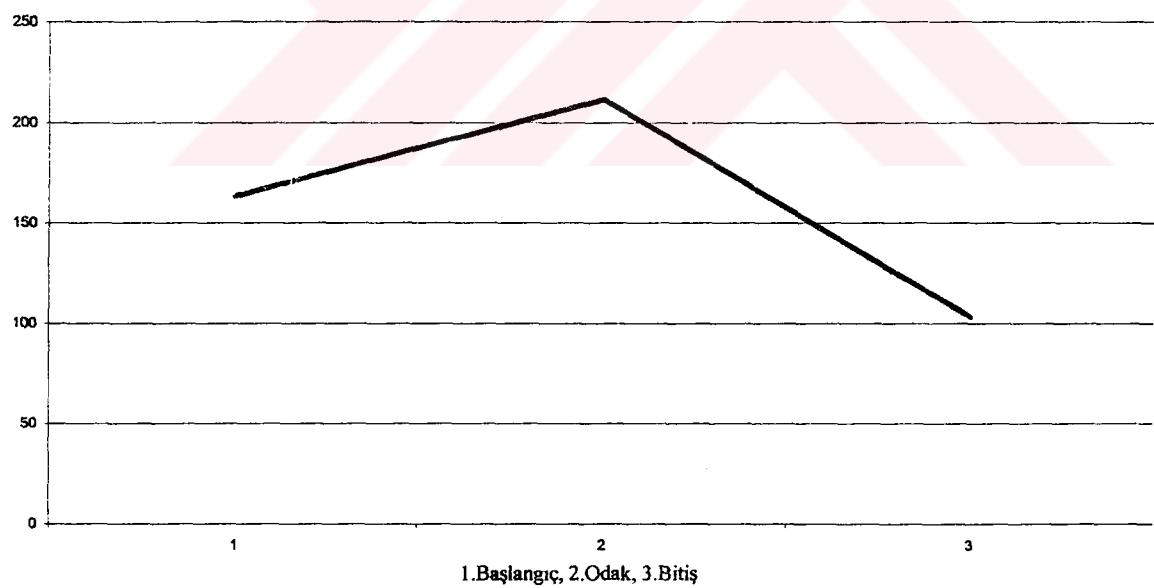
Grafik4: Ad tümcelerinde E/H- sorularında başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalamalar.

Onaylamalı E/H-sorulu ad tümcesi

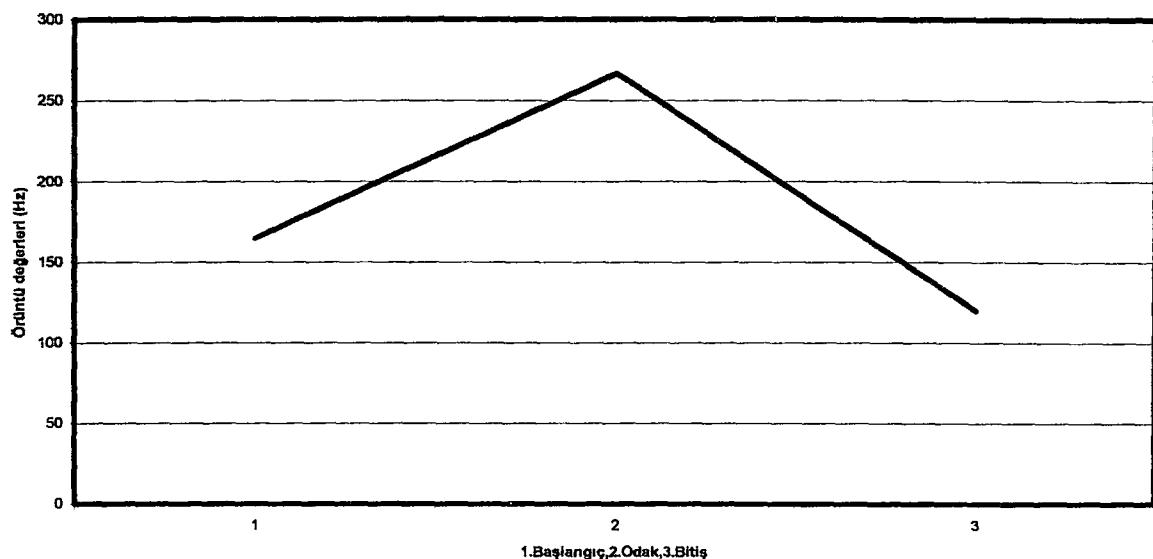
Grafik5: Onaylamalı E/H sorulu ad tümcelerde başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalamalar.

Olumsuz onaylamalı E/H-sorulu ad tümceleri

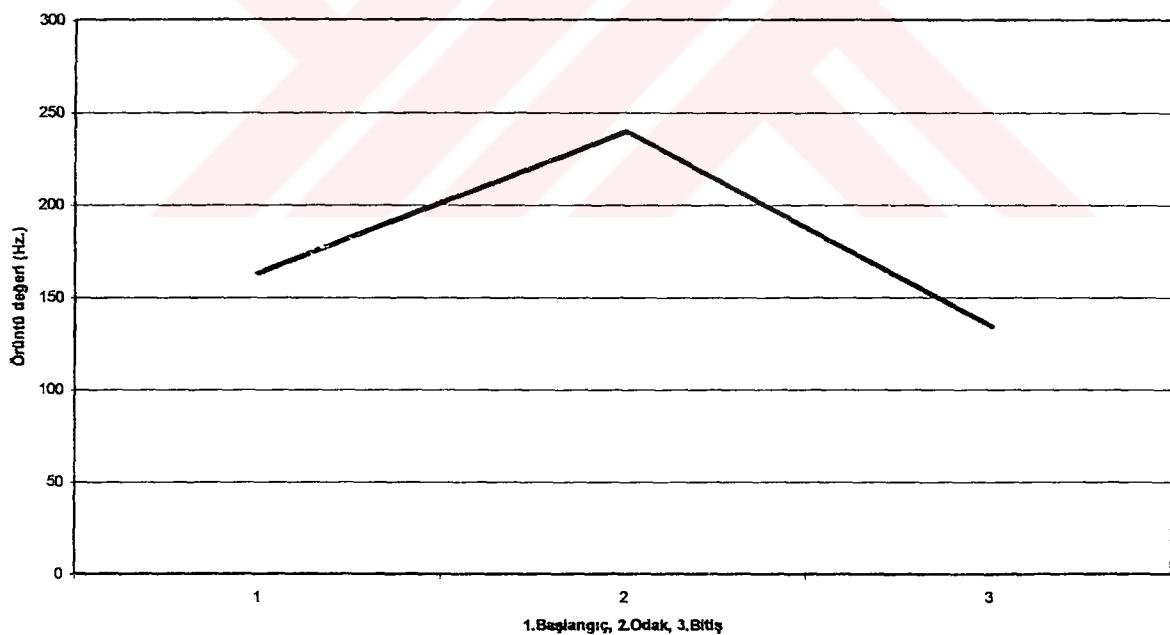

Grafik6: Olumsuz onaylamalı E/H sorulu ad tümcelerde başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalamalar.

Ad tümcelerinde olumsuz E/H-soruları

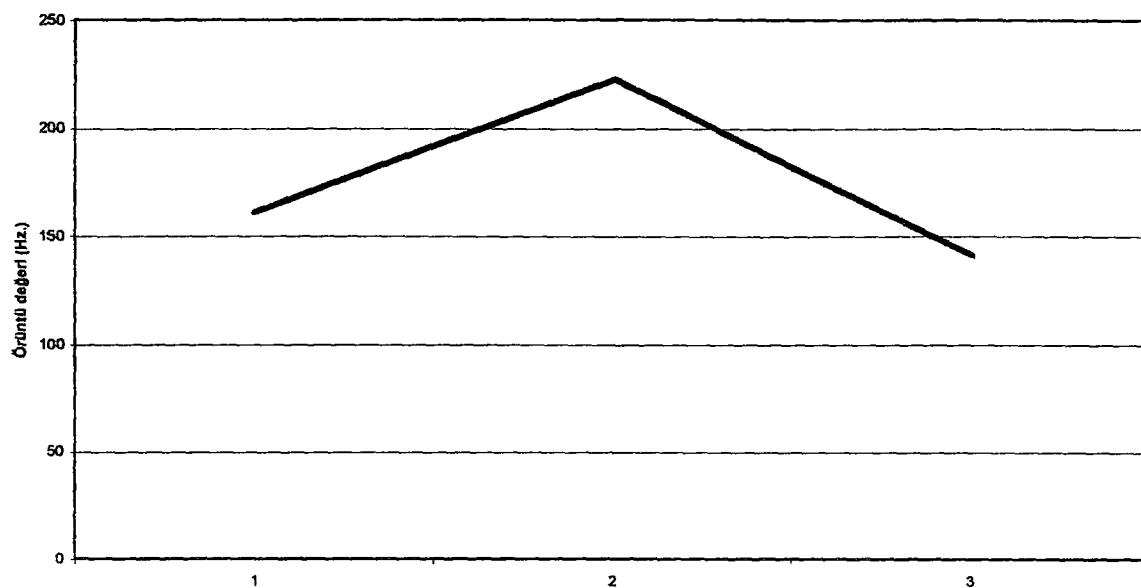

Grafik7: Ad tümcelerinde olumsuz E/H sorularında başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalamalar.

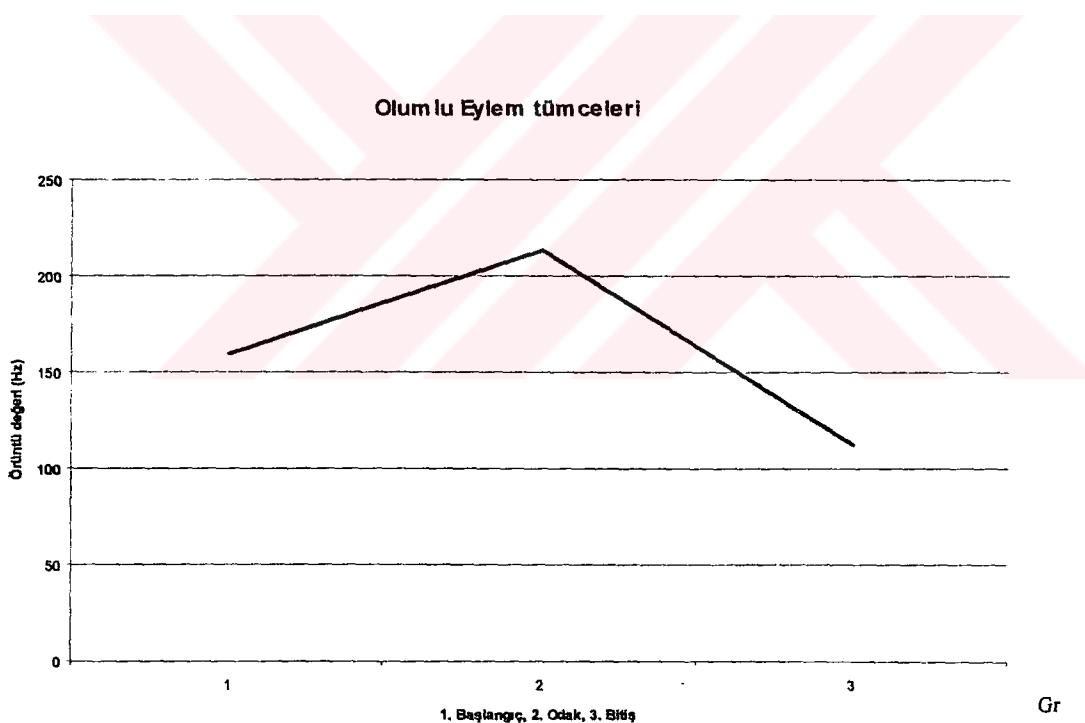

Grafik8: Ad tümcelerinde seçenekli E/H sorularında başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalamaları.

Eylem Tümceleri

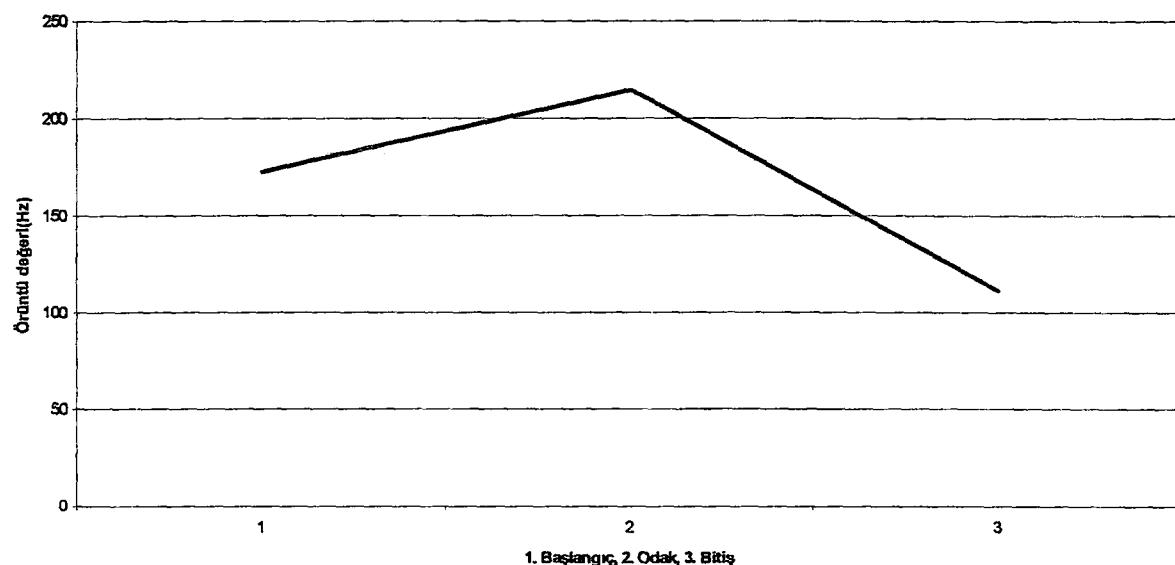

Grafik9 :Eylem tümcelerinde, tümcenin başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalamalar

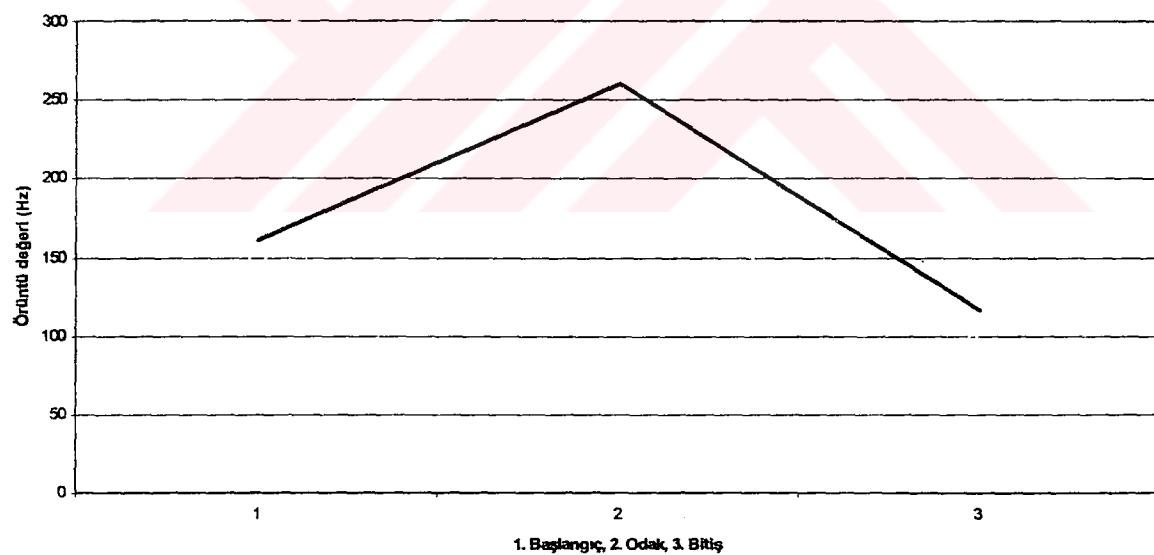
Grafik10: Grafik10:Olumlu Eylem tümcelerinde başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalama.

olumsuz eylem tümceleri

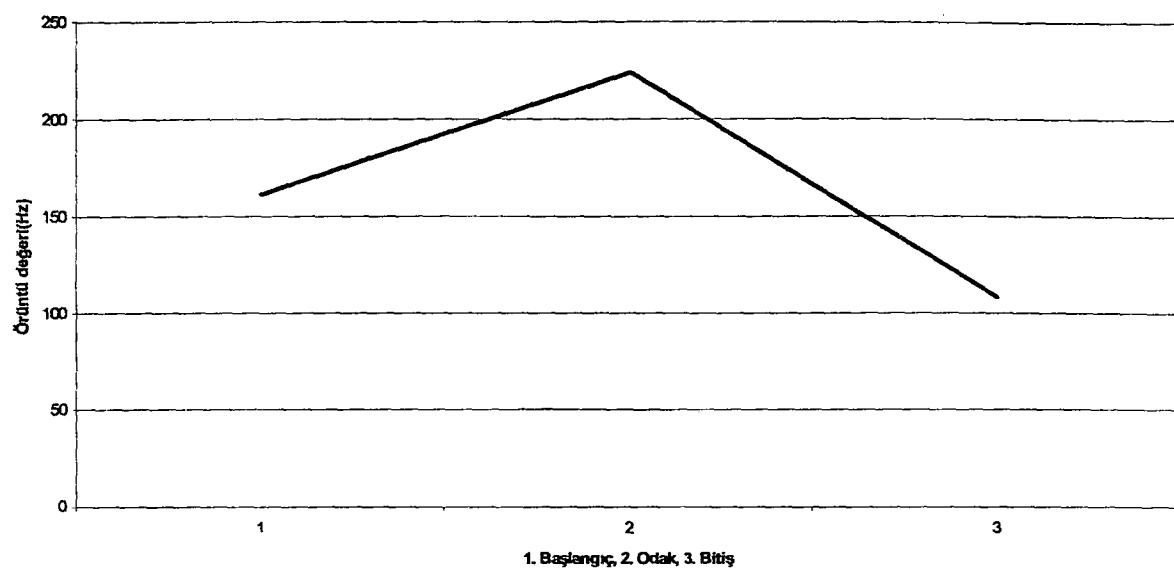
Grafik11: Olumsuz eylem tümcelerinde başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalama.

Eylem tümcelerinde EH-soruları

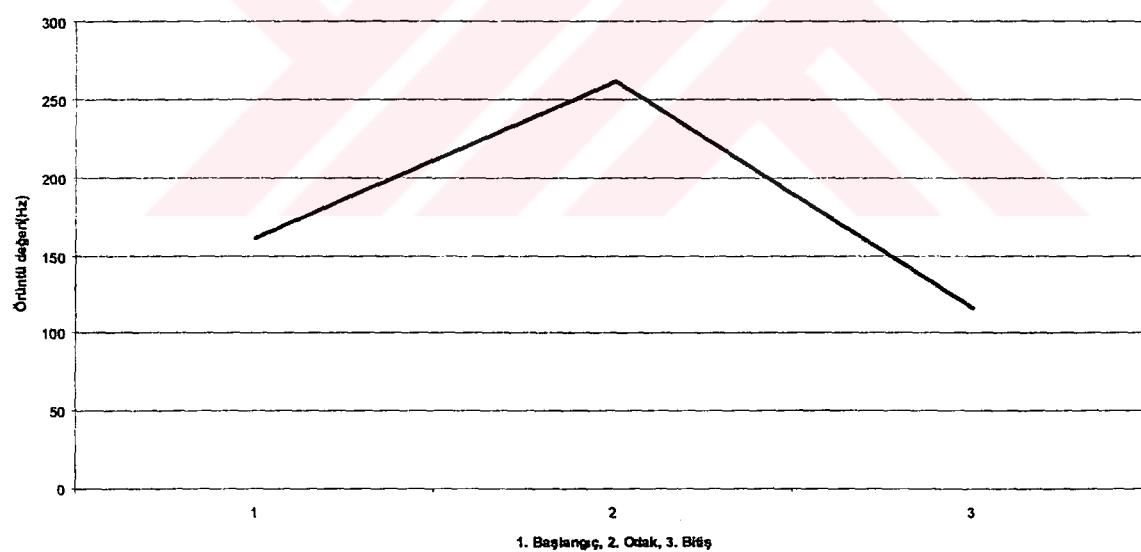
Grafik12: Eylem tümcelerinde başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalama.

Eylem tümcelerinde olumsuz onaylamalı E/H-soruları

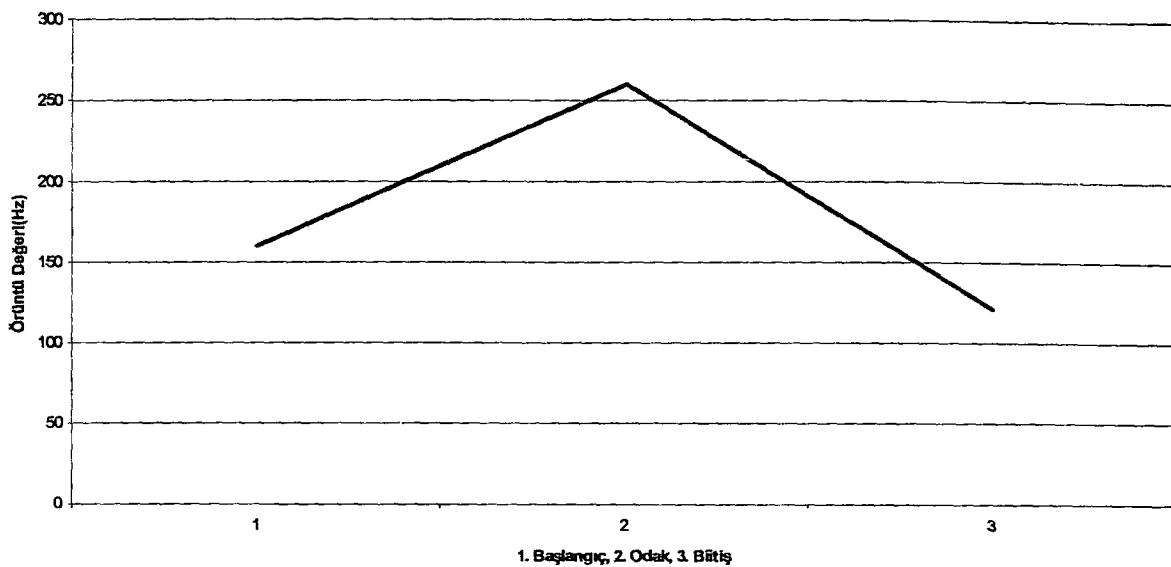
Grafik13: Eylem tümcelerinde onaylamalı E/H- sorularında başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalama.

Eylem tümcelerinde olumsuz E/H-soruları

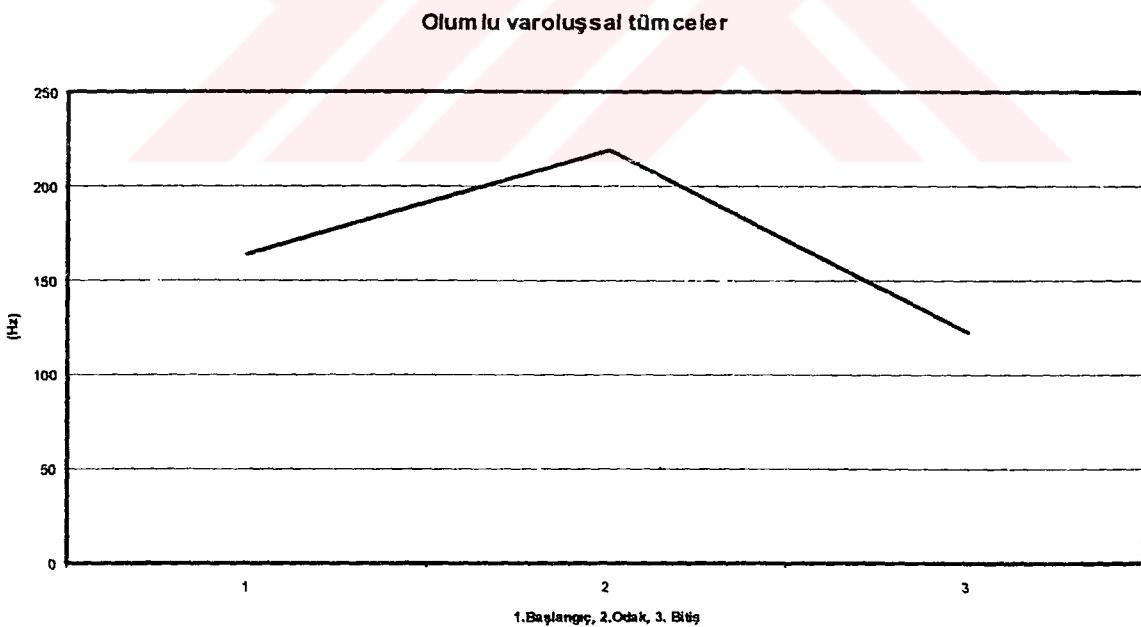
Grafik14: Eylem tümcelerinde başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalama.

Eylem tümcelerinde seçenekli E/H-soruları

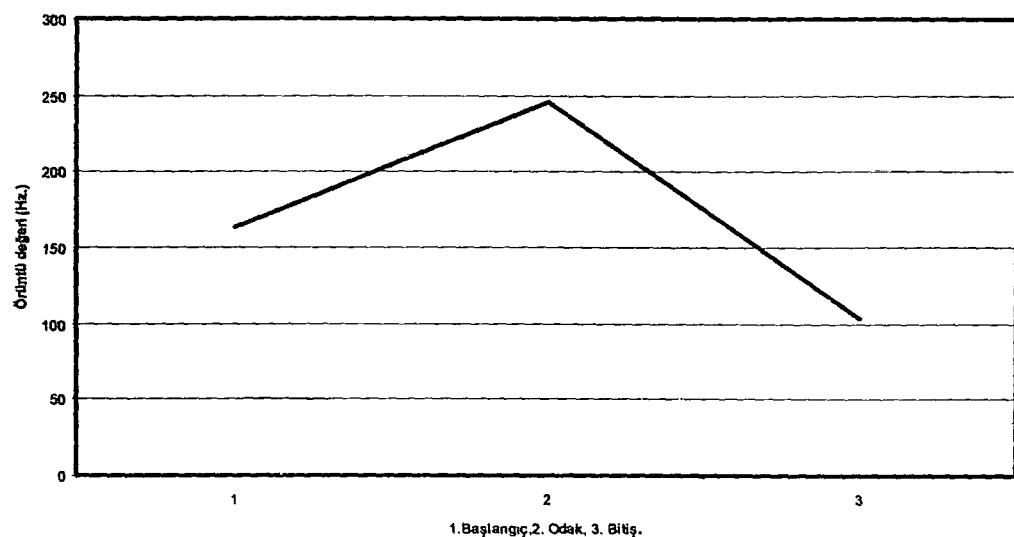
Grafik 16: Eylem tümcelerinde başlangıç, odak ve bitiş değerlerine ait ortalama.

Varoluşsal Tümceler

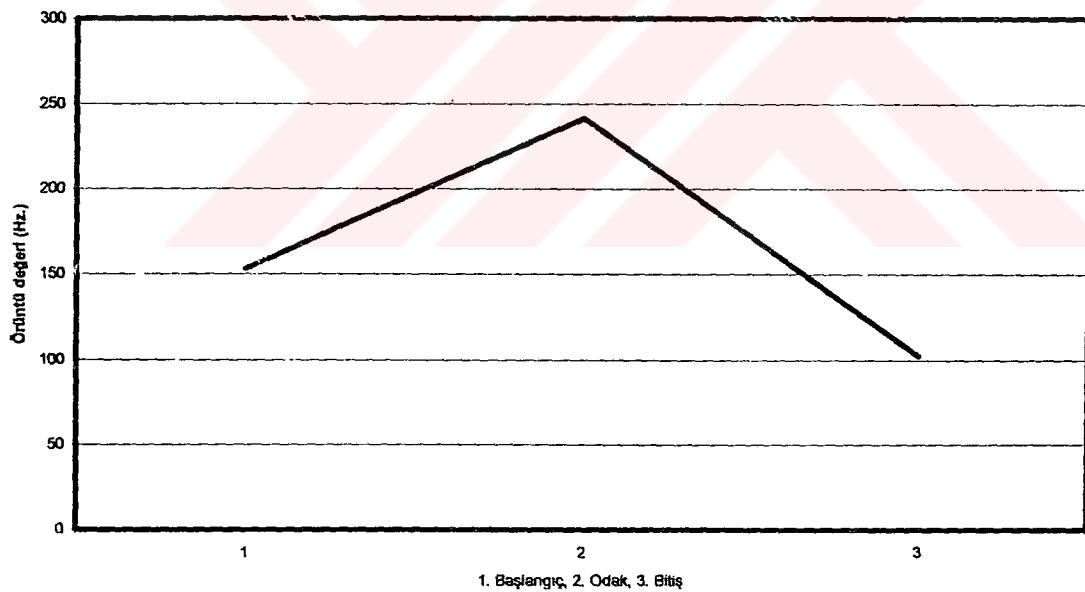
Grafik 18: Olumlu varoluşsal tümcelerde başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalama.

Varoluşsal tümcelerde onaylamalı E/H-soruları

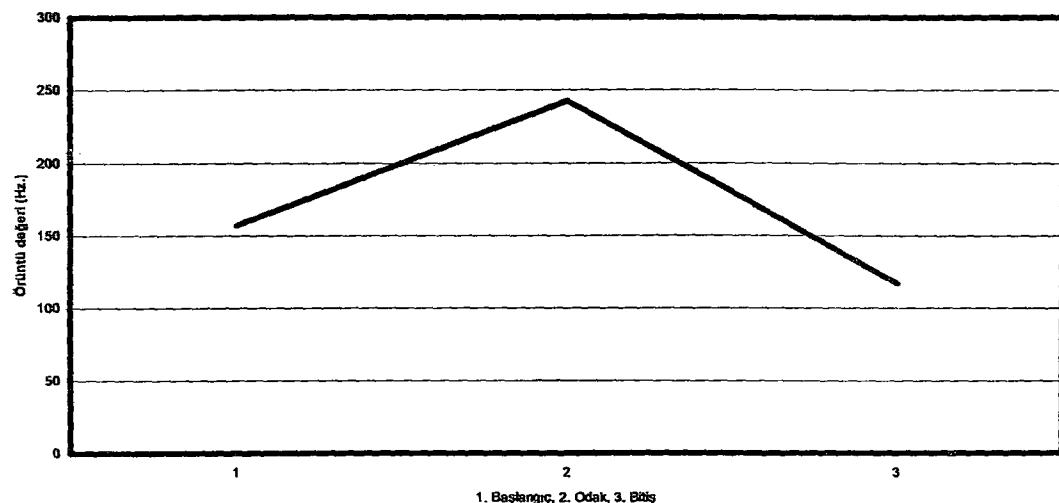
Grafik21: Varoluş tümcelerde onaylamalı E/H- sorularında başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalama.

Varoluşsal tümcelerde olumsuz onaylamalı E/H-soruları

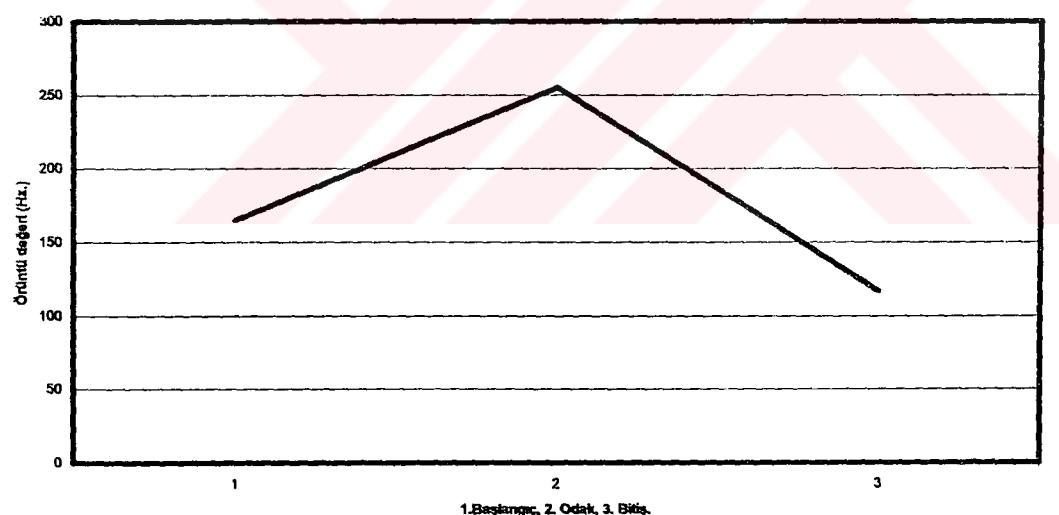
Grafik22: Varoluşsal tümcelerde olumsuz onaylamalı E/H- sorularında başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalama.

Varoluşsal tümcelerde olumsuz E/H-soruları

Grafik23: Varoluşsal tümcelerde seçenekli E/H- sorularında başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalama.

Varoluşsal tümcelerde seçenekli E/H-soruları

Grafik24: Varoluşsal tümcelerde seçenekli E/H- sorularında başlangıç, odak, bitiş değerlerine ait ortalama.

ÖZET

Bu çalışmada Türkçe farklı tümce türlerinde temel ezgi örüntülerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda tümevarım yöntemiyle daha önceki çalışmalar da göz önünde bulundurularak veri tabanını oluşturan tümcelerin başlangıç, odak ve bitiş değerleri belirlenmiş ve Türkçe ezgi örüntülerine ait ulamla yapılmıştır. Çalışmanın veri tabanı toplam 150 ad, eylem ve varoluşsal tümcenin olumlu, olumsuz ve E/H-sorulu görünümleriyle NK-sorularından oluşmaktadır. Tümceler Praat 4.05 Konuşma Analizi Programında çözümlenmiştir.

Çözümlemeler sonucunda, Türkçede ad, eylem tümcesi ve varoluşsal tümcelerin olumlu, olumsuz ve E/H-sorulu tüm formlarında biten ezgi örüntüsü belirlenmiş; soru ezgisi örüntüsü ise sadece NK-sorulu tümcelerde görülmüştür.

SUMMARY

In the present study, the aim has been to investigate into basic intonation patterns in various Turkish sentence types. To this end, taking into account those studies completed previously, inductive method has been applied the database, and this has been done through a category within Turkish intonations patterns. The database of the study consist of affirmative, negative and yes-no question aspects, as well as WH-questions, of a total of 150 nominal, verbal and existential sentences have been analysed through Pratt 4.05 Speech Analysis Software.

As a result of the analysis work, it has been established that in Turkish, in all affirmative, negative and yes-no question forms of nominal sentences, verbal sentences and existential sentences, there exist an terminal intonation pattern; the interrogative sentence intonation, on the other hand, has been observed in WH-question sentences only.